

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**MEDYANIN 2017 ANAYASA REFERANDUMU
SÜRECİNDEKİ KAMUOYU OLUŞTURMA ETKİSİ:
ENSONHABER VE T24 ÖRNEKLERİ**

İSMAİL PİŞER

GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

EKİM 2018

**MEDYANIN 2017 ANAYASA REFERANDUMU SÜRECİNDEKİ KAMUOYU
OLUŞTURMA ETKİSİ: ENSONHABER VE T24 ÖRNEKLERİ**

İsmail PİŞER

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

EKİM 2018

128235107 okul numaralı İsmail Pişer tarafından hazırlanan “Medyanın 2017 Anayasa Referandumu Sürecindeki Kamuoyu Oluşturma Etkisi: Ensonhaber ve T24 Örnekleri” adlı tez çalışması, aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Gazi Üniversitesi Gazetecilik Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Mehmet Can Doğan

Gazetecilik, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan Kul

Türk Dili ve Edebiyatı, Ankara Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Erol İlhan

Gazetecilik, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 19 / 10 / 2018

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

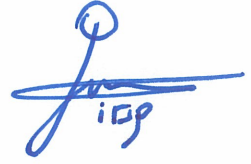

Prof. Dr. Figen Zaif

Enstitü Müdürü V.

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dökümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İsmail PİŞER

19.10.2018

MEDYANIN 2017 ANAYASA REFERANDUMU SÜRECİNDEKİ KAMUOYU
OLUŞTURMA ETKİSİ: ENSONHABER VE T24 ÖRNEKLERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

İsmail PİŞER

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ekim 2018

ÖZET

Medyanın kamuoyu üzerindeki etkileri üzerine yapılan araştırmaların temelini genellikle siyasi olaylar, seçimler ve referandumlar oluşturur. Keza bu çalışmanın amacı, 16 Nisan Anayasa Referandumu öncesinde, medya ve toplum arasındaki ilişkiyi gözlemlemektir. Çalışmanın birinci varsayımı, 2017'nin Mart ve Nisan aylarında, insanların ne hakkında düşüneceklerine çoğunlukla medyanın karar verdiğidir. Medya, referandum öncesinde, toplumun ihtiyaçlarına yanıt vermekten uzaklaşıp onu yönlendiren bir aygıt dönüşmüştür. İkinci olarak, 16 Nisan günü yaklaştıkça toplumdaki medya bağımlılığının arttığı tahmin edilmektedir. Medya bağımlılığı önemli ölçüde artsa da toplum genelinin anayasa paketiyle ilgili yeterince bilgi sahibi olmadığı düşünülmektedir. Tam anlamıyla neyi oylayacağını bilmeyen kayda değer bir kitle mevcuttur. Dördüncü olarak, Neumann'ın suskunluk sarmalı kuramında değindiği gibi, toplumun önemli bir kısmının referandum öncesinde fikirlerini açıklamaktan çekindiği tahmin edilmektedir. Bahsi geçen bu dört varsayım, örneklem grubuna uygulanacak bir anketle test edilmiştir. Bunun ardından, Türkiye'nin önde gelen haber portalları Ensonhaber ve T24'ün 1 Nisan - 15 Nisan tarihleri arasında yayımladığı referandum haberlerine içerik analizi uygulanmıştır. Haber metinleri "Antconc" programı aracılığıyla irdelenmiş, bu metinlerdeki anahtar sözcükler tespit edilerek iki haber sitesinin referandumun hangi blokuna daha ılımlı yaklaştıkları ortaya çıkarılmıştır. Çıkan sonuçlara göre Ensonhaber, 16 Nisan Anayasa Referandumu öncesi "evet" blokunu destekleyerek nesnellikten uzak bir habercilik anlayışı benimsemiştir. Benzer şekilde T24 de, haberlerinde "hayır" bloku lehinde bir üslup kullanarak kritik seçim öncesi nesnellikten uzaklaşmıştır.

Bilim Kodu : 116501

Anahtar Kelimeler : 2017 Anayasa Referandumu, suskunluk sarmalı, medya bağımlılığı, bilgi gediği, kamuoyu oluşturma, gündem belirleme, kamusal alan, Ensonhaber, T24, Antconc, içerik analizi.

Sayfa Adedi : 144

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Mehmet Can Doğan

PUBLIC OPINION CREATION EFFECT OF MEDIA IN THE PROCESS OF 2017
CONSTITUTIONAL REFERENDUM: THE EXAMPLES OF ENSONHABER AND T24

(Master of Arts Thesis)

İsmail PİŞER

GAZİ UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

October 2018

ABSTRACT

Political events, elections and referendums usually form the basis of the research on the media's effects on the public. Similarly, the aim of this study is to observe the relationship between the media and society before the April 16 Constitutional Referendum. The first assumption of the study is that the media decided what people thought about during March and April 2017. Before the referendum, the media turned into an instrument that directed society instead of responding to the needs of it. Secondly, as the April 16 approached, the existing media dependence in society increased much more. Although media dependency increased considerably, it is thought that the majority of the society did not have enough knowledge about the constitutional amendment package. It is foreseen that there was a significant amount of population that did not know exactly what to vote. Fourthly, it is estimated that, as Neumann indicates in her spiral of silence theory, a noteworthy segment of the population refrained from declaring their ideas before the 2017 constitutional referendum. These four assumptions mentioned above have been tested via a questionnaire that has been applied to the sample group. After that, the study has focused on two leading news portals in Turkey, "T24" and "Ensonhaber". All the "referendum news" published in these portals between April 1 and April 15 has been analyzed, which is scientifically called "the method of content analysis". Via Antconc, which is useful corpus analysis software, frequently used words in news texts and how many times they are used have been determined. These keywords have made easier to understand the political manners of Ensonhaber and T24. According to the results, before the referendum, Ensonhaber got further away from objectivity in the news by supporting "yes" block of the referendum. Similarly, T24.com.tr did not have objective attitude in the news and supported "no" block of the referendum during these 15 days.

The Science Code : 116501

Keywords : 2017 Constitutional referendum, spiral of silence, media addiction, knowledge gap, molding public opinion, agenda setting, Ensonhaber, public sphere, T24, Antconc, content analysis.

Page Number : 144

Thesis Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Mehmet Can DOĞAN

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimim süresince çok değerli bilgilerinden yararlandığım Prof. Dr. Himmet Hülür ve Dr. Öğr. Üyesi Erol İlhan'a, tezimin oluşumunda destek ve katkılarını esirgemeyen kıymetli danışmanım Doç. Dr. Mehmet Can Doğan'a, bu süreçte yanımda olan Araştırma Görevlisi Hayrullah Yanık ve Araştırma Görevlisi Pınar Erdoğan'a teşekkürlerimi eder, saygılarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	vii
GRAFİKLERİN LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR.....	x
1. GİRİŞ	1
2. KAMUSAL ALAN VE KAMUOYU KAVRAMLARI.....	3
3. KAMUOYUNU OLUŞTURAN ETMENLER.....	7
3.1. Aile.....	7
3.2. Eğitim ve Öğretim Kurumları.....	8
3.3. Arkadaş Çevresi ve Sosyal Gruplar.....	10
3.4. Meslek ve İş Grupları.....	10
3.5. Kitle İletişim Araçları.....	11
3.5.1. Yazılı basın.....	13
3.5.2. Radyo.....	14
3.5.3. Televizyon.....	16
3.5.4. İnternet ve yeni medya.....	18
4. TÜRKİYE KAMUOYUNA GENEL BİR BAKIŞ.....	23

5. MEDYANIN KAMUOYU OLUŞTURMA SÜRECİYLE İLGİLİ YAKLAŞIMLAR..	27
5.1. Gündem Belirleme Yaklaşımı.....	27
5.2. Medya Bağımlılığı Yaklaşımı	29
5.3. Bilgi Gediği (Açığı) Yaklaşımı.....	31
5.4. Suskunluk Sarmalı Yaklaşımı	32
6. TÜRKİYE REFERANDUM TARİHİ.....	35
6.1. Referandum Kavramı.....	35
6.2. Referandum Türleri.....	37
6.3. 1961-2010 Yılları Arasında Uygulanan Referandumlar.....	39
6.4. 2017 Anayasa Referandumu.....	41
7. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ.....	43
7.1. Araştırmanın Yöntemi.....	43
7.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklem Grubu	44
7.3. Veri Toplama Metodu.....	45
7.4. Veri Analiz Süreci.....	46
8. ANKET ÇALIŞMASININ BULGULARI.....	47
8.1. Örneklem Grubunun Demografik Özellikleri.....	47
8.2. Medya Aygıtlarının Kullanılma Sıklığı.....	48
8.3. Medyanın ve Örneklem Grubunun Gündem Farklılıkları.....	51
8.4. Örneklem Grubunun Medya Bağımlılığındaki Artış.....	53
8.5. Örneklem Grubunun Anayasa Değişiklikleriyle İlgili Bilgi Gediği.....	54
8.6. Kitle İletişim Araçlarının Kamuoyu Oluşturma Gücü.....	55
8.7. Siyasi Karar Verme Aşamasında Aile ve Arkadaş Faktörü.....	56

8.8. Örneklem Grubunun Kamusal Alandaki Suskunluk Düzeyi.....	58
8.9. Referandum Sürecinde Medya ile İlgili Genel Görüş.....	59
9. ENSONHABER VE T24'E UYGULANAN İÇERİK ANALİZİNİN BULGULARI...	61
9.1. Ensonhaber'in 2017 Anayasa Referandumu ile ilgili Yayımladığı Haberler....	61
9.1.1. “Evet” Oyu Kullanacağını Belirten Kişilerin Haberleştirilmesi.....	64
9.1.2. “Hayır” Oyu Kullanacağını Belirten Kişilerin Haberleştirilmesi.....	67
9.1.3. “Hayır” Bloku ile PKK Arasında Bağlantı Kurulması.....	73
9.1.4. “Hayır” Bloku ile FETÖ Arasında Bağlantı Kurulması.....	77
9.1.5. Kamuoyu ile Paylaşılan Anketler.....	81
9.2. T24'ün 2017 Anayasa Referandumu ile ilgili Yayımladığı Haberler.....	83
9.2.1. “Evet” ve “Hayır” Oyu Vereceğini Belirten Kişilerin Haberleştirilmesi	86
9.2.2. Yeni Anayasa Paketi ile “Tek Adamlık” Kavramı Arasında Bağlantı Kurulması.....	104
9.2.3. Yeni Anayasa Paketi ile “Eyalet Sistemi” Kavramı Arasında Bağlantı Kurulması.....	105
9.2.4. Kamuoyu ile Paylaşılan Anketler.....	106
9.3. Ensonhaber ve T24'ün Karşılaştırılması.....	110
10. SONUÇ.....	113
KAYNAKÇA.....	115
EKLER.....	123
EK 1: ANKET SORU YÖNERGESİ.....	124
EK 2: 2017 ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİ PAKETİ (RESMÎ GAZETE).....	128
ÖZGEÇMİŞ.....	143

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 8.1.	47
Çizelge 8.2.	47
Çizelge 8.3.	48
Çizelge 8.4.	50
Çizelge 8.5.	51
Çizelge 8.6.	52
Çizelge 8.7.	53
Çizelge 8.8.	54
Çizelge 8.9.	55
Çizelge 8.10.	56
Çizelge 8.11.	57
Çizelge 8.12.	58
Çizelge 8.13.	59
Çizelge 9.1.	62
Çizelge 9.2.	63
Çizelge 9.3.	63
Çizelge 9.4.	73
Çizelge 9.5.	74
Çizelge 9.6.	78
Çizelge 9.7.	81

Çizelge 9.8.	82
Çizelge 9.9.	85
Çizelge 9.10.	85
Çizelge 9.11.	86
Çizelge 9.12.	87
Çizelge 9.13.	104
Çizelge 9.14.	106
Çizelge 9.15.	107
Çizelge 9.16.	108
Çizelge 9.17.	112

GRAFİKLERİN LİSTESİ

Grafik	Sayfa
Grafik 8.1.	48
Grafik 8.2.	49
Grafik 8.3.	50

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AK PARTİ	Adalet ve Kalkınma Partisi
AKT	Aktaran anlamında.
ANAP	Anavatan Partisi
ARPA	Advanced Research Projects Agency
ARRL	American Radio Relay League
BBC	British Broadcasting Corporation
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
COM	Commercial (Ticari web sitelerini ifade eder.)
DSP	Demokratik Sol Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
GOV	Government (Devletin web sitelerini ifade eder.)
HDP	Halkların Demokratik Partisi
HSK	Hâkimler ve Savcılar Kurulu
HSYK	Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu
IP	Internet Protocol
MGK	Millî Güvenlik Kurulu
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
OHAL	Olağanüstü Hal
RTÜK	Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
SPSS	Statistical Package for the Social Sciences
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi

TDK	Türk Dil Kurumu
TR	Türkiye
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TTAŞ	Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRK-İŞ	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
TV	Televizyon

1. GİRİŞ

Referandum günü yaklaştıkça medya, bireylerin bilişsel ve davranışsal süreçlerine yoğun olarak müdahale etmektedir. Bu rutin müdahaleler nedeniyle, gündem kurma yaklaşımının temelini daha çok siyasi olaylar, özellikle seçimler ve seçim kampanyaları oluşturmaktadır (Mcquail, 1983: 67; Akt: Yaylagül, 2010: 79). Bu çalışmada da, 2017 Anayasa Referandumu sürecinde, medyanın toplum gündemi üzerindeki çeşitli etkileri incelenmiştir.

Kitle iletişim araçlarının toplumsal etkileri dört temel kuramla sınırlandırılmıştır: McCombs ve Shaw'un *gündem belirleme yaklaşımı*, Ball-Rokeach ve De Fleur'un *medya bağımlılığı yaklaşımı*, Tichenor, Donohue ve Olien'in *bilgi gediği yaklaşımı* ve Noelle-Neumann'ın *suskunluk sarmalı yaklaşımı*. Bu dört temel etkiyi referandum öncesi günlük yaşamda gözlemleyebilmek için, bilimsel bir anket çalışması yürütülmüştür. Ardından iki haber sitesine içerik analizi uygulanarak, yeni medyanın kritik dönemlerde nasıl kamuoyu oluşturduğu anlaşılmaya çalışılmıştır.

Referandum süreçlerinde medyanın kamuoyu oluşturmasıyla ilgili bugüne kadar birkaç tez yazılmıştır. Gazi Üniversitesi'nden Hatice Ertürk, Türkiye tarihindeki altı referandumu göz önüne alarak, yazılı basının kamuoyu oluşturma işlevini araştırmıştır. Anadolu Üniversitesi'nden Lütfü Pınar ise, 1961, 1982 ve 2010 referandumlarının Türk basınındaki sunumlarına dair kapsamlı bir araştırma yürütmüştür. Ertürk'ün ve Pınar'ın tezlerinde yöntem olarak "içerik analizi" kullanılmıştır.

Bu tez sadece yazılı basını değil, tüm kitle iletişim araçlarını kapsamaktadır. Ayrıca hem anket uygulamasına hem de içerik analizine başvurularak, medya etkileri iki farklı yöntem ile incelenmiştir. Son olarak tez, Türkiye'ye Başkanlık Sistemi'ni getiren 2017 Anayasa Referandumu'ndan bir sene sonra tamamlanacağı için, tarihî bir olayla ilgili öncü çalışma olacaktır.

2. KAMUSAL ALAN VE KAMUOYU KAVRAMLARI

Kamuoyu, hem sosyal bilimler hem de siyasal bilimlerde çok sayıda farklı tanımı yapılmış, karmaşık bir kavramdır. Bu kavramı basite indirgemek ve kamu sözcüğünün toplum, oy sözcüğünün ise kanaat anlamına geldiğini düşünmek pek doğru olmaz. Zira Kapani'nin belirttiği gibi (1989: 146), bütün toplumu kapsayan bir kamu ve bu kamunun ortak bir oyu yoktur. Toplum muhtelif gruplardan oluşur ve her bir grubun ortak görüşü kamuoyunun yadsınamaz bir parçasıdır.

Kamuoyu kavramını anlamak için, öncelikle tarihsel sürece göz atmamız gereklidir. Konuyla ilgili farklı kaynakların uzlaştığı temel nokta, bu kavramın ilk kez Antik Yunan döneminde ortaya çıktığıdır. İ.Ö. 5. yüzyılda Antik Yunan'ın "kent devleti" olarak tanımlanan "polis"lerinde, yurttaşlar ve köleler birlikte yaşamaktaydı. Yurttaşlar birtakım siyasal haklara sahipken, kölelerin hiçbir söz hakkı yoktu. Köleler polisin maddi gereksinimlerini karşılamaya zorlanırken, yurttaşlar "agora" adı verilen açık alanlarda, mahkemelerde, tiyatrolarda, meclis toplantılarında; kültürel ve siyasi meselelerle uğraşmak için yeterli vakti bulabilmekteydi (Atabek, 2002: 225 ve Ertürk, 2012: 48).

Roma İmparatorluğu döneminde de kamusal alan ve özel alan ayrımının devam ettiğini ve yurttaşların "forum" adı verilen açık alanlarda kamuoyu oluşturabildiklerini görmekteyiz. Ancak imparatorluğun çöküşü ve siyasi otoritenin Hristiyan Kilisesi'ne geçişinin ardından, "katılımcı kamusalılık" yerini soylular ve din adamları hegemonyasındaki "temsili kamusalılık"a bırakmıştır (Habermas, 1997: 71). Sarayda yapılan şenliklerin, askerî yürüyüşlerin, sportif yarışmaların hemen hepsi temsili hâle gelmiş, kamunun kendini ifade edebilme olanağı kalmamıştır (Atabek, 2002: 226).

Antik Yunan'da filizlenen, daha sonra ise Ortaçağ karanlığına gömülen "katılımcı kamusalılık", Rönesans (1300-1600) ve Reform (1520-1660) hareketleri ile yeniden sahneye çıkmış; Aydınlanma Dönemi'nde de (1650-1800) modern çağa geçişi simgeler boyuta ulaşmıştır. Habermas'a göre bu geçiş, birinci olarak dinin bireylere ait özel bir meseleye dönüşmesiyle, ikinci olarak kamu bütçesinin prensin özel hane masraflarından ayrılmasıyla, son olarak da bürokrasi, ordu ve kısmen hukuki organların prensin saray alanından bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle gerçekleşmiştir (Habermas, 1997: 70-72). Tam da bu yüzden Atabek'e göre (2002: 227) kamuoyu, Aydınlanma Dönemi'nin ürünüdür. Zira Aydınlanma Dönemi'yle birlikte Londra ve Paris gibi büyük şehirler, çeşitli grupların bir

araya geldiği salon ve kahvehanelerle dolmuş, kamuya dair tüm meselelerin konuşulduğu bu popüler mekânlara “kamusal alanlar” denilmiş ve sağlıklı bir kamuoyu ortamının zemini hazırlanmıştır.

Kamuoyu kavramı, 19. yüzyılın sonundan itibaren bilim adamlarının gündemine girmiş ve 20. yüzyılda kamusal alan ve kamuoyu ile ilgili sistemli çalışmalar yapılmaya başlamıştır. Bu noktada Alman Habermas ve ABD doğumlu Nancy Fraser’ın kamusal alan tartışmasından bahsetmek yerinde olacaktır. Fraser’a göre, (1991: 62-77) Habermas’ın geliştirdiği kamusal alan kavrayışının birinci temel varsayımı, statü farklarının paranteze alınmasıdır. Habermas’a göre şahıslar, doğum ve ekonomik durumlarından kaynaklanan farklılıklarını özel alanda bırakarak kamusal alana çıkarlar. Ancak Fraser bu görüşe karşı çıkar. Ona göre unvanlarını, rütbelerini, gelir düzeylerini ve toplumsal saygınlıklarını kapı dışında bırakan bireylerin oluşturduğu kamusal alan, eşitlikçi olamaz. Söz gelimi, ABD’nin ortak bir kamusal alanında siyahi insanların etnik farklılığı görmezden gelinir ve onlara “beyaz” gibi davranılırsa, adil bir kamuoyundan söz edilemez. Fraser, Habermas’ın tam aksine, eşitsizliklerin ve farklılıkların açık açık temalaştırılmasının daha faydalı olacağını savunur.

İkinci olarak Fraser, Habermas’ın öngördüğü tekli kamusal alanın demokrasinin işleyişi açısından yararlı olduğu savına itiraz eder. Fraser’a göre, tek bir kamusal alan toplumun tüm gruplarını kucaklayamaz. Yine söz gelimi, ABD’de yaşayan Asya kökenli vatandaşlar kendi kamusal alanlarını oluşturabilmeli veya çeşitli meslek grupları bir araya gelerek ortak kanaatlerini duyurabilmelidir. Özetle Fraser, bir grubun fiili üstünlüğünü ve söylem asimilasyonunu doğuracak *tekli kamu ortamına* karşı çıkmakta, bunun yerine *çoklu kamu ortamına* ihtiyaç duyulduğunu dile getirmektedir.

Üçüncü olarak Fraser, Habermas’ın, kamusal alandaki söylemlerin “ortak iyi” üzerindeki müzakereyle sınırlandırılması gerektiği varsayımına karşı çıkar. Ona göre neyin özel, neyin kamusal sayılacağı, söylem mücadelesi yaşanmadan saptanamaz ve söylem mücadelesi öncesi hiçbir konu tartışma dışı bırakılamaz. Keza çoğunluğu ilgilendirmeyen, kıyıda köşede kalmış fikirler dahi dikkate alınmalıdır.

Kamusal alan ve kamuoyu sözcüklerini etimolojik açıdan da incelemek gerekir. Öncelikle “kamusal alan”, Habermas tarafından sosyal ve siyasal bilimlere kazandırılan *Öffentlichkeit* sözcüğünün Türkçe çevirisidir. Kavramın Türkçeye çevrilmesinde bazı dezavantajlar vardır, çünkü Türkçede “kamu” sözcüğü sıklıkla devletle eş değer

kullanılmaktadır. Habermas'ın “kamusal alan” tabiriyle kastettiği ise devlet organları değil, aksine her bireyin özgürce katılabileceği sivil sosyal alanlardır. Öte yandan bu kavramın İngilizce’de *public space*, *public arena*, *public realm* gibi karşılıkları mevcuttur, ancak Northwestern Üniversitesi’nden Thomas McCarthy, kastedilen manaya en yakın ifadenin *public sphere* olduğunu öne sürer (Özbek, 2004: 41).

“Kamuoyu”, Latincedeki *publicus* ve *opinion* sözcüklerinden türeyerek batı dillerine girmiş ve İngilizcede *public opinion* şeklinde ifade edilmiş bir kavramdır (Atabek, 2002: 223). Aydınlanma Dönemi’nin önemli düşünürleri Locke, Hobbes ve Rousseau tarafından sıkça kullanılan bu kavramı, iki yüzyıl önce ilk kez dile getiren kişi ise Montaigne’dir. Montaigne’in bu kavramı 1588 yılında *l’opinion publique* diye ifade ettiği bilinmektedir (Yüksel, 2007: 573).

Osmanlı Türkçesinde “kamuoyu” kavramı, Arapça sözcüklerden Farsça izafiyet yapılarak oluşturulan “efkarıumumiye” tamlamasıyla ifade edilmiştir (Bektaş, 2000: 41). Günümüz Türkçesine bakıldığında ise “bir konuyla ilgili halkın genel düşüncesi, halkoyu, amme efkârı, efkârıumumiye” şeklinde bir tanımlamaya ulaşılmaktadır (TDK, son erişim: 02.09.2017).

3. KAMUOYUNU OLUŞTURAN ETMENLER

Kamuoyunu oluşturan etmenlerin arasında aile, eğitim öğretim kurumları, arkadaş çevresi, sosyal gruplar, meslek grupları ve kitle iletişim araçları yer almaktadır. Özellikle seçim ve referandum gibi kritik yol ayrımalarında, bireylerin siyasi karar alırken hangi unsurlardan etkilendiğini incelemek için, kamuoyunu oluşturan etmenleri detaylandırmak yerinde olacaktır.

3.1. Aile

Kamuoyunu oluşturan etmenlerin başında aile gelmektedir. Bireyin değer yargılarının ve toplumsal hayattaki rolünün, doğum öncesinden şekillenmeye başladığı söylenebilir. Söz gelimi dindar anne babalar, henüz doğmamış çocuklarına Muhammed, Cihat, İslam, Musa gibi isimler verip bir nevi kendi inançlarını gelecek kuşağa aşılarken; sol görüşlü anne ve babalar çocuklarına Devrim, Evrim, Mahir, Çağdaş gibi isimler verebilmektedir. Bu yaygın durum, kamusal alana ayak basan bireyin, ailesinden ne derece etkilenmiş olabileceğinin ilk göstergesidir. Benzer şekilde, Manisa’da yaşayan aşırı fanatik bir babanın, oğluna Beşiktaş ismini vermesi (haberturk.com, son erişim: 11.01.2018), yahut Kahramanmaraş’ta yaşayan başka bir fanatik babanın çocuklarına Hanifi Alex ve Musa Sow isimlerini koyması (cnnturk.com, son erişim: 11.01.2018), medyaya yansıyan bazı çarpıcı olaylardandır. Çocukların gelecekteki sosyal yaşantısını büyük ölçüde etkileyecek bu tür davranışlar, kamuoyu oluşumunda aile etkisinin çok erken bir dönemde başladığını göstermektedir.

Düzeyi tartışmaya açık olsa da, bilim insanlarının uzlaştığı temel nokta, çocukların sosyal ve siyasal kimlik inşasında, ailelerin etkili olduğudur. Keza Ventura, (2001: 666) çocukların ilk *siyasal toplumsallaşma aracının* aile olduğunu ifade etmektedir. Ona göre çocuklar, anne babalarının görüşleri üzerinden siyasal bir kimlik inşa etmekte ve siyasal tercihlerini bu doğrultuda belirlemektedir (2001: 671). Benzer şekilde Althusser (2006: 63), özel bir alanda varlık göstermesine karşın aileyi, *devletin ideolojik aygıtı* olarak betimlemiştir.

Birkan Uysal, “Siyasal Katılma ve Katılma Davranışına Ailenin Etkisi: İki Çimento Fabrikası Örneğinde Bir Deneme” başlıklı çalışmasında (1984: 3-5), Türk aile yapılarını üç kategoride ele almıştır. Bu kategoriler, kararların çoğu zaman aile reisi tarafından verildiği *katılmasız aile tipi*, üyelerin genelde ortak karar aldıkları *katılmalı aile tipi* ve belirgin bir karar modeli olmayan *geçiş tipi aile* şeklindedir. Uysal’ın bu sınıflandırmasından yola

çıkılarak, Türkiye’de her aile tipinden mevcut olduğu, ancak köyden kente göçlerin bir sonucu olarak tarım toplumundan uzaklaşılmasıyla, *geçiş tipi ailelerin* giderek arttığı söylenebilir.

Öte yandan, Türkiye’de kadınların siyasete daha az ilgili olmasının başlıca nedeni, Uysal’ın *katılmasız aile tipi* olarak adlandırdığı modeldir. Aile reisinin çoğu zaman baba figürü olması ve ailevi meselelerde son sözü bir erkeğin söylemesi, ataerkil kültürün güçlenmesine yol açmaktadır. Ataerkil aile ortamında büyüyen kadınlar, siyasete erkeklere oranla daha az katılım göstermektedirler. Nitekim Eylül 2017 itibariyle, parlamentoda 464 erkek milletvekili varken, kadın milletvekillerinin sayısı sadece 75’dir (tbmm.gov.tr, son erişim: 02.09.2017).

Faruk Temel, 2011’de yapılan Türkiye genel seçimleri öncesinde, Selçuk Üniversitesi’nde okuyan 500 öğrenciye anket uygulamış; öğrencilerin siyasal bilgilenme süreçlerine katkı sağlayan unsurları belirlemeye çalışmıştır. Anket sonuçlarına göre, katılımcıların %64,5’i, siyasi konularda bilgilenmek için ailenin “önemli” veya “çok önemli” olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların sadece %14,7’si, aileyi bu süreçte kayda değer ölçüde önemli bulmamıştır (Temel, 2013: 247). Bu araştırma, ailenin kamuoyu oluşumundaki güçlü etkisini ispatlar niteliktedir.

Özetle, kamusal alanda toplanan bireyler, ailelerinden öğrendikleri ve gerek bilinçli gerekse bilinçsizce taşıdıkları ahlaki, siyasi ve dini tutumları başka insanlara da yansıtırlar. Âdeta okul niteliği taşıyan aile, bireyin siyasal bilgilenme sürecine katkı sağladığı gibi, kadınların siyaset gibi bazı alanlardan mahrum kalmalarına da sebep olabilmektedir. Bu yüzden ebeveynlerin çocuk yetiştirme konusunda bilinçlendirilmesi, sağlıklı bir kamuoyu açısından önem taşımaktadır.

3.2. Eğitim ve Öğretim Kurumları

Althusser, (2006: 52-63) “devletin öğrenimsel ideolojik aygıtı” şeklinde betimlediği okulun öğrencilere çok sayıda beceri kazandırdığını, ancak bunu egemen ideolojiye tabi olarak yaptığını belirtmektedir. “İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları” isimli çalışmasında daha da ileri giderek; devletin çok hafifletilmiş, gizlenmiş ve hatta simgeselleşmiş bir baskıyla, okul ve kiliselerdeki insanları, ceza, ihraç, seçme gibi yöntemlerle yola getirdiğini öne sürmüştür. Kilisenin egemen “devletin ideolojik aygıtı” rolünü, günümüzde üstlenmiş

kurum okuldur. Okul ve aile ikilisi, üretim ilişkilerinin tekrar üretiminde belirleyici rol oynayan unsurlar olmuşlardır (2006: 65-79).

Birçok kaynağa göre eğitim sosyolojisinin kurucusu olan Durkheim’a göre ise, eğitimin amacı, bireyleri toplumun kültürel olgularına itaat edecek şekilde geliştirmek ve toplumsallaştırmaktır. Başka bir deyişle eğitim kurumları, bireylerin menfaatlerinden ve kişisel arzularından ziyade, toplumun gereksinimlerini karşılamayı amaçlar. Çünkü önemli olan, sistemin varlığını sürdürmesi için birbirlerine muhtaç olan toplumsal birimlerin kaynaştığı “organik dayanışma”dır (Waters, 2008: 207-208). Nasıl ki insan vücudundaki organlar tek başlarına işlevsizse, toplumdan uzaklaşan bireylerde de anomi durumu görülür. Anomi hâlindeki bireyler; doğru eğitim alamamış, toplumsal kurallara uymayan, intihara meyilli kişilerdir. Böyle davranan bireylerin sayısının azalması için, onlara mutluluğa ulaşmanın temel yolunun gönüllü olarak toplumsal normlara uymak olduğu öğretilmelidir. Özetle hem Durkheim hem de Althusser eğitim kurumlarının kamuoyu üzerindeki etkisine dikkat çekerken, Althusser bu etkiyi egemen ideolojinin lehine, Durkheim ise tüm toplumun lehine yorumlar.

Durkheim’ın eğitime bakış açısının benzerini Ziya Gökalp’de görmek mümkündür. Gökalp’e göre eğitim, bir toplumdaki yetişkin kuşağın henüz yetişmeye başlayan kuşağa, düşüncelerini, duygularını ve toplumun vicdanını nakletmesidir (Gökalp, 1992: 321-323). Dolayısıyla Gökalp, eğitimin temelde milletin bekasını amaçladığını ve her ulusun kendi kültürünü, değerlerini ve ülkülerini gençlere aşılması gerektiğini öne sürer (Dizdaroğlu, 1981: 118-119).

Gökalp, eğitim söz konusu olduğunda çift başlılığa karşı çıkmaktadır. Keza kendi dönemindeki eğitim sisteminin Uzak Doğu, Doğu ve Batı uygarlıklarının etkisi altında üç farklı usulde uygulanmasından rahatsız olmuş, gerçek bir millet olmak için tek bir usulün uygulanması gerektiğini savunmuştur (Gökalp, 1992: 251). Bu bakış açısından yola çıkıldığında, Türkiye’de yaşayan bazı etnik grupların ana dilde eğitim taleplerine sosyolojik karşı argümanlar geliştirilebilir.

Sonuç olarak eğitim ve öğretim kurumları, bilinçli ya da bilinçsiz, toplumun ortak değerlerini sonraki kuşağa aktarma ve bu sayede toplumu bir arada tutma görevini üstlenmiştir. Öte yandan Easton ve Dennis’in dile getirdiği gibi, “yeni kuşakların politik yönelimleri öğrenme kabiliyetleri gelişmedikçe, var olan politik sistemin sürmesi mümkün değildir” (Easton ve Dennis, 1970: 24).

3.3. Arkadaş Çevresi ve Sosyal Gruplar

Bireyler ergenlik çağına girene dek, ailenin yoğun etkisi altındadır. Ancak ergenlik dönemiyle birlikte arkadaşlık faktörünün öne çıkarak, etki düzeyi açısından aileyi geride bırakması mümkündür. Arkadaş grupları içindeki kültürel etkileşimler ve siyasi sohbetlerin, kanaat ve tutum geliştirmeye katkısı yadsınamaz.

Ergenlik döneminin başında aynı cinsiyetten olan arkadaş grupları, zamanla yerini karşı cinsiyetten gruplara bırakır. Ergenlere duygusal destek sağlayan bu arkadaş grupları, yaşam tarzının da belirleyicisi konumuna gelir. Grup içinde baskın rolde bulunan erken gelişmiş ergenler, diğerleri üzerinde baskı kurabilir. Ayrıca arkadaş grubu tarafından onaylanma isteği içinde olan çocuklar, bazı dönemlerde onaylanmayacak davranışlarda da bulunabilir (Tuna ve Kayaoğlu, 2013: 59). Örneğin, toplumun çoğunluğu tarafından hoş karşılanmayan aykırı fikirlere veya bazı komünist ideolojilere eğilim, genellikle lise çağlarında gerçekleşir. Bireyler, bu dönemde rol model aldıkları arkadaşlarının peşinden sürüklenmeye gönüllü olabilmekte ve kamuoyundaki en aykırı fikirlerin dahi taraftarlığını yapabilmektedir.

Arkadaş gruplarının etkisi, ergenlik dönemiyle de sınırlı kalmaz. Bireyler yetişkin olduklarında, kendilerinininkine benzer siyasi yönelimlere sahip insanlarla ilişki kurarlar ve karşıt fikirli arkadaşlarıyla kamusal alanda uzlaşır ararlar.

3.4. Meslek ve İş Grupları

Kamuoyu oluşturan bir başka etken, meslek ve iş gruplarıdır. Bireyler iş dünyasında ne kadar fazla insanla muhatap olurlarsa, kamuoyuna da o denli katkıda bulunma fırsatı yakalarlar. Marx'ın "Komünist Manifesto" kitabındaki tabiriyle "burjuva sınıfına" mensup, ulusal veya uluslararası düzeyde ticaret yapan bazı iş adamları, hem maddi hem manevi ilişkilerinden dolayı, zamanla toplumun kanaat önderleri olabilir, hatta siyasetin akışına yön verebilirler. Öte yandan akademisyen ve öğretmenlerin de, binlerce öğrencinin entelektüel gelişimine yön vererek kamuoyunu şekillendirdiği söylenebilir.

Turan'a göre (1987: 77), bazı meslekler siyasal sistemin eylemlerinden daha hızlı etkilenmekte, bu meslekleri icra edenler siyasete daha çok ilgi duymakta ve daha yoğun katılmaktadır. Örneğin, 12 Haziran 2011 tarihinde yapılan genel seçimler sonucunda, parlamentodaki 550 sandalyenin 107'sine hukukçular oturmuştur. 1 Kasım 2015 genel seçimlerinin ardından ise bu sayı 127'ye çıkmıştır. (tbmm.gov.tr, son erişim: 02.09.2017).

Milletvekillerinin yaklaşık dörtte birinin hukukçu olması, meslek seçimleriyle siyasi yönelimlerin ilişkili olabileceğini göstermektedir.

Meslek grupları sadece parlamentoda değil, sivil kamusal alanlarda da etkili bir kamuoyu oluşturunusudur. Söz gelimi, Özer'e göre (1988: 160-165) işçi ve memur sendikaları, üyelerini ortak çıkarlar etrafında toplayarak iktidar üzerinde bir baskı unsuru meydana getirebilmektedir. Doktor, tüccar, işveren gibi kesimler; Ticaret ve Sanayi Odası, Tabipler Odası, TÜRK-İŞ ve TÜSİAD gibi örgütler aracılığıyla politik alanda söz sahibi olmaya ve kendi yararları doğrultusunda kamuoyu oluşturmaya çalışırlar (Işık, 1998: 33). Ortak paydası aynı mesleği icra etmek olan binlerce insan da haklarını savunmak için bir araya gelebilmekte; yürüyüş, slogan, iş bırakma ve açlık grevi gibi yöntemlerle gündemi meşgul edebilmektedir.

3.5. Kitle İletişim Araçları

Marx'ın sosyalist devrim beklentisi içinde olduğu senelerde, insanlar gündemden haberdar olabilmek için devletin ideolojik aygıtlarına bağımlıydı. O dönemde dünyada, "bireyciliğin teknolojisi" olan matbaa yaygındı. Kitaplar, dergiler ve gazeteler; okurların katılımına izin vermeyen sıcak araçlardı (Mcluhan, 1994: 266-267) ve bilgi mahrem bir yapıdaydı. Gutenberg'in devrim niteliğindeki bu icadı uzun yıllar hükmünü sürdürdü.

Ancak elektriğin icadıyla dünyamız değişmeye başladı ve matbaanın sunduğu sıcak araçlar yerini telefon, televizyon ve internet gibi soğuk araçlara bıraktı. İnsanlar, kabile hayatına duydukları özleminden dolayı, tüm duyularını harekete geçirmek ve enformasyon akışına katılım göstermek istiyordu. Bu istek, kitle iletişim araçlarının "soğumasına" ve küreselleşmesine neden oldu. Bireyler, araba radyosundan sabah haberlerini öğrenebilir, egzersiz yaparken kaset kitapları dinleyebilir ve televizyon karşısında sevişebilir hâle gelmişlerdir (Mcluhan, 1951: 5).

Kitle iletişim araçlarının devlet tekelinden çıkması, yaygınlaşması ve toplumla etkileşim içine girmesi, kamuoyu açısından da büyük bir atılımdır. Özellikle televizyonun kamuoyu oluşturmadaki üstün gücü, medyanın dördüncü bir kuvvet olarak kabul edilmesine vesile olmuştur. Sonuç itibarıyla medya; meslek kuruluşlarının belirlediği etik kurallar çerçevesinde, yargı, yasama ve yürütmeyi denetleme görevini üstlenerek kamuoyunu bilgilendirmektedir.

Kapitalizmin dünyaya hâkim olması ve büyük sermayelerin medya sektörüne girmesiyle, ulusal veya küresel medya tekelleri ortaya çıkmıştır. Başka deyişle, Batılı bazı zengin ailelerin, kamusal yayıncılık yapan irili ufaklı medya kuruluşlarını satın almaya başlamasıyla, 15-20 senelik süreçte medya mülkiyeti giderek daha az elde yoğunlaşmıştır (Çakmur, 1998: 138).

Türkiye'deki büyük sermayenin medyaya hükmetme hikâyesi ise yakın bir tarihe dayanmaktadır. Doksanlı yıllarda enerji alanındaki özelleştirme ihalelerini kazanmak için seferber olan medya holdingleri, *medya şirketlerini devlet ihalelerine girmekten men eden* Radyo Televizyon Üst Kurulu Kanununun 29. maddesi nedeniyle Danıştay engeline takılmışlardır (Adaklı, 2006: 218). Ancak 2002 yılında bu yasa engeli kaldırılmış, medya holdinglerinin farklı sektörlerde ihaleye girmelerinin önü açılmıştır. Örneğin 2000 yılında Petrol Ofisi Anonim Şirketi ihalesini İş Bankası Grubu ile birlikte kazanan Doğan Grubu, 2005 senesinde İş Bankası'na ait hisseleri de satın alarak şirketin tamamına sahip olmuştur (Dağtaş, 2009: 90). Dolayısıyla, pek çok farklı sektörde ihale kovalayan bu tür şirketlerin medyadaki tarafsızlıkları daha çok sorgulanmaya başlamıştır.

Kamusal yayıncılık yerini ticari yayıncılığa, itidalli üslup yerini sansasyonel haberciliğe ve hakikatler de yerini ihalelere bırakmıştır. Kitle iletişim araçları, bireylerin tutum ve kanaatlerine yazılı, sözlü ve görsel propaganda ile müdahale ederek, onları yayın politikaları ekseninde yönlendirmeye başlamıştır.

Demokratik öğretilere göre medya, bağımsız ve gerçekleri bulmaya odaklı olmalıdır. Ancak Chomsky'ye göre durum pek de öyle değildir. Eğer güçlü kesimler söylemlerin ilkelerini belirleyebiliyor, halkın neyi seyredip dinleyeceğine karar verebiliyor ve düzenli propaganda kampanyalarıyla kamuoyunu sevk ve idare edebiliyorsa, sistemin işleyişine ilişkin standart görüş, gerçeklikle hiç bağdaşmıyor demektir. Öyle ki medya içeriklerine gizlenen propagandaların, totaliter rejimlerdeki polis coplarından pek de bir farkı yoktur. (Chomsky, 2002: 20).

Atabek'e göre (2002: 231-232) medya ile kamuoyu arasındaki ilişkide iki temel yaklaşım dikkat çeker. Birinci yaklaşıma göre medya, kamuoyunun sesi, aynası ya da yansıtıcısıdır. İkinci yaklaşıma göre ise medya, kamuoyunun yaratıcısı ve düzenleyicisidir. Ancak iç içe geçmiş bu süreçlerin kesin çizgilerle birbirinden ayıramayacağı, medyanın kamuoyunu oluşturma ve yansıtma işlevlerinin bir arada tanımlanması gerektiğine yönelik başka bir argüman da mevcuttur.

3.5.1. Yazılı basın

Matbaanın icat edilmesiyle birlikte, 16. yüzyıldan itibaren gazete ve dergiler Avrupa kamuoyuna yön vermeye başlamıştır. 17. yüzyılın sonunda, özellikle İngiltere’de sansür büyük ölçüde kaldırılarak özgür basının temelleri atılmıştır. Öte yandan Birinci Dünya Savaşı’nda ABD’nin tarafsızlığı, ülkeye basın yönünden pek çok avantaj sağlamıştır. Amerikan gazeteleri savaşla alakalı olarak halkı bilgilendirerek tirajlarını arttırmıştır. Bu dönemde gazete ve dergiler halkın başlıca bilgi kaynağı olmuştur.

Osmanlı Devleti’nde çıkarılan ilk Türkçe gazete, Takvim-i Vekayi’dir. Dönemin padişahı II. Mahmud’un “bu gazete kutsal şeriata ve devlet düzenine dokunmamak şartıyla, benim iktidarıma yardımcı olacaktır” diye bahsettiği Takvim-i Vekayi, istikrarsız yayını ve dış ülkelerde muhabiri olmadığı için haberleri sıkça geciktirmesiyle eleştirilmiştir. Nitekim gazete 1833 yılında 24 sayı, 1834’de 18 sayı ve 1835’de 27 sayı yayınlanabilmiştir (İnuğur, 2005: 179).

Takvim-i Vekayi’nin ardından, 1840 yılında çıkarılmaya başlanan Ceride-i Havadis ise önceleri haftada bir, daha sonra on günde bir basılmaya çalışılmışsa da, uzun ömürlü olamamıştır (İnuğur, 2005: 183). Benzer şekilde, Türk basın tarihinin ilk *özel* Türkçe gazetesi olan Tercüman-ı Ahval de, Avrupa’daki teknolojinin aksine, el tezgâhında basılabiliştir. Avrupa’da 1814 yılında buharla çalışan baskı makineleri icat edilmişken ve söz gelimi Times saatte 1100 adet baskı yapmaktayken, Tercüman-ı Ahval’in bu ilkelliği düşündürücüdür. İnuğur’a göre (2005: 185) bu ilkellik sosyal hayatta daha belirgindi ve okuma yazma bilenler parmakla gösterilecek kadar azdı.

Tarihsel sürece bakıldığında vurgulanması gereken nokta, Avrupa ile Osmanlı arasındaki gelişim farkıdır. Fransa’nın ilk gazetesi olan La Gazette 1631 yılında yayın hayatına başlamışken, Takvim-i Vekayi’nin ancak iki yüzyıl sonra istikrarsız olarak basılabilmesi, gazetelerin kamuoyu oluşturma etkisinin Türkler tarafından geç kavrandığını göstermektedir.

Yaklaşık dört yüz yıldır kamuoyunu bir şekilde yönlendiren yazılı basın, internetin icadıyla birlikte popülerliğini kısmen yitirmiştir. Yazılı basını takip ettiği sürece eşik bekçilerinin tercihleri doğrultusunda bilgi alabilen ve iletişim ağına kaynak olarak katılamayan modern insan, günümüzde interneti tercih etmeye başlamıştır. Dijital haber portalları etkileşime dayandığı, coğrafi ve zamansal sınırlara bağlı olmadığı ve ücretsiz

olduğu için, geleneksel gazeteleri ikinci plana itmiştir. Ancak internetin daha çok eğlence amaçlı kullanılması, yazılı basını hâlâ revaçta tutmaktadır. Faruk Temel'in, 2011'deki Türkiye genel seçimleri öncesinde, Selçuk Üniversitesi'nde okuyan 500 öğrenciye uyguladığı anket, *gazetelerin siyasal bilgilenme sürecinde hâlâ önem taşıdığını* göstermiştir. Anket sonuçlarına göre, katılımcıların %75,8'i siyasal bilgilenme sürecinde basılı gazeteleri “önemli” veya “çok önemli” bulurken, katılımcıların sadece %9,8'i aksini düşünmektedir (Temel, 2013: 246). Ayrıca basılı gazetelerin bu bağlamda internetten (%60,9) bile daha önemli bulunması dikkat çekici bir veridir.

Fadime Dilber (2011: 199), Karaman ilinde yaşayan 703 seçmene benzer bir anket uygulamıştır. *Kitle iletişim araçlarının siyasal tercihlere etkisinin sorgulandığı* bu ankette, katılımcıların verdikleri puanların ortalamaları alınmış; televizyon (3,17), gazete (2,56), internet (2,54), radyo (2,27) ve dergi (2,18) şeklinde bir dizilim ortaya çıkmıştır. Tıpkı Temel'in araştırmasındaki gibi, Dilber'in anketinde de gazeteler internetten daha etkili bulunmuştur.

Yukarı anılanların aksi yönünde anketler de mevcut olabilir, fakat özellikle seçim dönemlerinde yazılı basının kamuoyuna yön vermeyi sürdürdüğü; kimi insanlara göre Hürriyet, Sabah, Akşam gibi gazetelerin internet sitelerinden daha güvenilir olduğu, köşe yazarlarının kanaat önderi olma rollerine hâlâ devam ettiği kabul edilmelidir. Özetlemek gerekirse, Türkiye'ye Avrupa'ya nazaran geç giren yazılı basın, son yüz yıl içerisinde güçlenmiş, yerli sermayeyle büyüüp tekelleşmiş, egemen gücün baskılarına ve internete rağmen varlığını sürdürebilmiştir. Yazılı basın bugün de kamuoyunun aynası ve düzenleyicisi konumundadır.

3.5.2. Radyo

Radyo, elektrik ve elektromanyetik dalgalar üzerine yapılan farklı araştırmaların bir son ürünüdür. 1831 yılında Michael Faraday'ın elektromanyetik indüksiyonu keşfetmesi, 1864 yılında ise James Clerk Maxwell'in *elektromanyetiğin atmosferde dalgalar hâlinde hareket ettiğini* ve *atmosferin bu dalgaları taşımak için ışık hızında bir kapasiteye sahip olduğunu* saptaması, bu araştırmaların temelini oluşturmaktadır (Altunbaş, 2003: 3). Daha sonra Alman fizikçi Heinrich Hertz, Faraday ve Maxwell'in bulgularını geliştirmiş; 1888 yılında yayımladığı “Elektromanyetik Dalgalar ve Onların Yansıması” isimli çalışmasıyla radyonun keşfine ön ayak olmuştur. Bu nedenle, radyo dalgalarının sıklığının ifade

edilmesinde, standart yöntem olarak Hertz'in adı kullanılmaktadır (Head ve Sterling, 1990: 34).

Pek çok bilim adamına göre telefonun mucidi sayılan Alexander Graham Bell ve telgrafın mucidi sayılan Samuel F. B. Morse, icatlarını kablodan arındıramamıştır. Ancak İtalyan Guglielmo Marconi, elektromanyetik dalgalar kullanarak kablosuz mesaj iletmenin yolunu bulmuş ve 1865 yılında “Koherer” adını verdiği bir alıcıyla bir mil uzağa sinyal göndermeyi başarmıştır. Bu mesafe 1901 yılında, kıtalararası boyuta ulaşmıştır (Altunbaş, 2003: 6).

Kanadalı mühendis Reginald Fessenden, 1906 yılında alternatör denen yeni bir alet üretmiş; bu araç sayesinde, deniz aşırı telsiz operatörlerine müzik, keman solosu, İncil'den pasajlar ve yılbaşı tebrikleri içeren bir yayın yapmıştır. Son olarak ABD'li Lee De Forest, modern radyo alıcılarını geliştirerek, bireysel aktiviteden öte, kamuya yönelik yayın fikrini bilim dünyasına benimsetmiştir (Altunbaş, 2003: 8).

Faraday, Maxwell, Hertz, Soemmerring, Sir Francis Ronalds, Cooke, Wheatstone, Morse, Bell, Stubblefield, Marconi, Fessenden, De Forest gibi isimlerin ortak çabalarıyla ortaya çıkan radyo, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce sadece gemi kaptanlarının ve karadaki bazı amatörlerin uğraşı olarak varlık göstermekteydi. Bu amatörler, radyoyu ülke çapında yaygınlaştırmak için American Radio Relay League (ARRL) adı verilen bir şebeke kurmuşlardı. Birinci Dünya Savaşı sırasında yasaklanan bu şebeke, savaşın ardından tekrar canlanmış (Smulyan, 1994: 13).

Devletlerin sektöre yatırım yapmasıyla, 1920'lerde radyolar olgunluk dönemini yaşamaya başlamıştır. Söz gelimi, 1922 yılında İngiltere'de kurulan BBC (British Broadcasting Corporation), 1925'te nüfusun %85'ine ulaşacak olgunluğa erişmiş; 1927'de tam olarak iktisadi bir devlet kurumu hâline gelmiştir (Altunbaş, 2003: 13). Türkiye'deki ilk radyo yayınları ise, 1922 yılında Fransızların İstanbul'daki Yüksek Muallim Mektebi'ne kurdukları bir vericiyle, propaganda amaçlı olarak yapılmıştır. Sonrasında bu teknoloji Türkler tarafından kullanılmış, yapılan deneme yayınları kısa süre İstanbul Üniversitesi öğrencileri tarafından dinlenmiştir (Altun ve Sarioğlu, 2006: 108-114). 1930'larda Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi'nin (TTTAŞ) ilk naklen radyo yayınlarını başlatmasının ardından, bu yayınlar doksanlı yıllara kadar devlet tekelinde kalmıştır. Tarihsel süreçler kıyaslandığında, Türkiye'nin radyo yayını konusunda ABD'den veya Avrupa'dan çok geri kaldığını söylemek mümkün değildir.

Radyo, televizyonun icadına kadar popülerliğini sürekli arttırmıştır. 1938’de Orson Welles’in, sunduğu radyo programıyla Amerikan halkını Marshallların dünyayı istila ettiğine inandırması, radyonun ne kadar etkili olduğunu gösteren meşhur anlatılardan biridir. Sömürgeci ülkeler tarafından propaganda aracı olarak da kullanılan radyo, İkinci Dünya Savaşı sırasında toplumların temel haber kaynağı olmuştur. 1960’ların sonuna kadar altın çağını yaşayan radyo, daha sonra popülerliğini kısmen yitirmiştir.

3.5.3. Televizyon

Televizyon, bazı kaynaklara göre 1923 yılında, İskoç mühendis John Logie Baird öncülüğünde icat edilmiştir. Ancak meseleye daha detaylı bakıldığında, televizyonun, May, Nipkow, Jenkins, Baird, Farnsworth ve bugüne uzanan onlarca mucidin yürüttüğü teknik çalışmaların ortak sonucu olduğu görülmektedir.

İlk televizyon yayınları Avrupa ve ABD’de yirmili ve otuzlu yıllarda gerçekleşmiş, fakat İkinci Dünya Savaşı’yla birlikte kesintiye uğramıştır. Ateşkes sağlanmasıyla birlikte, hem birden çok duyuya hitap etmesi, hem de *haber verme, eğitme, eğlendirme, mal ve hizmetleri tanıtma, inandırma* ve *harekete geçirme* gibi işlevlere sahip olmasından dolayı televizyon (Yatkın ve Yatkın, 2010: 87), gazete ve radyolardan çok daha popüler hâle gelmiştir. İlk renkli yayınlar yüksek maliyetinden dolayı 1950’lerde başlayabilmiş, renkli yayınların dünyaya yayılması ise yetmişli yıllarda mümkün olmuştur.

ABD ve Japonya’nın renkli yayına geçtiği senelerde, TRT ulusal çaptaki ilk siyah beyaz yayınına hazırlanmaktaydı. 31 Ocak 1968 akşamı TRT, Alman Hükümeti tarafından sağlanan bir vericiyle ilk yayınına başlamış; spiker Nuran Devres’in sunduğu bu yayını yüzlerce insan merak içinde izlemiştir (Kıvanç, 2002: 14-18). Üç sene sonra, televizyon yayıncılığının ülkemizdeki öncüsü olan İstanbul Teknik Üniversitesi ile TRT arasında protokol imzalanmış ve bu protokolün etkisiyle 1970’lerin ortasında 24 saatlik yayına geçilmiştir (Aziz, 1981: 118). Türkiye’nin renkli yayına geçmesi ise ancak seksenli yıllarda mümkün olacaktır.

Günümüzde televizyon, ev ve iş yerlerinin temel ihtiyaçlarından biri sayılmaktadır. Milyonlarca insan, özellikle *prime time* adı verilen saatlerde ekran başına geçmektedir. Gölbaşı’na göre her geçen gün popülerleşen televizyon yayınları, insanlara zaman içinde geleneksel değerlerini unutturmakta ve onları kitle iletişim araçlarının ürettiği yapay bir kültürle beslemektedir (2010: 1-2).

Schiller'e göre (1993: 50) televizyon, zihin yönetimi ve bireyin pasifize edilmesi hususunda çok etkilidir. Özü kasıtlı olarak emilmiş programlarla ve araya sıkça giren reklamlarla bireylerin zihni uyuşturulmaktadır. Benzer şekilde, Bilgili ve Akbulut'a göre (2008: 209) televizyon, kültürel emperyalizmden toplumsal aklı biçimlendirmeye dek tüm stratejik noktalarda ideolojik bir araç ve uyuşturucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Televizyonun siyasal bilgilenme sürecine etkisini anlamak için geçmişteki seçim süreçlerini incelemek faydalı olacaktır. 1960 yılında yapılan ABD başkanlık seçimleri, televizyonun siyaseti doğrudan etkilediği başlıca olaylardan biridir. Cumhuriyetçi ve Demokrat başkan adayları Nixon ve Kennedy'nin televizyonda yaptıkları karşılıklı seçim konuşmaları, siyasal iletişim literatürüne girmiştir. Zira televizyon programına dek ibre Nixon'dan yanayken, Kennedy'nin fiziksel görünümü ve akılcı konuşmaları (retoriği), kamuoyu nezdinde ibreyi Kennedy'den yana çevirmiş ve başkanlık seçimini Kennedy kazanmıştır (Aziz, 2007: 114). Benzer şekilde, 2009 yılında sığınmacı sıfatıyla Fransa'ya yerleşen Cem Uzan'ın, başta Star TV olmak üzere, sahip olduğu tüm medya organlarını kullanarak, Kasım 2002 genel seçiminde %7,25 oy alması, televizyonun kamuoyunu nasıl yönlendirdiğini gösterir.

Gölbaşı (2010: 130) Sivas'ta televizyonla ilgili bir araştırma yapmış, toplam 1100 katılımcıya *“Türkiye'nin gerçeklerini öğrenme konusunda televizyon ne kadar önemlidir?”* sorusunu yöneltmiştir. Bu soruya katılımcıların %40,5'i “çok önemlidir”, %33,6'sı “önemlidir”, %14'ü “az önemlidir”, %11,8'i ise “önemsizdir” cevabını vermiştir. Ayrıca katılımcıların %37,1'i, siyasal partilere dair kanaat oluştururken televizyon yayınlarından etkilendiğini açıklamıştır. Bu oran; ailenin, akrabaların, arkadaş çevresinin, gazetelerin ve siyasi mitinglerin etki oranlarından fazladır (2010: 148). Aynı araştırmada katılımcıların %23,2'si, en fazla izledikleri ulusal kanalın Samanyolu TV olduğunu ifade etmiştir (2010: 132). Bu kanal, 2016'daki askerî darbe girişiminden sonra, OHAL yasası kapsamında kapatılmıştır.

Pek çok saha araştırmasına göre, kullanım sıklığı açısından son yıllarda gazete ve dergiler düşüşte, internet ise yükseliştedir. Ancak internet ve sosyal medyanın bu hızlı yükselişi, toplumun televizyon izleme alışkanlığını fazla etkilememiştir. Örneğin, Tekin'in Selçuk Üniversitesi Alaeddin Keykubat Kampüsü'ndeki 520 öğrenciye uyguladığı ankete göre (2015: 81), katılımcıların %72,7'si, televizyonu siyasal bilgilenme açısından “önemli”

veya “çok önemli” bulmaktadır. Bu oran, kamuoyu oluşumunda televizyonun hâlen belirleyici olduğu fikrini destekler.

Sonuç olarak, Türkiye’de yetmişli yıllarda yaygınlaşmaya başlayan televizyon, günümüzde internet ve sosyal medyanın gölgesinde kalsa da yazılı basına nazaran hâlâ popülerliğini sürdürmektedir. Ancak Işık’ın belirttiği gibi (1998: 39), kamuoyu oluşumunda hangi kitle iletişim aracının daha etkili olduğu tartışmalarından ziyade, bir kitle iletişim aracından verilen mesajın diğer araçlarla da desteklenmesi durumunda, etkisinin çok daha artacağı bilinmelidir. Zira modern birey, tüm kitle iletişim araçlarının toplu bombardımanı altındadır.

3.5.4. İnternet ve Yeni Medya

İnternet, tıpkı televizyon gibi, farklı bilim insanlarının ortak çabası sonucu ortaya çıkmıştır. 1950’lerde ilk bilgisayarların üretilmesiyle birlikte, bu bilgisayarları birbirlerine bağlayacak ağlara ihtiyaç duyulmuştur. 1969’da Amerikan Savunma Bakanlığı’na bağlı ARPA (Advanced Research Projects Agency) tarafından, olası bir saldırıya karşı savunma sistemini geliştirmek amacıyla bir ağ kurulmuştur. ARPANET adı verilen ve internet protokolünü (IP) kullanan bu ağ, günümüz sanal dünyasının temeli niteliğindedir (Timisi, 2003: 39-41). Daha sonra paket anahtarlamalı ağların sayısı epey artmış ve teknolojinin gelişmesiyle yarım yüzyıl gibi kısa bir zamanda, internet dünyaya yayılmıştır.

Niezen’e göre (2005: 532) internet, ilk başta telefon ve telgrafın birleşimi olarak algılanmış, dolayısıyla bu büyük yeniliğin kimlikleri yeniden biçimlendirme potansiyeli görülememiştir. Tıpkı Behaim’in 1490’da icat ettiğinde birçok kişi tarafından küçümsenen küresinin, sonradan Columbus, Cabot, Vasco de Gama ve Magellan tarafından yolculuklarda kullanılması gibi, internetin de medeniyetimizi nasıl ve ne ölçüde dönüştüreceği zamanla anlaşılmıştır.

Günümüzde internet, küreselleşmeye dijital bir boyut kazandırması, sanal benlikleri doğurması ve dünyayı küresel bir köye dönüştürmesi açısından devrim niteliğindedir. Keza McLuhan, yıllar öncesinden günümüz küresel köyünün resmini çizmiştir. Bu öngörüler doğrultusunda, soğuk bir araç olan ve katılıma izin veren internet, sıcak bir araç olan ve katılıma izin vermeyen basılı materyalin (1994: 23) yerini almıştır. Fotoğraf ve videoların kitlesel üretimiyle birlikte sınırlar ortadan kalkmış (1994: 198), Eyfel Kulesi’ne gitmek için sabah gazetesine bakmak veya internete girmek yeterli hâle gelmiştir. Elektronik iletişim

araçları altında, yerküre hem tarihsel hem mekânsal olarak görünür hâle gelmiştir (Akt: Stevenson, 2008: 208).

Günümüzde bireyler, Whatsapp uygulaması ile çok hızlı haberleşebilmekte, sanal gazetelere yorumlar yazabilmekte, arkadaşlık sitelerinde sosyalleşebilmekte, WEB siteleri kurabilmekte, Facebook, Twitter, Instagram vb. uygulamalar ile fotoğraf ve videolarını takipçileriyle paylaşabilmektedir. Bu tür etkinlikler için siyasi partilerden, bakanlıklardan, belediyeden, valilikten veya denetleme kurumlarından izin almaları gerekmemektedir.

Bu görece demokratik iletişim ağından siyasal hareketlerin de çıkabilecek olması, kapitalizm ve egemen güçler açısından tehlikeli görülebilir. Agger’a göre (2011: 220) internette sörf yapanlar, kendilerini hâlihazırda bir sosyolog ya da siyasi aktör olarak görmeseler de, televizyonun ve diğer kitle iletişim araçlarının uyutucu etkisinden sıyrılacaklar; politik hareket ederek, yerleşik otoritenin ulaşamayacağı bir sanal gerçeklik alanında vakitlerini öğrenerek, okuyarak ve yazarak geçireceklerdir. Sanal benliklerin bu özgürlükçü eğilimleri, son yıllarda üniversite gibi akademik kurumlarda araştırma konusu olmaktadır. Agger’a göre bu durum (2011: 158), sanal benliklerin tıpkı reel benlikler gibi nesneleştiğinin göstergesidir.

2013 Haziran ayında, Türkiye’de eşine az rastlanır sivil bir itaatsizlik yaşanmıştır. “Gezi Parkı Eylemleri” olarak bilinen bu hareket, İstanbul’dan başlayıp diğer şehirlere yayılmış, binlerce insanı etki altına almıştır. Bu eylemler sırasında, yoğun olarak kullanılan platformlardan biri Twitter olmuştur. Gezi olaylarının Twitter’da yarattığı trafiği ölçmek amacıyla New York Üniversitesi’nde bir araştırma yapılmış; bu süreçte yaklaşık 950 bin *#direngeziparki* tweeti, 170 bin *#occupygezi* tweeti ve 50 bin de *#geziparki* tweeti atıldığı tespit edilmiştir (Bozkurt, 2013: 62).

İnternet sitelerinin kamuoyu oluşturma gücünü idrak etmek için, Gürel ve Yakın’ın “Ekşi Sözlük: Postmodern Elektronik Kültür” isimli çalışmasına bakılabilir. Bu çalışmada Gürel ve Yakın, Ekşi Sözlük’ün sahip olduğu kültürü, Chuck Palahniuk tarafından kaleme alınan 1996 yapımı *Dövüş Kulübü* filmiyle bağdaştırmıştır. *Dövüş Kulübü*’nün en önemli özelliği, üyelerinin gerçek yaşamdaki kimliklerinden farklı bir hüviyete bürünmeleridir. Sistem karşısında ezilen ve toplumsal rollerine uygun davranmak zorunda olan bireyler, *Dövüş Kulübü*’ne üye oldukları an bambaşka bir kimlik geliştirirler. Egemen kültürü ve söylemlerini; tüketim, mülkiyet, para, bilgi, güzellik, başarı kalıplarını reddederek gerçek anlamda özgürleşmeye ve yeniden doğmaya çalışırlar (Gürel ve Yakın, 2007: 210). Benzer

şekilde Ekşi Sözlük yazarları; reel hayatlarında öğrenci, öğretmen, mühendis veya polis olabilirler. Fakat sözlüğe giriş yaptıkları anda, Praetor, Gammaz, Çaylak Yazar, Moderatör gibi farklı kimliklere bürünürler. Ekşi Sözlük girdilerine bakıldığında, egemen kültürün bazı söylemlerinin reddedildiği, siyasal parti liderlerinden fakülte dekanlarına kadar birçok yöneticinin ağır şekilde eleştirildiği görülmektedir. Rumuzlarının arkasına sığınan bu sanal benlikler, kendilerini reel hayattan çok daha özgür hissetmekte ve sosyal analizlerini rahatça dile getirmektedirler. “Geleneksel varoluşa aykırı ve alternatif tavrı ile dikkat çeken Ekşi Sözlük’ün, Palahniuk’ın betimlediği kadar keskin ve radikal olmamakla birlikte, benzeri bir işlev üstlendiğini ileri sürmek mümkündür. Öyle ki Ekşi; kamuoyu gündemini meşgul eden meselelerin, halkın içinden gelen sıradan insanlar tarafından, kitle iletişim araçlarına hakim olan söylemden değişik bir üslupla ele alınmasını sağlayan bir oluşum olarak nitelenebilir” (Gürel ve Yakın, 2007: 210).

İnternet, sadece alternatif söylemlerin üretilebildiği bir mecra değil, ayrıca felaket anlarında toplumların yardımlaşmasını sağlayan bir platformdur. Söz gelimi, 2004 yılında Güneydoğu Asya’da gerçekleşen tsunami felaketinde weblog yazarlığı önem kazanmış ve sanal benlikler felaketin yaralarını sarmak için konuyu siber kamusal alana taşımışlardır. Benzer şekilde, 2011’de Van’da gerçekleşen depremde, yardım toplamanın en pratik yolu tweet atarak farkındalık yaratmak olmuştur.

İnternet kültürel aşırı üretimi de beraberinde getirmiştir. “Baudrillard’e göre kültürel aşırı üretim, üretilen enformasyon miktarının öznenin yorumlayıcı kapasitesini aşması demektir” (Akt: Stevenson, 2008: 262). İnsanlar, hiçbir araca bütün dikkatini vermeden, medya teknolojileri tarafından bitimsiz bir elektrik akımına maruz bırakılmaktadır. Benzer şekilde, sanal benlikler de her gün onca farklı fotoğraf ve habere maruz kalmakta, bunun sonucunda odaklanma sorunu yaşamaktadır. Söz gelimi, bir trafik kazası haberi okuyan bireylerin çok azı, bu kazalarla ilgili istatistiksel verilere ulaşmak ister. Dijital ortamda haberlerin niceliği niteliğinin önüne geçmiştir. Mobilize edilmiş onlarca enformasyon hapını mideye indiren birey, tokluk hissinden ziyade karın ağrısı hissetmektedir. İnsanlar kısa ömürlü, gelip geçici olaylar hakkında çok fazla bilgi edindikçe, gerçekten önem arz eden şeyleri daha az bilmektedir. Enformasyon ve eğlence, gerçek kavrayış derinliğinin, düşünme yeteneğinin ve şüpheli araştırmanın önüne geçmiştir (Agger, 2011: 17).

Türkiye İstatistik Kurumu’nun 2017 Eylül ayı rakamlarına göre, Türkiye’de 67,9 milyon internet abonesi bulunmaktadır. Yine 2017 Eylül ayı itibarıyla, 77,8 milyon cep

telefonu abonesi mevcuttur (tuik.gov.tr, son erişim: 02.11.2017). Dolayısıyla internet, hem bilimsel anketlere hem de istatistiksel verilere göre, etki gücünü her geçen gün arttırmaktadır. Bu gücü meşru bir zeminde tutmak ve suç unsuru içeren paylaşımları önlemek için, sosyal medya şirketlerinin ve kullanıcılarının yasal sorumluluk taşımaları gerektiği, günümüzde sıklıkla tartışılan bir husustur.

4. TÜRKİYE KAMUOYUNA GENEL BİR BAKIŞ

Kamuoyunu oluşturan etkenler genel tanımlarıyla tüm dünyada benzer olsa da, bu etkenlerin etki biçimi ve düzeyi ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Kültürel, tarihsel ve ideolojik faktörler neticesinde her toplum, kendine has karakteristik özellikler geliştirmiştir. Atatürk Üniversitesi'nden Prof. Dr. Hüseyin Köse'ye göre (2007: 295-306), Türkiye kamuoyunun genel özelliklerini 12 maddeyle özetlemek mümkündür:

- “1. Türkiye kamuoyunun siyasi bilinci zayıftır. Halk, geçmiş dönemlere olan kızgınlığı ve mevcut sisteme olan inançsızlığından dolayı, yönetime katılmakta genel bir ilgisizlik ve isteksizlik duymaktadır.
2. Türkiye kamuoyu, oluşumu ve sürekliliği anlık olaylara dayalı, tutarsız ve istikrarsız bir görünüme sahiptir.
3. Türkiye kamuoyu spontane değildir, oluşmak için kanaat önderleri gibi araçlara gereksinim duyar.
4. Türkiye kamuoyunun önemli öğelerinden olan, sivil toplum niteliğine sahip kuruluşların kurumsallaşma süreci henüz tamamlanmamıştır.
5. Türkiye kamuoyu itidal üzerine kurulu değerlerin bir ürünüdür. Toplum geleneksel anlamda hiçbir zaman ideolojik uç noktalara itibar etmemektedir.
6. Türkiye kamuoyunun etkiye açıklık düzeyi yüksektir.
7. Türkiye kamuoyu için dayanışma, küçük grup dayanışmaları ile mümkün olur. Ekonomik kriz gibi durumlarda, bireyler kitlesel dalgalanmalar oluşturmak yerine, yakın çevresinin maddi ve manevi desteğiyle ayakta kalmaya çalışır.
8. Türkiye kamuoyu, devleti metafizik bir değer olarak algılamaktadır. Toplumun tanrısal devlet algısı; insan hakları, adalet sistemindeki çarpıklıklar ve işsizlik gibi önemli sorunların bile ılımlı düzeyde değerlendirilmesine sebep olmaktadır.
9. Türkiye kamuoyu, değişimi güdüleyici etkilere sahiptir, fakat bu etkileri sağlıklı muhakeme etme gücünden yoksundur. Türkiye'nin liberalleşmeye ve göreceli refah toplumuna evrildiği dönemde, sosyal adalet sistemi ve eşitlikçi gelir dağılımı yerine, sınıf atlama ve kısa yoldan zengin olma çabaları ile imaj kaygısı ön plana çıkmıştır.
10. Türkiye kamuoyunun toplumsal belleği zayıftır, hatırlamak için şok dalgalarına gereksinim duyar.
11. Türkiye kamuoyunun gelecek ve umut algılayışı, kurtarıcı/mesih beklentisi temellidir. Kurtarıcı olarak görülen mesih imgesinin pratikteki karşılığı, kitlenin yaşadığı somut sıkıntıları yalnızca soyut-metafizik bir düzleme yansıtmaktan ibarettir.
12. Bozdemir'e göre (1982: 24), Türkiye kamuoyunun milliyetçi-mukaddesatçı bir yaşam biçimine eğilimli ve ataerkil iktidar yapılarına yatkın oluşunun ardında, askerî bir toplumsal nitelik taşıması yatmaktadır” (Köse, 2007: 295-306).

Köse'nin belirttiği gibi, Türk toplumu siyasal partilere etkin üye olma konusunda genel bir isteksizlik yaşamaktadır. Kayda değer bir kitle, siyaseti, tehlike oluşturabilecek, virajlı bir yol olarak algılamaktadır. Üniversite çağında istikrarlı olarak siyasi aktivitelere katılan bireyler dahi, meslek sahibi olduklarında ellerini siyasetten çekebilmektedirler. Özellikle de siyasi partilerin alt kadrolarında görev almanın, bireyin gelecekteki hayatını olumsuz yönde etkileyebileceği inancı yaygındır.

Yine Köse'nin belirttiği gibi, Türk kamuoyu, kanaat önderlerinden kolayca etkilenebilir bir yapıya sahiptir. Kanaat önderleri, edindikleri bilgileri yaşam tecrübeleri ve dünya görüşleri ışığında yeniden yorumlamakta ve büyük ölçüde dönüşüme uğratarak, çoğunlukla da basitleştirerek topluma yeniden sunmaktadırlar (Köse, 2007: 297). Başka bir deyişle, televizyon, internet ve gazete gibi araçlarla geniş kitlelere hitap eden bu kanaat önderleri, Türk toplumunu yönlendirme konusunda oldukça başarılıdır.

Köse'nin sekizinci tespiti de açıklamaya değer niteliktedir. Tanrı ile inançlı insan arasındaki ilişkinin bir benzeri, devlet ile Türk vatandaşı arasında görülür. Nasıl ki inançlı birey faydalandığı nimetlerden dolayı Tanrı'ya şükrediyor ve çektiği zorluklara karşı sabır göstermeyi yeğliyorsa, Türk insanı da devlete benzer bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Ödediği yüksek vergiler karşılığında ona sunulan hizmetler için devlete minnet duyan bireyler, yeterince hizmet alamadığı takdirde de sakin kalmayı yeğlerler. Çünkü devlete zeval gelmesinden, düşük standartlarda yaşamayı tercih ederler.

Türkiye kamuoyunda öne çıkan bir başka özellik, imaj kaygısıdır. Türk insanı, en sonunda her şeye kadir, her derde deva olan *imajı* keşfetmiştir. Görece refah içinde bir ülkenin bireyi olarak, ne olduğundan ziyade, nasıl görüldüğü kaygısının peşine düşmüştür (Köse, 2007: 303). Bu bakış açısını, siyasal figürlerin toplum tarafından değerlendirilme sürecinde de görmek mümkündür. Politikacıların tercih ettikleri kıyafetler bile çoğu kez tartışma yaratmaktadır. Ecevit'in şapkası, Erdoğan'ın ceketi, Kılıçdaroğlu'nun beyaz atleti, ülkenin gündemine oturan konuların bazılarıdır. Elbette imaj kavramını sadece kıyafetle açıklamak doğru olmaz. Son yıllarda hem dünyada hem de Türkiye'de "karizmatik lider" kavramı ön plana çıkmıştır. House, 1977'de yazdığı "Karizmatik Liderlik Kuramı" isimli çalışmasında, karizmatik liderlerle ilgili dört temel özellikten bahseder: İdeolojik hedefler belirleme ve açıklama, izleyicilerle yüksek beklentilerle iletişimde bulunma, izleyicilere model olma ve güdülerini canlandırmadır (Akt: Kılınç, 1997: 387-388). Günümüz

siyasetçilerinin başarılı olmak için göze hoş görünmeleri, gerçekçi ve tedbirli konuşmak yerine iddialı beyanlarda bulunmaları ve tevazudan ziyade üstün bir aklı temsil eder gibi hareket etmeleri gereklidir.

Son olarak Köse'nin vurguladığı gibi, Türk kamuoyunun toplumsal belleği zayıftır. Tarihten bugüne bakıldığında, suçlu bulunup idam edilen Adnan Menderes'e iadeitibar edilmesi, Ergenekon Davaları sonucunda hapse atılan emekli askerlerin daha sonra suçsuz olduklarının ortaya çıkması, ülkedeki değişen algıların birkaç örneğidir. Kamuoyunun bu değişimleri çoğu zaman hızlı benimsediği, hatta bir süre sonra değişim sürecini unuttuğu görülmektedir.

Sonuç olarak, ataerkil kültürü benimsemiş bireylerin, devlete karşı daha ılımlı ve itidalli olduğu söylenebilir. Ayrıca siyasete aktif olarak katılmaya gönülsüz olan ve siyasi gelişmeleri kanaat önderleri aracılığıyla öğrenen bireyler, yaşam standartlarını tehdit eden olaylarla karşılaştıklarında, sivil toplum örgütleriyle dayanışmak yerine yakın çevresinden destek almayı tercih etmektedirler.

5. MEDYANIN KAMUOYU OLUŞTURMA SÜRECİYLE İLGİLİ YAKLAŞIMLAR

5.1. Gündem Belirleme Yaklaşımı

McCombs ve Shaw, 1968 yılındaki ABD başkanlık seçimleri sırasında, medyanın gündemdeki konular için belirlediği önem sıralaması ile seçmenlerin zihinlerindeki önem sıralamasını kıyaslayan bir çalışma yapmıştır. Bu çalışma sonucunda, medya gündemiyle seçmen gündemi arasında paralellik görülmüştür (McCombs ve Shaw, 1972: 176-187). Kitle iletişim araçlarının ve toplumun gündemdeki konulara benzer düzeyde önem atfetmesi, McCombs ve Shaw tarafından *agenda-setting* terimiyle açıklanmıştır. Kurama göre medya kuruluşları, insanlara her zaman ne düşüneceklerini söyleyemez, fakat *ne hakkında düşünüleceğini* söylemede genellikle başarılıdır (Dearing ve Rogers, 1996: 12). *Agenda-setting*, Türkçeye “gündem belirleme” veya “gündem oluşturma” şeklinde çevrilmiştir.

Medya, insanları “farkına varma”, “bilgi edinme”, “tutum geliştirme” ve “davranış değiştirme” olmak üzere dört düzeyde etkilemektedir (Yüksel, 2001: 22). Söz gelimi, Akkuyu’da nükleer bir santral kurulduğunu televizyondan duyan kişi, medyadan *farkına varma* düzeyinde etkilenmiştir. Bununla alakalı köşe yazılarını okuduğunda, *bilgi edinme* düzeyinde etkilenmiş olur. Daha sonra birey, öğrendiklerini analiz ederek Akkuyu nükleer santraline karşı bir *tutum geliştirir*. Son olarak, nükleer santrale destek olmak veya onu protesto etmek için eylemlere girişirse, tutumunu *davranışa dönüştürmüş* olur ve bu da dördüncü düzeydir.

Tutumun davranışla desteklenmesi; tutumun gücüne, zihinde ulaşılabilirliğine ve ne kadar sürede eyleme dönüştüğüne bağlıdır. Genel kural olarak, güçlü tutumlar zayıf olanlara göre davranışa daha fazla yansır. Yahut bir tutum günlük yaşantıyı ne kadar etkiliyorsa, zihinde o kadar aktif hâle gelir. Örneğin, üniversite sınavlarına hazırlanan bir öğrencinin üniversite sınavlarına yönelik tutumu, üniversite kazanmakla hiç ilgilenmeyen kişilere göre daha güçlüdür. Öte yandan bir tutumun ölçülmesiyle ona yönelik davranışın gözlenmesi arasında kısa bir zaman olmalıdır. Söz gelimi, seçimlere bir ay kala yapılan bir anketin sonuçları, iki ay kala yapılan anketin sonuçlarından daha güvenilirdir (Tuna ve Kayaoğlu, 2013: 176). Çünkü seçim yaklaştıkça bireyin tutumu güçlenmekte ve oy verme davranışı öncesi karar değiştirme ihtimali azalmaktadır.

Gündem belirlemeyle ilgili olarak yürütülen araştırmalar, genellikle seçim kampanyalarını kapsamaktadır. Bunun nedeni, seçmenlerin seçim kampanyaları boyunca etkilenmeye açık hâle gelmeleri ve basın organlarının etkileme oranının artmasıdır (Güz, 1996: 986). Özellikle devlet organlarıyla veya özel sektörle bağları bulunan geleneksel medyanın, seçmenlerinin tutumunu etkileyecek, değiştirecek veya güçlendirecek şekilde gündemi belirlediği görülmektedir. Örneğin, seçimi kazanması umulan siyasi liderin etkili söylemlerine haber sıralamasında öncelik verilmekte, rakip siyasetçinin ise daha olumsuz tarafları vurgulanmaktadır. Haber bülteninin doğal akışı içerisinde, tarafsızmış gibi sunulan bu tür haberler, gündem belirleme yaklaşımının araştırma konularını oluşturur.

Her gün Türkiye’de pek çok hadise yaşanmakta ve bu hadiseler medya çalışanları tarafından önem sırasına konulmaktadır. Önemli görülen haberler, gazetelerin manşet ve sürmanşetlerinde, televizyon bültenlerinin de ilk sıralarında yayımlanırlar. Medya çalışanlarının kapalı kapılar ardında, önemsiz görüp yayımlamadığı ya da önem düzeyini abartarak manşete taşıdığı haberler, milyonlarca kişiyi bilişsel düzeyde etkilemektedir. Örneğin, 3 Kasım 2002 seçimlerinden sonra AK Parti ve CHP dışındaki partilerin etkinliklerine ana haber bültenlerinde pek rastlanmaması, DSP, ANAP, DYP liderlerinin gündemdeki olaylara dair demeç vermemesinden ya da etkinlik düzenlememesinden kaynaklanmaz. Tam aksine, medya yetkililerinin bu siyasi partilerin etkinliklerine ekip göndermemesinden veya ekip gönderip hazırlanan haberin yayın akışına alınmamasından kaynaklanır (Algül, 2004: 52-53).

Bu yaklaşıma göre, bireylerin tahsil durumları ile medyadan etkilenme oranları arasında bir ilişki vardır. Entelektüel alt yapıya sahip, eğitilmiş kişiler medyadan daha az etkilenirken; eğitim düzeyi düşük bireyler, medyanın gündem kurma gücüne karşı daha savunmasızdırlar (Yumlu, 1994: 96).

“İkinci aşama gündem belirleme” adı verilen diğer çalışmalarda ise, bireylerin ne hakkında düşüneceklerinin ötesinde, *ne düşünecekleri* ve *nasıl düşüneceklerine* yönelik müdahaleler sorgulanmaktadır. Duygusal düzeyde bulgular elde etmeyi amaçlayan bu çalışmalarda, kamuoyunun ilgisini çekmek için konuların bazı yönlerinin kasıtlı olarak cımbızlanıp belirli çağrışımlarla birlikte sunulduğu iddia edilir. Tıpkı bir resmi duvardaki diğer nesnelerden ayıran çerçeve gibi, haberlerde de durum tanımlarının yapıldığı, bu sayede konunun nasıl tartışılacağından önceden belirlendiği öne sürülür (Yüksel, 2001: 42 ve 107-112). Nitekim siyasi figürler için kullanılan bazı sıfat ve nitelemeler, medyanın o liderler

hakkında ne düşünülmesi gerektiğini önceden belirleme çabasından kaynaklanmaktadır. Bu durum, özellikle internet haberciliğinde sık görülmekte, siyasi liderlerin gülünç fotoğrafları yönlendirici öge olarak kullanılabilmektedir.

5.2. Medya Bağımlılığı Yaklaşımı

İlk kez 1976 yılında Ball-Rokeach ve De Fleur tarafından öne sürülen bu yaklaşıma göre bireyler, toplumda olup bitenlerle ilgili bilgi sahibi olmak, duygusal, düşünsel bakış açıları geliştirmek ve bu doğrultuda davranışlarda bulunmak için kitle iletişim araçlarına bağımlı hâle gelmişlerdir. “Kitle iletişim araçlarının yarattığı bu bağımlılığın düzeyi, toplumun yapısal şartlarına bağlı olmak üzere, kişiden kişiye değişmektedir” (McQuail ve Windahl, 1993: 96, Işık, 1998: 58).

Günümüzde bireyler, kitle iletişim araçlarına erişemedikleri her dakika, dünyadan bihaber kalacaklarını düşünmektedir. Elektronik iletişim araçları ile hızlanan enformasyon akışı, bireyleri bağımlı hâle getirdiği gibi, matbaa kültüründen de uzaklaştırmıştır. Bir tarih kitabı okumaya ayıracağı zamanı, güncel politik onlarca haberi okumaya ayıran, böylece gündeme daha hâkim olacağını zanneden birey, derinlemesine analiz yeteneğini yitirmiştir. Yüz yüze iletişim ve milli gelenekler zayıflarken, önce televizyon, sonra bilgisayar karşısında saatlerini geçiren nesiller ortaya çıkmıştır. Seçim, referandum, ekonomik kriz, darbe girişimi, iç çatışma, terör saldırısı, doğal afet gibi toplumsal istikrarı bozan olağan veya olağan dışı olaylarda halk ekran başına kilitlenmekte; bu durum kitle iletişim araçlarını daha güçlü kılmaktadır.

Hazar (2011: 161-164), “Sosyal Medya Bağımlılığı - Bir Alan Çalışması” isimli makalesinde, medya bağımlılığının başlıca nedenlerinden birisinin huzursuzluktan kaçma eğilimi olduğunu belirtmiştir. Ona göre kitle iletişim araçları, insanları huzursuzluktan bir müddet kurtarmaktadır, ancak tıpkı madde bağımlılığında olduğu gibi, dozajın sürekli arttırılması gerekir. Örneğin, Instagram’da her gün iki saat geçiren birey, zamanla doyum eşliğini yükselteceği için Snapchat uygulamasını indirecek, onunla da yetinemeyip Tinder kullanacak ve bu döngü yine huzursuzlukla son bulacaktır. Hazar, aynı makalede Gazi Üniversitesi’nde öğrenim gören 248 öğrenciye anket uygulamış ve katılımcıların sosyal medya bağımlılık düzeyini ölçmüştür. Öğrencilerin *yaklaşık yarısı* gününün 2-4 saatini internette geçirdiğini belirtirken, %20’lik dilimi, günde *en az 5 saat* çevrimiçi olduğunu açıklamıştır. Bu sonuçlar, modern toplumdaki medya bağımlılığını çarpıcı şekilde ortaya koymaktadır.

Hazar’a göre, bağımlılık tipolojisini “bilişsel”, “duygusal” ve “davranışsal” açıdan değerlendirmek mümkündür. Birey, yaşamını sağlıklı ve rahat geçirmek için bazı bilgilere ihtiyaç duymaktadır ve bu bilgilerin başlıca kaynağı medyadır. Dolayısıyla birey, kendini rahat hissetmek için medyaya bağımlı konumdadır. Buna *bilişsel içerikli bağımlılık* denir. *Duygusal bağımlılık* ise, sosyalleşmek veya tam aksi, sosyalleşmekten kaçınmak şeklinde gözlemlenmektedir. Günlük hayatında dışlanan veya dışlandığını sanan insanların, sosyal medyaya çok daha kolay uyum sağladığı görülebilir. Yüz yüze ilişki kurduğunda asla beğenilmeyeceğini ve istenmeyeceğini düşünen bireyler, sosyal medyaya her gün daha bağımlı hâle gelmekte ve gerçek hayattan uzaklaşmaktadır.

Hazar, davranışsal bağımlılığı ise araçsal ve eylemsel olarak iki açıdan ele almıştır. *Araçsal bağımlılık*, içerikten bağımsız, sadece aracın sağladığı konforla ilgilidir. Söz gelimi birey, yüz yüze iletişim kurduğu arkadaşlarına, buluşmanın akabinde Whatsapp’tan mesaj gönderme ihtiyacı hissediyorsa, bu bir araçsal bağımlılıktır. *Eylemsel bağımlılık*, tamamen gündemin veya mesajın içeriğiyle ilgilidir. Arap Baharı sırasında sosyal medyaya daha sık girilmesi veya Gezi olayları esnasında bolca *tweet* atılması bu başlığa birer örnektir (2011: 162-163).

Medya bağımlılığı yaklaşımına göre bireyler, kitle iletişim araçları tarafından etki altına alındıkları gibi, toplumsal sistem ve kurumları etkileyebilir ve yönlendirebilirler. Özellikle elektronik iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte, hükümetlerin ve diğer ideolojik kurumların üzerindeki baskı artmıştır. Örneğin, Vietnam Savaşı sırasında televizyonların sık sık savaş görüntüleri yayımlaması, savaş aleyhtarı bir kesimin ortaya çıkmasına neden olmuş ve bu durum hükümetin birçok politikasını etkilemiştir (Işık, 1998: 59). Benzer şekilde, Watergate Skandalı’nın ardından Nixon aleyhinde güçlü bir kamuoyu oluşmuş ve meselenin uzun bir müddet gündemden düşmemesi Nixon’ın istifasını getiren unsurlardan biri olmuştur.

Medya bağımlılığı, televizyondan akıllı cep telefonuna, tabletten fiber internet alt yapısına kadar, kapsamlı bir bilgi ve teknoloji ithalatını da beraberinde getirmektedir. Günümüzde Apple, Samsung, Sony, Toshiba gibi küresel şirketler; ürettikleri teknolojik aygıtlarla bilgi toplumlarının oluşumuna katkıda bulunurken, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ekonomik eşitsizliği de körüklemektedir.

5.3. Bilgi Gediği (Açığı) Yaklaşımı

Tichenor, Donohue ve Olien, 1970’te yazdıkları “Kitle İletişim Araçları Akışı ve Bilgide Farklı Büyüme” isimli makalede, bilgi açığı hipotezini (*knowledge gap hypothesis*) geliştirmişlerdir. Bu hipoteze göre, yüksek sosyal statüye sahip, iyi eğitilmiş kişiler, eğitim düzeyi düşük bireylere oranla enformasyona daha kolay erişebilmekte ve bu enformasyonu daha hızlı hazmedebilmektedir. Bilgi akışının sürekli artması; toplumun bilgi eksikliğini gidermek yerine, sosyal sınıflar arasındaki bilgi düzeyi farkını arttırmaktadır (McQuail ve Windahl, 1993: 103).

Yüksek sosyal statüdeki bireyler, bilgiye erişme açısından hem kişilerarası hem de kitlesel iletişimde daha avantajlıdır. Çünkü bu bireyler daha kaliteli bir eğitim alma fırsatı bulmakta, görece geniş bilgi birikimi edinmekte, “burjuva sınıfı” mensuplarıyla doğrudan iletişim kurabilmektedir. Üst düzey yöneticilik yapan bir iş adamı, siyasi meseleleri milletvekillerinden, bilim dünyasındaki gelişmeleri bilim insanlarından, sanat dünyasındaki yenilikleri de sanatçılardan bizzat öğrenmeye çalışabilir ve öğrendiklerini kolayca yorumlayabilir. Fakat asgari ücretle çalışan bir işçinin enformasyon kaynakları, sadece “proleter sınıf” ve kitle iletişim araçlarıdır. Kitle iletişim araçları, kamuoyunun oluşmasına katkı sağlasa da yüz yüze iletişimin bazı avantajlarına sahip değildir. Bu durum, sosyal sınıflar arasındaki bilgi düzeyi farklılığını arttırmaktadır.

Yüksek sosyal statüdeki kişiler finans, borsa, bilim, sanat gibi konulara ilgi gösterirken, düşük sosyal statüdeki insanlar günlük hayatlarında karşılığı olmayan bu tür haberlerle ilgilenmemektedir. Bu bağlamda, enerji sektöründeki bilgi açığının oluşumunu inceleyen Griffin, yaptığı bir araştırmayla, yüksek eğitilmiş kişilerin enerji makalelerini okuduklarını, düşük eğitilmiş kişilerin ise enerji reklamlarını izlemekle yetindiklerini ortaya koymuştur (Severin ve Tankard, 1994: 414; Akt: Işık, 1998: 57).

Eğitim seviyesi yüksek olan bireylerin, çok yönlü siyasi görüşler geliştirmesi, bürokrasiyle doğru iletişim kurabilmesi, soyut düşünebilmesi, toplumsal kurumları akılcı bir şekilde yönlendirebilmesi ve özgüvenli olması beklenmektedir (Eroğul, 1991: 107-111 ve Talaslı, 1996: 30-34, Akt: Kılıç, 2014: 124). Diğer yandan yeterli eğitim almamış kişiler, medya etkilerine daha açık olurlar ve genelde tek yönlü siyasi tutumlar geliştirirler. Sonuç olarak bu yaklaşıma göre, bireylerin eğitim düzeyleri ve maddi imkânlarıyla, genel kültür seviyeleri arasında paralellik söz konusudur.

Özellikle seçim dönemlerinde, sosyal sınıflar arasındaki bilgi açığını gidermede başvurulan başlıca kaynağın basın organları olduğu görülmektedir (Işık, 1998: 58). Tek kaynağı kitle iletişim araçları olan kitlelerin, medya çalışanları tarafından ikna edilmesi ve yönlendirilmesi daha kolaydır.

5.4. Suskunluk Sarmalı Yaklaşımı

Elisabeth Noelle-Neumann, Suskunluk Sarmalı yaklaşımını 1974'te kuram hâline getirirse de, konuyla ilgili yaptığı araştırmalar, Almanya'nın 1965 genel seçimlerine kadar uzanmaktadır. Seçim kampanyasının ilk dönemlerinde, Hristiyan Demokratlarla Sosyal Demokratların şansı eşit görülürken, seçim gününe az zaman kala kamuoyunda Hristiyan Demokratların seçimi kazanacağına dair bir algı oluşması, ardından da bu partinin seçimi kazanması, Neumann'ın dikkatini çekmiştir. Daha sonra Neumann, fikir beyan etmekten kaçınan kararsız seçmenlerin, kamuoyundan etkilendiklerini ve seçim günü kazanacak ata oynama isteğiyle hareket ettiklerini öne sürmüştür (Noelle-Neumann, 1998: 27-29, Akt: Ertürk, 2012: 41).

Bu yaklaşıma göre bireyler, toplumdan dışlanma endişesi yaşadıkları için, bazı fikirlerini açıklamaktan çekinirler. Başka bir deyişle, kitle iletişim araçları sürekli baskın görüşler sunduğu ve çoğunluğu etki altına aldığı için, karşıt görüşlü kişiler sessizliğe gömülmeyi tercih ederler. Bu sessizliğin temel nedeni, dışlanma korkusu ve yönelim gereksinimidir (Yumlu, 1994: 102-103). Birey, hangi görüşlerin toplum tarafından kabul göreceğini veya hangilerinin tepki çekeceğini kitle iletişim araçlarından öğrenmektedir. Medyada az yer bulan görüşler daha az insan tarafından kabul görmekte, çok yer bulan görüşler ise yeni taraftarlar kazanmaktadır. Azınlıkta kalan bireyler sessiz kalmayı tercih ettikleri için, onların görüşleri daha da seyrekleşmekte ve bu süreç bir sarmal şeklinde ilerlemektedir (Mora, 2008: 46).

Bireyler düşüncelerini sadece konuşarak açıklamazlar. Değişik simge ve rozetler, araba çıkartmaları, giyim tarzları ve sosyal medya hesapları ile her gün topluma çeşitli mesajlar verirler. Ancak görüşlerinin azınlıkta olduğunu düşünen bireyler, susmayı tercih ederler ve onlar sustukça görüşleri gerçekte olduğundan daha zayıf görüntü çizer (Noelle-Neumann, 1998: 273). Binlerce insanın savunduğu bir düşünce bile, suskunluk sarmalı sebebiyle aykırılaştırılabilir ve bir müddet sonra yok olabilir. Tıpkı İngiliz filozof Jeremy Bentham'ın tasarladığı hapisane modelindeki gibi, bireyler sürekli gözetim altında tutulduklarına inandıkları için, özel alanlarında bile aykırı fikirlerini dile getirmekten

vazgeçebilirler. Dolayısıyla suskunluk sarmalı, bireylerin hükümet otoritesini içselleştirmesine ve denetimin otomatikleşmesine vesile olabilir. Söz gelimi, Nazilerin halk desteğini alarak 12 sene iktidarda kalması ve Hitler’in ölümüne kadar uygulanan tüm kanlı politikaların kamuoyunca destek bulması, suskunluk sarmalının en çarpıcı örneklerinden biridir.

2000’li yılların başında, sanal ağlarda devlet kontrolü daha az olduğu için, siber suçların çok azı tespit edilebilmiş ve cezalandırılmıştır. O dönemde bireyler rumuzlarının arkasına saklanıp görüşlerini çekinmeden ifade edebilmişlerdir. Twitter kullanıcıları, fiziki olarak erişilemeyeceklerini düşündükleri için, en uç noktadaki fikirlerini yazmaktan bile çekinmemişlerdir. Fakat son yıllarda siber denetimlerin artması, kullanıcı konumlarının IP (Internet Protocol) üzerinden tespit edilebilmesi ve birçok şahsın ceza alması, herhangi bir konuda azınlığı oluşturanlar açısından caydırıcı olmuştur. Dedeoğlu’na göre (2006: 82), kendilerine gerçek yaşamda ulaşılabilirliğini düşünen bireyler, gözetleyenlerin düşüncelerine uygun davranışlar göstermeye başlarlar. Tam da bu nedenle, modern suskunluk sarmalı araştırmaları, internet ve sosyal medya üzerine yoğunlaşmıştır.

Özetlemek gerekirse, bireylerin içinde daima dışlanma korkusu vardır, zira toplum “sapkın” olarak nitelediği bireyleri bu yönde tehdit etmektedir. Bu tehdit, bireyin içinde bulunduğu fikir ortamını değerlendirmesine yol açar. Bu değerlendirme sonucunda birey, fikrini açıklayabilir veya gizleyebilir. Açıklanan veya gizlenen her fikir, kamuoyunun oluşumunu ve gelişimini etkileyecektir (Noelle-Neumann, 1997: 227, Akt: Yaylagül, 2010: 81).

6. TÜRKİYE REFERANDUM TARİHİ

6.1. Referandum Kavramı

Referandum en basit tanımıyla, bir yasama işlemi hakkında, vatandaşların oyuna başvurulmasıdır (Kubalı, 1971: 278). İlk defa 1874 İsviçre Anayasasıyla yasalaşan ve zamanla farklı kıtalarda yaygınlaşan referandum, belirli yasalara göre uygulanan bir “yarı-doğrudan demokrasi” aracıdır.

Siyaset bilimci Arend Lijphart, “Çağdaş Demokrasiler” isimli eserinde, 21 ülkeyi mercek altına almış ve bu ülkelerde 1945 - 1980 yılları arasında kaç defa referanduma gidildiğini hesaplamıştır. Sonuçlara göre, İsviçre 169 halkoylaması ile açık ara farkla ilk sıradadır. Avustralya, Danimarka, Yeni Zelanda ve İrlanda’da uygulanan halkoylamalarının sayısı 20’den az; Fransa, İtalya ve İsveç’te uygulanan halkoylamalarının sayısı ise 10’dan azdır. Avusturya, Belçika, Norveç ve İngiltere’de sadece birer kez halkoylaması yapılmış; ABD, Kanada, Almanya, İzlanda, İsrail, Japonya, Lüksemburg ve Hollanda’da ise halkoylamasına hiç başvurulmamıştır (Lijphart, 1988: 136). İsviçre’nin referanduma çok sık başvurması, bu ülkenin diğerlerinden daha demokratik olduğu anlamına gelmemektedir. Ancak bu tarihsel tekerrürün bir sonucu olarak, İsviçre halkı, yasama ve yürütme organları arasında hiyerarşik olarak üstün bir konuma gelmiştir. 1995 yılına kadar İsviçre’de 414 halkoylaması uygulanmışken, tüm Avrupa kıtasında bu sayı sadece 149’dur. (Şahbaz, 2006: 82 ve 131). Aradaki bu fark, yarı-doğrudan demokrasi uygulamalarında İsviçre’yi diğer ülkelerden daha deneyimli kılmaktadır.

Bir parlamentodaki çoğunluk ile ülke genelindeki çoğunluk, her zaman uyumlu olmayabilir. Zira tüm seçim sistemleri büyük partilerin artık temsilîne, küçük partilerin ise eksik temsilîne; dolayısıyla parlamentoda yapay çoğunluğa yol açmaktadır (Lijphart, 1988: 105). Söz gelimi, ülke genelinde aldığı %36’lık oyla, parlamentoda %65’lik çoğunluğu oluşturan Anavatan Partisi’nin öne sürdüğü ve mecliste %65’lik bir çoğunlukla *kabul edilen* anayasa değişikliği, referandumda %65’lik çoğunlukla *reddedilmiştir*. (Gözler, 1988: 103). Örnekten de anlaşılacağı gibi, Türkiye’deki %10’luk seçim barajı nedeniyle oluşan yapay çoğunlukların, tartışmalı bir yasayı yürürlüğe sokmadan önce halktan onay istemesi, demokrasi açısından faydalı olacaktır.

Parlamentodaki yapay çoğunluk, bir yasaı, halkın takdirine sunmadan yürürlüğe sokarsa, bu durum toplumda tedirginlik ya da infial uyandırabilir. Ancak halkoylamasına başvurulursa azınlıklar da oy kullanacak ve fikir beyan etmenin manevi tatminiyle, nihai sonuca rıza gösterilecektir. Bu bağlamda referandum; yolsuzluk, çatışma, itaatsizlik ve iç savaş gibi unsurları da önleyici bir etken olabilir. Tabii doğru demokrasi kavrayışının, referandumun uygulanış biçimine her yönden sirayet etmesi gerekmektedir. Aksi hâlde, plebisit olarak adlandırılan ve demokratik sonuçlar doğurmayan uygulamalar ortaya çıkabilir.

Referandum, temsili demokrasinin yarı-doğrudan demokrasiye dönüşebilmesi için uygulanan bir yöntem iken; plebisit, demokrasiyi otoriter bir rejime dönüştürme gayesiyle başvurulmuş bir halkoylaması türüdür (Şahbaz, 2006: 93). Referandumda bir metin veya bir reform oylanırken, plebisitte bir şahsın kişisel politikalarının oylanması söz konusudur (Gözler, 1988: 88). Plebisitlerden her zaman “evet” sonucunun çıktığı görülmektedir, zira genellikle Napoleon Bonaparte ve Hitler gibi diktatörlük eğilimi gösteren şahısların başvurduğu bu uygulamada, halka psikolojik şiddet uygulanır ve “hayır” sonucu çıkması hâlinde kaosun devam edeceği gizli mesajı verilir. Örneğin, Türkiye’de 1980 darbesinin ardından hazırlanan 1982 Anayasası’nın kabulü için halkoylamasına gidilmiş, bu süreçte kitle iletişim araçlarına “evet” propagandası yaptırılmış, “hayır” propagandası ise yasaklanmış; “hayır” sonucu çıkması hâlinde ne olacağı meçhul kılınmıştır. Böyle dengesiz bir ortamda uygulanan ve %91 “evet” ile sonuçlanan bu halkoylamasının, bir plebisit olduğu yönünde görüşler kuvvetlidir.

Özetle, referandum, halkın yasama ve yürütme organları karşısında bir güç olarak yükselmesi ve temsili demokrasinin zaaflarının giderilmesi açısından önemli bir araçtır. Ancak ABD, Almanya, Japonya, Lüksemburg ve Hollanda gibi gelişmiş ülkelerde halkoylamasına neredeyse hiç başvurulmaması, demokrasi düzeyi ile referandum sayısı arasında mutlak bir ilişki olmadığını göstermektedir. Keza, İsviçre’de görülmüş çok iyi örneklerin yanı sıra, Türkiye’deki 1961 ve 1982 Anayasa referandumları gibi, plebisit kavramıyla açıklanması mümkün, demokratik bir zeminde uygulanmayan deneyimler de mevcuttur.

6.2. Referandum Türleri

Referandumlar, hukuki bağlayıcılıkları açısından *danışma referandumu* ve *onay referandumu* olmak üzere ikiye ayrılır. Adından da anlaşılacağı gibi danışma referandumu, halkı danışman konumuna getiren, ancak nihai kararı yine yasama organına bırakan bir demokrasi kurumudur. Bu nedenle gerçek bir referandumdan ziyade, kamuoyu yoklaması olarak görülmektedir (Şahbaz, 2006: 120). Bu referandum türünde, halkın çoğunluğunun reddettiği bir yasa parlamento tarafından yürürlüğe sokulabilir veya halkın çoğunluğunun onayladığı bir yasa parlamentoda yok sayılabilir.

Onay referandumu ise nihai kararı halka bırakan ve halkın çoğunluğunun “hayır” dediği kanunların yürürlüğe girmediği, yarı-doğrudan bir demokrasi kurumudur. Halk, bu referandum türünde sadece danışman değil, ayrıca karar verici rolündedir. Türkiye’de günümüze dek uygulanan referandumların tamamı, birer onay referandumu niteliğindedir.

Referandum, konusu açısından *kurucu referandum* ve *yasama referandumu* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kurucu referandum, halkın seçtiği meclis tarafından hazırlanan yeni anayasa metninin halka sorulma sürecidir. Halkın metne onay vermesi hâlinde, yeni anayasayı yürürlüğe sokmak veya mevcut anayasayı anayasanın öngördüğü usullerle değiştirmek mümkün olur. Öte yandan yasama referandumu, olağan bir kanun metninin kabulü veya reddi için yapılan halkoylamasıdır (Akt: Gözler, 1988: 98). Bu tezin araştırma konusu olan 2017 Anayasa Referandumu, konusu açısından bir kurucu referandum niteliği taşımaktadır.

Referandum, yapılış usulü bakımından *zorunlu referandum* ve *ihtiyari referandum* olmak üzere ikiye ayrılır. Anayasanın hangi kanunlar için referanduma başvurulacağını belirlediği durumlarda zorunlu referandum söz konusudur (Teziç, 2001: 232). Türkiye’de, 1982 Anayasasının 175. Maddesinin 4. fıkrasında, 17.05.1987 tarihinde bir düzenleme yapılmıştır. Buna göre, bir anayasa değişikliği teklifinin Cumhurbaşkanıya sunulması için, milletvekillerinin beşte üçlük bir çoğunlukla fikir birliğine varması şarttır. Bu çoğunluk sağlandığı takdirde, Cumhurbaşkanı teklifi değerlendirir; düzeltilmesi için meclise geri gönderebilir veya *mecburi olarak* halkoylamasına sunabilir. Eğer teklifi meclise geri göndermeyi tercih ederse, bu defa üye tamsayısının üçte ikilik daha büyük bir çoğunluğu aranır. Bu çoğunluk sağlanırsa, referandum ihtiyari hâle gelir ve Cumhurbaşkanı, teklifi doğrudan yürürlüğe sokma yetkisine sahip olur. Bu bağlamda 2017 Anayasa Halkoylaması,

hazırlanan metin Cumhurbaşkanı tarafından parlamentoya geri gönderilmediği için, zorunlu olarak uygulanmıştır.

Ülkelerin anayasalarına bağlı olarak, bir kanunla ilgili referanduma gitme yetkisi devlet organlarına, siyasi partilere veya halka tanınabilir. Örneğin, 1958 tarihli Fransa Anayasası'nda, referandum talebinde bulunma yetkisi devlet başkanına verilmişken, 1947 tarihli İtalya Anayasası'na göre, bir yasayla ilgili olarak beş bölge meclisi uzlaşarak referanduma başvurulabilir. Bu yetkinin doğrudan halka tanındığı örnekler de mevcuttur. 1999 tarihli İsviçre Anayasası'na göre, anayasanın değişikliği ile ilgili federal yasalar, geçerlilik süresi bir yıldan fazla olan federal yasalar, anayasanın veya yasanın öngördüğü tedbirlere ilişkin kararlar ve bazı uluslararası sözleşmeler için elli bin vatandaşın talebiyle referanduma gidilebilmektedir (Şahbaz, 2006: 126-131).

Halkın örgütlenerek ve imza toplayarak referandum talebinde bulunabilmesi, demokrasi bağlamında olumlu bir uygulamadır. Zira referandum yetkisinin sadece devlet başkanına verildiği ülkelerde, plebisit riski ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, önceden de belirtildiği gibi, bir ülkenin demokratikliği, tarihindeki referandum sayısından ziyade, uygulanan referandumların konuları, hukuki bağlayıcılıkları, yapılış usulleri ve organik yapılarıyla ilintilidir.

Son olarak Türkiye'ye bakıldığında, referandum talebinde bulunma yetkisi devlet organlarındadır. Bu yetkiyi, siyasi sürecin gidişatına göre Cumhurbaşkanı veya Türkiye Büyük Millet Meclisi kullanabilmektedir. Nitekim 2017 Anayasa Referandumu'nda, bu yetkiyi Cumhurbaşkanı'nın kullandığı görülmüştür.

Hükümetin, referandumun yapılıp yapılmayacağına, ne zaman yapılacağına ve sorunun nasıl sorulacağına karar verdiği, sonucun da lehine çıkacağını öngördüğü halkoylamalarına *kontrollü referandum* denmektedir. Diğer taraftan referandum, eğer halk teşebbüsünden kaynaklanıyorsa ve yasama organının tercihlerini tartışmaya açma amacı güdüyorsa bu, *kontROLSÜZ bir referandumdur* (Akt: Köroğlu, 2009: 45). Bu tanımlar doğrultusunda 2017 Anayasa Referandumu'nun kontrollü bir yapıda olduğu söylenebilir.

6.3. 1961-2010 Yılları Arasında Uygulanan Referandumlar

Türkiye, referandum kavramıyla ilk kez 27 Mayıs 1960 darbesinden 13 ay 13 gün sonra, 9 Temmuz 1961 tarihinde tanışmıştır. Askerî darbenin ardından yönetimi devralan Milli Birlik Komitesi, 1961 Anayasası'nı, askerler ve profesörlerden oluşan, Sıddık Sami Onar başkanlığındaki bir kurula hazırlatmıştır. Bu Anayasa ile çift meclisli bir yönetim anlayışına geçilmesi, Anayasa Mahkemesi'nin kurulması, Devlet Planlama Teşkilatı'nın bir anayasal kurum olarak oluşturulması amaçlanmıştır. Milli Birlik Komitesi'nin üyeleri, anayasa metni onaylandığı takdirde, Cumhuriyet Senatosu'nu kuracaklardı ve bu Senato, parlamentonun askerî kökenli üst kanadı olarak faaliyet gösterecekti. (Yenisafak.com, son erişim: 15.01.2018). Nitekim referandumdan %61,8'lik evet oyu çıkmasıyla, 1961 Anayasası kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir (Eroğul, 2007: 287).

Türkiye'de uygulanan ikinci referandum, yine bir darbeden sonra gerçekleşmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ülke genelinde yaşanan ekonomik sorunları ve şiddet vakalarını gerekçe gösterip yönetime el koymasıyla, 12 Eylül 1980 tarihinde TBMM lağvedilmiştir. Ulusal gazetelerin darbe kelimesini kullanmaktan kaçındığı, birçok insanın fişlendiği ve yargılandığı, idam cezalarının uygulandığı bu süreç, yeni anayasa metninin referanduma sunulduğu 7 Kasım 1982 tarihine dek sürmüştür (Yenisafak.com, son erişim: 15.01.2018). Anayasa metnini oylayan seçmenlerin %91,4'ü 'evet', %8,6'sı ise "hayır" oyu kullanmıştır. Bu süreçte, 1980 askerî rejiminin partiler üstü bir görünüm çizmesi, Milli Güvenlik Kurulu'nun yoğun şekilde evet kampanyası yürütmesi, medyanın sıkı denetim altında tutulması, aleyhte propagandanın ise yasaklanması, seçmenlere yeni anayasa veya belirsiz bir gelecek arasında tercih yaptırılması gibi pek çok neden, evet oyunun oldukça baskın çıkmasına yol açmıştır. Bu referandumun da, 1961 yılındaki tecrübe gibi, plebisit niteliği taşıdığı düşünülmektedir (Sabuncu, 2007: 11).

Türkiye tarihinde başvuru alan üçüncü halkoylaması, 1982 Anayasası'nın geçici 4. maddesiyle; dönemin siyasi partilerinin genel merkez yöneticilerine 10 yıl, il ve ilçe yöneticilerine ise 5 yıl siyaset yasağı getirilmesiyle ilgilidir. 1980 darbesinden beri siyasi çalışmalarını örtülü bir şekilde sürdürmek zorunda olan Bülent Ecevit, Alparslan Türkeş, Süleyman Demirel ve Necmettin Erbakan'ın, toplumdan yoğun olarak destek görmeye başlaması, Cumhurbaşkanı Kenan Evren ve Başbakan Turgut Özal'ı baskı altına almıştır. Bunun üzerine 6 Eylül 1987 tarihinde, halka "Yasaklar kaldırılсын mı?" sorusu sorulmuş, Özal'ın aksi yönde propagandasına rağmen az bir farkla "evet" sonucu çıkmıştır. Yine bu

referandumun sonucu olarak, seçmen yaşı 20'ye indirilmiş, milletvekili sayısı ise 450'ye çıkarılmıştır (Yenisafak.com, son erişim: 15.01.2018).

Lijphart'a göre (1988: 127), Avrupa'da uygulanmış referandumlara bakıldığında, kaybetmekten ziyade kazanma eğilimi görülür. Zira hükümetler, kazanamama ihtimalleri yüksekse, halkoylamasına başvurmaktan kaçınma eğilimi gösterirler. Bu bağlamda 1987 Anayasa Referandumu tarihi bir önem taşımaktadır. Türkiye'de ilk defa bir halkoylaması hükümetin aleyhinde sonuçlanmıştır.

Takvimler 25 Eylül 1988 tarihini gösterdiğinde Türkiye, dördüncü referandumunu uygulamıştır. Anayasaya göre en erken 1989 yılının Mart ayında yapılabilecek olan yerel seçimlerin, yaklaşık dört ay erkene çekilmesi ve yerel seçimlerin "Beş yılda bir yapılır" hükmünün bir yıl kısaltılması meseleleri, bu referandumda halkın takdirine sunulmuştur. (Yenisafak.com, son erişim: 15.01.2018). Seçmenlerin %65'inin "hayır", %35'inin "evet" demesi nedeniyle, erken seçim yapılamamıştır. 1988 Anayasa Referandumu, egemen gücün aleyhinde sonuçlanan ikinci referandum olarak tarihe geçmiştir.

Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesini öngören anayasa değişikliği paketinin oylandığı beşinci referandum, 21 Ekim 2007 tarihinde yapılmıştır. Ahmet Necdet Sezer'in görev süresinin dolmasından sonra, parlamentonun bir süre Cumhurbaşkanı seçememesi; Abdullah Gül'ün 357 "evet" oyu aldığı ilk tur meclis oylamasının Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi üzerine, erken seçim kararı alınmıştır. Yapılan erken seçimde AK Parti %46 oy alarak 341 milletvekili çıkarmıştır. Ardından yeniden Cumhurbaşkanlığı seçimine geçilmiş, MHP milletvekillerinin AK Parti'ye destek vermesiyle Abdullah Gül, meclisin seçtiği son Cumhurbaşkanı olmuştur. Bunun gibi bir krizin yeniden yaşanmaması için, halka "Cumhurbaşkanını halk seçsin mi?" sorusu yöneltilmiş ve bu referandumdan %68,9'luk "evet" sonucu çıkmıştır (Yenisafak.com, son erişim: 15.01.2018).

12 Eylül 2010 tarihinde, 1982 Anayasasına bazı köklü değişiklikler getiren 26 maddelik yeni bir anayasa paketi halkın takdirine sunulmuştur. Bu pakette, Anayasa Mahkemesi ve HSYK'nin yeniden yapılandırılması, askerî yargının görev alanının tekrar belirlenmesi, 12 Eylül darbesinin sorumlularının yargılanmasını engelleyen 15. maddenin kaldırılması gibi konular yer almıştır. Ülke tarihine altıncı referandum olarak geçen bu uygulamada, toplumun %57,9'u "evet", %42,1'i "hayır" oyu kullanmıştır (Karaman, 2011: 200).

Türkiye’deki son referandum, 16 Nisan 2017 tarihinde gerçekleşmiştir. Tezin esas konusu 2017 Anayasa Referandumudur olduğundan, konu yeni bir başlık altında detaylı olarak irdelenecektir.

6.4. 2017 Anayasa Referandumu

2007 ve 2010 yıllarında anayasada kapsamlı değişikliklerin yapılmasının ardından, aynı hükümet tarafından, bunların devamı niteliğinde yeni bir anayasa paketi ihtiyacı öne sürülmüştür. Keza 15 Temmuz darbe girişimi sonrası Devlet Bahçeli’nin cumhurbaşkanlığı sistemiyle ilgili yaptığı açıklamalar, referandum kapısını aralamıştır. AK Parti ve MHP heyetleri arasında yapılan uzun görüşmeler sonucunda hazırlanan teklif, TBMM Anayasa Komisyonu’na gelmiştir. Komisyon, öngörülen 21 değişiklikten üçünü tekliften çıkardıktan sonra, 30 Aralık’ta çalışmalarını tamamlamıştır.

TBMM, 18 maddelik değişiklik teklifini oylamaya başlamış, oylamanın ilk turu 15 Ocak’ta tamamlanmıştır. Değişikliklerin yürürlüğe girmesi için yapılan nihai oylama ise, referandum sınırı olan 330’u geçerek 339 oyla kabul edilmiş, ancak doğrudan yürürlüğe girmesi için elzem olan 367 barajının altında kalmıştır. Bunun üzerine, 18 maddelik yasa tasarısı Cumhurbaşkanı’na sunulmuş, Cumhurbaşkanı da tasarının 16 Nisan’da referanduma sunulacağını açıklamıştır (Yenisafak.com, son erişim: 15.01.2018).

AK Parti ve MHP’nin “evet”, CHP ve HDP’nin ise “hayır” blokunu oluşturduğu referandumun sonucunda, seçmenlerin %51,4’ü “evet”, %48,6’sı “hayır” oyu kullanmıştır. Tasarının halk nezdinde onaylanmasının akabinde, Cumhurbaşkanının tarafsız statüsü sona ermiştir. İsmi değişen Hakimler ve Savcılar Kurulu’nun üyeleri de yeniden belirlenmiş ve askerî mahkemeler kaldırılmıştır. Tasarının diğer maddeleri ise 24 Haziran 2018’de, yeni seçim yapıldıktan ve seçilen Cumhurbaşkanı yemin ettikten sonra yürürlüğe girecektir. Referandumda kabul edilen 2017 Anayasa değişikliklerinin tamamı, araştırmanın “EKLER” kısmında verilmiştir (Resmî Gazete, son erişim: 09.02.2018).

7. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

7.1. Araştırmanın Yöntemi

Yüksel'e göre, kamuoyunun hangi konulara önem verdiğini anlayabilmek için, insanlara “*Sizce bugün itibariyle ülkenin karşı karşıya olduğu en önemli sorun nedir?*” sorusunu sormak ve alınacak tüm yanıtları listelemek yararlı olabilir (2007: 579). Bu doğrultuda, 300 kişilik bir örneklem grubuna anket uygulanmış ve “*Siz bir gazeteci olsaydınız, en çok hangi üç konu üzerine haber yapardınız?*” sorusu yöneltilmiştir. Böylece, Yüksel'in belirttiği gibi, 2017 Anayasa Referandumu öncesi katılımcıların en çok önem verdikleri konular sıralanmıştır.

Katılımcıların gündeme gelmesini istedikleri konularla, medyanın öne çıkardığı konular kıyaslanmıştır. Böylece, medyanın bu süreçte toplumun *ne hakkında düşüneceğini* belirleyip belirleyemediği saptanmıştır. Bu yöntem, McCombs ve Shaw'un 1968 ABD başkanlık seçimleri sırasında başvurdukları yöntemle benzerlik göstermektedir (Bkz: Sayfa 24).

Kitle iletişim araçlarının etkisi, toplumdaki istikrar ya da istikrarsızlık gibi yapısal şartlara bağlıdır. Toplumun istikrarlı bir yapıda olması veya olmaması, değişime açık ya da kapalı olması, bu araçların etki derecelerini belirlemektedir (Işık, 1998: 59-60). Anayasa Referandumu, herkesi ilgilendiren ve yenilik vaat eden bir seçimdir. Kişiler bu yenilik ihtimali karşısında harekete geçecekler ve doğru pozisyon almak için bilgi arayışı içine gireceklerdir. Dolayısıyla referandum günü yaklaştıkça, bireylerdeki medya bağımlılığının artacağı tahmin edilmektedir. Anket çalışmasının referandumdan hemen önce yapılmasının nedeni, muhtemel bir medya bağımlılığı artışını tespit etmektir.

Tichenor, Donohue ve Olien'a göre, yüksek sosyal statüye ait, iyi eğitilmiş kişiler, eğitim düzeyi düşük bireylere nazaran enformasyona daha kolay erişebilmekte ve bu enformasyonu daha hızlı hazmedebilmektedir (Bkz: Sayfa 28). Bu kuramsal çerçevede, katılımcılara önce tahsil seviyeleri, sonra da yeni anayasa paketiyle ilgili bilgi düzeyleri sorulmuş; bu iki veri SPSS istatistik programının çarpaz tablolama (crosstab) özelliğiyle kıyaslanmıştır.

Elisabeth Noelle-Neuman'ın kuramına göre, fikirlerinin azınlıkta kaldığı hissine kapılan bireyler, dışlanma ve yargılanma korkusuyla sessizliğe gömülebilirler (Bkz: Sayfa

28). Bu bağlamda bir likert ölçeği hazırlanmış, katılımcılara politik davranışları ile ilgili sorular sorularak, referandum öncesinde oluşması muhtemel bir suskunluk sarmalı tespit edilmeye çalışılmıştır.

İkinci olarak, Türkiye'nin önde gelen haber sitelerinden Ensonhaber ve T24'ün referandumla ilgili olan haberleri derlenmiş, bu haberlere “Antconc” programı ile içerik analizi uygulanmıştır. “Antconc”, metinlerdeki sözcüklerin kullanım sıklıklarını sayısal verilerle ortaya koyan bir yazılımdır. Bu yazılım aracılığıyla, ilgili haber metnindeki anahtar sözcükler saptanmış ve medya kurumlarının ideolojik tutumlarıyla ilgili ipuçlarına ulaşılmıştır.

Ensonhaber ve T24 sitelerinin seçilme nedeni, iki farklı ideolojik görüşü temsil etmeleridir. Ensonhaber.com genel olarak AK Parti hükümetini destekleyici yayınlar yapmaktayken, T24.com.tr muhalif bir yayın politikası benimsemektedir. Dolayısıyla referandum sürecinde Ensonhaber'in “Evet” blokuna, T24'ün ise “Hayır” blokuna ılımlı yaklaştığı öngörülmüştür.

7.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklem Grubu

Anket çalışmasının evreni Türkiye nüfusedir. Hiçbir bireyin düşüncesi Türkiye kamuoyundan dışlanamayacağı için, araştırmanın doğası gereği, belirlenecek örneklem grubunun tüm Türkiye'yi yansıtmaları gerekmektedir. Bu doğrultuda, araştırmacı tamamen tesadüfi şekilde 300 kişiye anket uygulamıştır. Araştırmacının ikameti ve mensup olduğu üniversitenin konumu gereğince, bahsi geçen 300 katılımcı Konya ve Ankara illerinden seçilmiştir. Bu bireylerin farklı meslek ve yaş gruplarından olmasına özen gösterilmiş, söz gelimi, öğrencilerin sayısı belli bir orana ulaştığında, diğer meslek gruplarına yönelme ihtiyacı duyulmuştur. Bu sayede işçi, memur, esnaf, tüccar, emekli, ev hanımı, öğrenci ve akademisyen sayıları birbirine yakın olmuştur. Çalışma boyunca özellikle memurlar ve esnaflar, siyasi içeriğinden dolayı anketi doldurmak istememişlerdir. Ancak isim, soy isim, politik görüş sorulmayacağı yönünde telkinler üzerine, bazıları katılmayı kabul etmiştir. Memur ve esnafların bu tutumu, araştırmanın sınırlılığı sayılabilir.

İçerik analizinin evreni ise, Ensonhaber ve T24'ün 1 Nisan - 15 Nisan tarihleri arasında yayımladığı ve Anayasa Referandumu'yla ilgili olan tüm haberlerdir. Bu tarih aralığının seçilme nedeni, referandumun 16 Nisan 2017 tarihinde gerçekleşmiş olmasıdır.

Analiz edilen haberlerin tarihi referandum gününe yakın olursa, ideolojik tutumların daha kolay gözlemleneceği düşünülmüştür.

7.3. Veri Toplama Metodu

Anket çalışmasının veri toplama metodu olarak, 2017 Anayasa Referandumu'ndan önce; 1 Nisan – 15 Nisan tarihleri arasında uygulamak üzere bir anket hazırlanmıştır. Bu anketin soruları, literatür taramasından elde edilen, kitle iletişim araçlarının toplumsal etkileriyle alakalı dört sosyolojik kuramı pratikte gözlemlemek amacıyla oluşturulmuştur. Gazi Üniversitesi Etik Komisyonu'nun 07.03.2017 tarihli ve 03 sayılı toplantısında aldığı karara göre, tüm etik kurallara uygun olduğu belirlenen anket, demografik sorularla başlamaktadır. Örneklem grubuna cinsiyet, yaş aralığı, en son mezun olunan okul ve meslek soruları sorulmuş, bu bölümde elde edilen bilgiler, anketin sonraki bölümleriyle sentezlenmiştir.

İkinci olarak katılımcılara, siyasi gündemi takip etmek için *ne sıklıkta* televizyon izledikleri, basılı gazete okudukları ve haber sitelerine girdikleri sorulmuştur. Katılımcılar “her gün”, “haftada birkaç gün”, “ayda birkaç gün” ve “çok nadir” seçeneklerinden birini işaretlemişler, böylece mesele referanduma indirgenmeden evvel, kitle iletişim araçlarını kullanma alışkanlıklarına dair ipuçları vermişlerdir.

Üçüncü olarak, katılımcılara birçok konu başlığı verilmiş ve onlardan “*son bir ay içinde medyada en çok haber yapılan üç konuyu*” işaretlemeleri istenmiştir. Katılımcılar, en fazla maruz kaldıkları üç konu başlığını seçerek, medyayla ilgili olarak farkındalıklarını belirtmişlerdir. Ardından katılımcılara “*Siz bir gazeteci olsaydınız, en çok hangi üç konu üzerine haber yapardınız?*” sorusu yöneltilmiştir. Bu sorunun amacı, medyanın belirlediği önem sıralamasından rahatsız olan katılımcıların, kamusal alana hangi konuları taşımak istediklerini tespit etmektir. Bu bölümde medyanın ve toplumun, düşünsel ve davranışsal farklılıkları ortaya çıkarılmıştır.

Son olarak, örneklem grubuna bir likert ölçeği (*1 = kesinlikle katılmıyorum, 2 = katılmıyorum, 3 = emin değilim, 4 = katılıyorum, 5 = kesinlikle katılıyorum*) uygulanmıştır. Ölçekte, referandum yaklaştıkça medya bağımlılıklarının artıp artmadığına, kitle iletişim araçlarının bireylerin siyasi karar mekanizmasını etkileyip etkilemediğine, olası bir bilgi eksikliği ve suskunluk sarmalına dair önermeler verilmiştir. Ölçekten elde edilen veriler, yüzdeliklere dökülerek kuramsal çerçeveler içerisinde yorumlanmıştır. Örneklem grubuna uygulanan anket, araştırmanın “EKLER” kısmında görülebilir.

İçerik analizinin veri toplama metodu ise internet taramasına dayanmaktadır. Öncelikle Ensonhaber.com sitesinin anasayfasına girilmiş ve sağ üst köşedeki “Arşiv” butonuna tıklanmıştır (<https://www.ensonhaber.com/mansetler.htm>). Açılan sayfada, bir tarih belirleme ve o tarihin haberlerine erişme olanağı vardır. Araştırmacı 1 Nisan - 15 Nisan tarihleri arasında yayımlanan tüm haberleri taramış, 16 Nisan Anayasa Referandumu’yla alakalı olanları ayıklamıştır. Bu haberler TXT formatında bilgisayara kaydedilmiş, UTF-8 kodlamasıyla Antconc programına aktarılmıştır.

İkinci olarak, T24.com.tr sitesine girilmiştir. Bu sitede yayımlanan tüm haberler, etiketler aracılığıyla taranabilmektedir. “Etiketler” sayfasına girilerek arama çubuğuna “referandum” yazılmış (<https://t24.com.tr/etiketler/referandum>) ve bu etiketi kapsayan 2660 habere ulaşılmıştır. Araştırmacı bu haberlerin tamamını incelemiş, 16 Nisan Anayasa Referandumu’yla ilgili olanları ayıklamıştır. Bu haberler de TXT formatında bilgisayara kaydedilmiş ve UTF-8 kodlamasıyla Antconc programına aktarılmıştır.

7.4. Veri Analiz Süreci

Anketten toplanan tüm veriler, SPSS 23.0 istatistik programına aktarılmış, verilen cevapların frekans değerleri ve yüzdelikleri alınmıştır. Elde edilen bu rakamsal değerlerle, çizelgeler ve grafikler oluşturulmuştur. Ayrıca beş seçenekli likert ölçeğinde, ortalamalar (*mean*) ve standart sapmalar (*standart deviation*) da çizelgeye eklenmiştir. Bahsi geçen likert ölçeği verilerinde, standart sapmanın en fazla 1,52 olması, verilen tüm yanıtların birbirine yakın olduğunu, dolayısıyla anketin tutarlı sonuçlar verdiğini göstermektedir.

Ensonhaber ve T24 haber sitelerinden alınan veriler ise Antconc programına aktarılmıştır. Bir sözcük analiz programı olan Antconc, özellikle dil bilim çalışmalarında yaygın şekilde kullanılmaktadır. Sözcüklerin kullanım sıklığına (*frequency*), bağlamli dizinlerine (*concordance lines*), hangi sözcüklerin yan yana veya aynı cümlede kullanıldıklarına (*collocates*) dair sayısal veriler ortaya koyan Antconc, haber metinlerinin çözümlenmesinde işlevsel olmuştur.

8. ANKET ÇALIŞMASININ BULGULARI

8.1. Örneklem Grubunun Demografik Özellikleri

Anket çalışmasının demografik sonuçlarına göre, katılımcıların 160'ı erkek (%53,3), 140'ı kadındır (%46,7). Yaş grupları istatistiklerine bakıldığında ise aşağıdaki çizelge ortaya çıkmıştır.

Çizelge 8.1: Katılımcıların Yaşları

	Kişi Sayısı	Yüzdelik
18-24 arası	84	%28,0
25-30 arası	59	%19,7
31-35 arası	47	%15,7
36-45 arası	61	%20,3
45 üzeri	49	%16,3
Total	300	%100,0

18-24 yaş arasındakiler, örneklem grubunun en kalabalık kesimini oluşturmaktadır. Fakat çizelgede görüleceği gibi, tüm yaş gruplarının dengeli şekilde temsil edilmesine dikkat edilmiştir. 300 kişilik örneklem grubu içinde, 18-24 yaş aralığında 84 birey, 25-30 yaş aralığında 59 birey, 31-35 yaş aralığında 47 birey, 36-45 yaş aralığında 61 birey, 45 yaş üzerinde ise 49 birey bulunmaktadır.

Çizelge 8.2: Katılımcıların Son Mezun Oldukları Okul

	Kişi Sayısı	Yüzdelik
okuryazar değilim	4	%1,3
lise veya öncesi	146	%48,7
üniversite (lisans, önlisans)	125	%41,7
yüksek lisans	23	%7,7
doktora	2	%0,7
Total	300	%100,0

Katılımcıların %48,7'si en son lise veya öncesi düzeyde bir okuldan mezun olduğunu ifade ederken, %41,7'si bir lisans ya da önlisans programından mezun olduğunu açıklamıştır. %7,7'lik kesim yüksek lisans, %0,7'lik kesim doktora mezunudur. Geriye kalan %1,3'lük dilim okuryazar olmadığını ifade etmiştir. Anket, okuryazar olmadığını belirten dört katılımcıya seslendirilmiş, verilen cevaplar araştırmacı tarafından bizzat işaretlenmiştir.

Çizelge 8.3: Katılımcıların Meslek Grupları

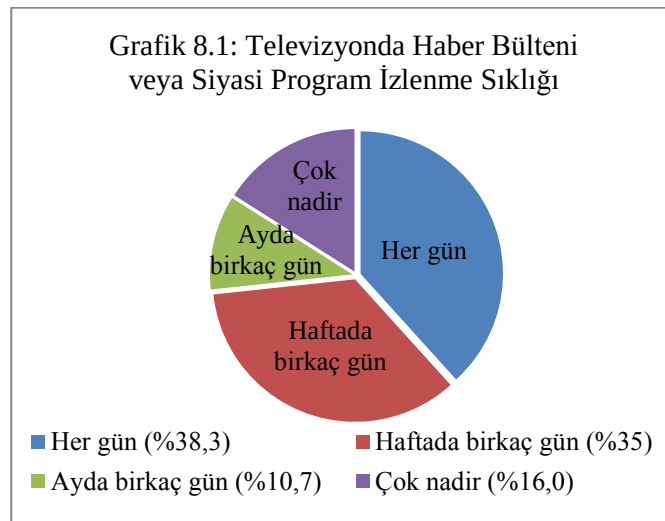
	Kişi Sayısı	Yüzdelik
İşçi	42	%14,0
Memur	38	%12,7
Serbest meslek	51	%17,0
Emekli-ev hanımı	41	%13,7
Öğrenci	71	%23,7
Akademisyen	41	%13,7
Diğer	16	%5,3
Total	300	%100,0

Katılımcıların %23,7'sini öğrenciler, %17'sini esnaf ve tüccarlar, %14'ünü işçiler, %13,7'sini emekli ve ev hanımları, %13,7'sini akademisyenler ve %12,7'sini memurlar oluşturmaktadır. Geriye kalan %5,3'lük kesim ise, meslek sorusuna “diğer” seçeneğini işaretlemiştir. Diğer seçeneğiyle hangi mesleklerin kastedildiği katılımcılar tarafından belirtilmemiştir.

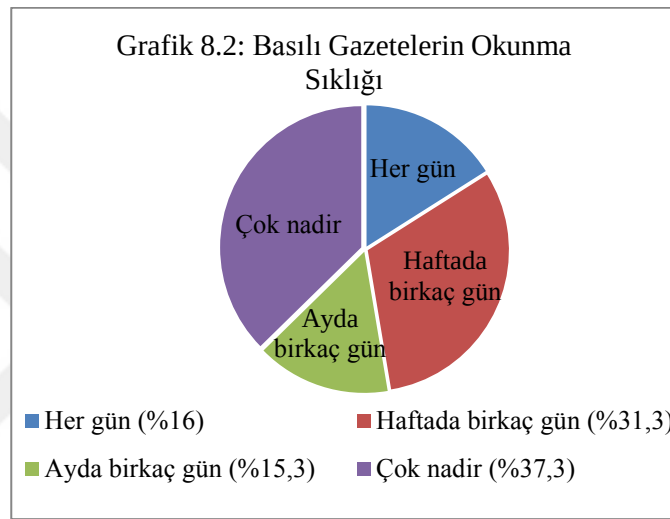
8.2. Medya Aygıtlarının Kullanılma Sıklığı

Bu bölümde katılımcıların, gündemi takip etmek amacıyla medyayı kullanma alışkanlıkları gözlemlenmiştir. Çalışmada bahsi geçen ve geçecek olan medya kuruluşları; *televizyon kanalları*, *basılı gazeteler* ve *haber siteleri* olmak üzere üç kategoride ele alınmaktadır. Bir medya kurumunun bünyesinde hem basılı gazete hem de haber sitesi olabilir. Bu nedenle medya kurumları kategorize edilirken isimleri değil, yayın mecraları dikkate alınmıştır.

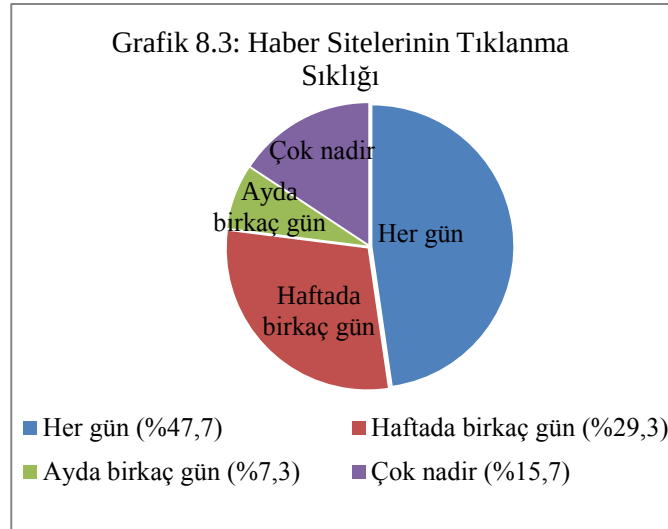
Grafik 8.1: Televizyonda Haber Bülteni veya Siyasi Program İzlenme Sıklığı

Öncelikle, örneklem grubuna “Televizyonda haber bülteni veya siyasi program izleme sıklığınız nedir?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların %38,3’ü *her gün*, %35’i *haftada birkaç gün*, %10,7’si *ayda birkaç gün*, %16’sı ise *çok nadir* yanıtını vermiştir. Aynı yöndeki yüzdeler toplandığında, örneklem grubunun %73,3’ünün, haftada *en az* birkaç gün televizyon başına oturduğu ve siyasi gündeme dair enformasyon aldığı anlaşılmaktadır. Bu istatistik, televizyonun gündemi takip etmede oldukça yaygın bir araç olduğunu göstermektedir.

İkinci olarak, örneklem grubuna “Basılı gazeteleri okuma sıklığınız nedir?” sorusu sorulmuştur. Katılımcıların %16’sı *her gün*, %31,3’ü *haftada birkaç gün*, %15,3’ü *ayda birkaç gün*, %37,3’ü *çok nadir* yanıtını vermiştir. Kümülatif açıdan bakıldığında, örneklem grubunun yaklaşık yarısının, ayda *en fazla* birkaç gün basılı gazete okuduğu görülmektedir. *Çok nadir* basılı gazete okuduğunu belirten %37,3’lük dilim, basılı gazetelerin geleceği açısından düşündürücü bir veridir.

Üçüncü olarak, örneklem grubuna “Haber sitelerini tıklama sıklığınız nedir?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların %47,7’si *her gün*, %29,3’ü *haftada birkaç gün*, %7,3’ü *ayda birkaç gün*, %15,7’si ise *çok nadir* yanıtını vermiştir. Aynı yöndeki yüzdelikler toplandığında, katılımcıların %77’sinin haftada *en az* birkaç gün haber sitelerini tıkladığını belirtmesi, internetin gündemi takip etmede en sık kullanılan araç olduğunun göstergesidir.

Çizelge 8.4: Katılımcıların Düzenli Olarak Takip Ettikleri Mecralar

Düzenli olarak takip ettiğiniz bir haber kanalı var mı?	Kişi Sayısı	Yüzdelik
Var	179	%59,7
Yok	121	%40,3
Total	300	%100,0

Düzenli olarak takip ettiğiniz basılı bir gazete var mı?	Kişi Sayısı	Yüzdelik
Var	92	%30,7
Yok	208	%69,3
Total	300	%100,0

Düzenli olarak takip ettiğiniz bir haber sitesi var mı?	Kişi Sayısı	Yüzdelik
Var	175	%58,3
Yok	125	%41,7
Total	300	%100,0

Son olarak katılımcılara, enformasyona erişmek için *düzenli* takip ettikleri kitle iletişim mecraları sorulmuştur. Düzenli olarak basılı bir gazete takip edenler, sadece %30’luk kesimdir. Bu istatistik, Grafik 8.2’deki verileri destekler niteliktedir. Katılımcıların sadece

%16'sı her gün basılı gazete okumakta ve %30,7'si belirli bir gazeteye sadakat beslemektedir. Bu bağlamda basılı gazetelerin, etki gücü açısından televizyon ve internetin gerisinde kaldığı aşikârdır.

8.3. Medyanın ve Örneklem Grubunun Gündem Farklılıkları

Medyanın insanlara ne hakkında düşüneceklerini söylemede oldukça başarılı olduğu varsayımına dayanan gündem belirleme yaklaşımı, özellikle referandum öncesi daha kolay gözlemlenebilir. Kısa bir süre öncesine kadar mevcut anayasanın problemlerinden bihaber olan veya bu konuyu kamusal alanda dile getirmeyen bireylerin, anayasa referandumunu aniden elzem bir mesele olarak görmeye başlaması rastlantısal değildir. Medya içerikleriyle halk gündemi arasındaki kesişmeler, çoğu zaman medya yetkililerinin güçlü etkisinden kaynaklanmaktadır. Aşağıdaki çizelgede katılımcılar, *son bir ay içerisinde medyada en fazla karşılaştıkları konuları* işaretlemişlerdir.

Çizelge 8.5: Örneklem Grubunun Medyada En Fazla Karşılaştığı Konular

KONU BAŞLIKLARI	İŞARETLENME SAYISI
Anayasa referandumu	269
Terör	223
Suriye politikası	174
Doların yükselmesi	85
Açığa alınan kamu çalışanları	66
İşsizlik	52
Atanamayan öğretmenler	17
Diğer (Donald Trump)	1
Diğer (Avrupa Birliği ile yaşanan sıkıntılar)	1
Diğer (İzdivaç programlarının kaldırılması)	1

Katılımcılara göre, son bir ay içerisinde medyanın en çok haber yaptığı konular anayasa referandumu (269), terör (223) ve Suriye politikasıdır (174). Bu konuları doların yükselmesi (85), açığa alınan kamu çalışanları (66), işsizlik (52), atanamayan öğretmenler (17) takip etmektedir. Öte yandan Donald Trump, Avrupa Birliği ile yaşanan sıkıntılar ve izdivaç programlarının kaldırılması, 1'er kişi tarafından "diğer" kategorisine eklenen konu başlıklarıdır. Kullanılmayan veya geçersiz sayılan oy sayısı 11'dir.

İkinci olarak, örneklem grubuna “Siz bir gazeteci olsaydınız, en çok hangi üç konu üzerine haber yapardınız?” sorusu yöneltilmiştir. Amaç, katılımcıların gündem başlıkları üzerine düşüncelerini ve zihinlerinde bir önem sıralaması oluşturmalarını sağlamaktır. Bu sıralama, Çizelge 8.5’deki sıralamayla aynı olursa, McCombs ve Shaw’un yaklaşımı pratikte doğrulanmış olacaktır.

Çizelge 8.6: Örneklem Grubunun Haber Yapmak İsteddiği Konu Başlıkları

KONU BAŞLIKLARI	İŞARETLENME SAYISI
Terör	214
İşsizlik	169
Anayasa referandumu	161
Suriye politikası	117
Doların yükselmesi	82
Açığa alınan kamu çalışanları	65
Atanamayan öğretmenler	49
Diğer (Gelir eşitsizliği)	5
Diğer (Eğitim kalitesinin düşmesi ve bilimsel yetersizlik)	4
Diğer (Kadına şiddet ve kadın cinayetleri)	3
Diğer (Yerli üretimdeki sıkıntılar)	2
Diğer (Akademik camiadaki torpiller)	2

Katılımcıların haber yapmak istedikleri ilk üç konu, terör (214), işsizlik (169) ve anayasa referandumudur (161). Bu üç konuyu, Suriye politikası (117), doların yükselmesi (82), açığa alınan kamu çalışanları (65) ve atanamayan öğretmenler (49) takip etmektedir. “Diğer” kategorisine yazılan başlıklar ise, gelir eşitsizliği (5), eğitim kalitesinin düşmesi ve bilimsel yetersizlik (4), kadına şiddet ve kadın cinayetleri (3), yerli üretimdeki sıkıntılar (2), akademik camiadaki torpiller (2) şeklinde sıralanmaktadır. Kullanılmayan veya geçersiz sayılan oy sayısı 27’dir.

8.4. Örneklem Grubunun Medya Bağımlılığındaki Artış

2017 Anayasa Referandumu sürecinde, katılımcıların medya bağımlılıklarında artış olup olmadığını gözlemlemek için, likert ölçeği hazırlanmış ve katılımcılardan aşağıdaki önermeleri puanlamaları istenmiştir. Çizelgelere, önermelere verilen puanların ortalamaları eklenmiştir (*Mean*). Ortalamanın “1” olması hiçbir katılımcının önermeye katılmadığı, “5” olması ise tüm katılımcıların önermeye katıldığı anlamına gelmektedir.

Çizelge 8.7: Örneklem Grubunun Medya Bağımlılığı Artışı

2017 Anayasa değişiklikleri referandumuyla ilgili hazırlanmış önermelere ne oranda katıldığınızı belirtiniz.	Kesinlikle katılıyorum (5)	Katılıyorum (4)	Emin değilim (3)	Katılmıyorum (2)	Kesinlikle katılmıyorum (1)	Ortalama	Standart Sapma
Referandum gündemini takip edebilmek için daha fazla televizyon izliyorum.	%21,3	%28,3	%16	%20	%14,3	3,22	1,36
Referandum gündemini takip edebilmek için daha fazla basılı gazete okuyorum.	%14	%15,7	%17,7	%29	%23,7	2,67	1,36
Referandum gündemini takip edebilmek için internete daha sık giriyorum.	%26,7	%24,7	%14	%20	%14,7	3,28	1,42

“Referandum gündemini takip edebilmek için daha fazla televizyon izliyorum.” önermesine, katılımcıların %21,3’ü *kesinlikle katılıyorum*, %28,3’ü *katılıyorum* yanıtı vermiştir. Bu iki yüzdelik toplandığında, katılımcıların yarısının, referandum gündeminden haberdar olabilmek için daha fazla televizyon izlediği ortaya çıkmaktadır. Önermeye verilen cevapların ortalaması 5 üzerinden 3,22’dir.

“Referandum gündemini takip edebilmek için daha fazla basılı gazete okuyorum.” önermesine, katılımcıların %14’ü *kesinlikle katılıyorum*, %15,7’si *katılıyorum* yanıtı vermiştir. Cevap ortalamasının 3’ün altında olması, katılımcıların çoğunluğunun, referandum sürecinde daha fazla basılı gazete *okumadığını* göstermektedir.

“Referandum gündemini takip edebilmek için internete daha sık giriyorum.” önermesine, katılımcıların %26,7’si *kesinlikle katılıyorum*, %24,7’si *katılıyorum* yanıtı vermiştir. İki yüzdelik toplandığında, katılımcıların yarısının, bu süreçte internet sitelerini daha sık ziyaret ettiği anlaşılmaktadır. Önermeye verilen cevapların ortalaması 5 üzerinden 3,28’dir.

8.5. Örneklem Grubunun Anayasa Değişiklikleriyle İlgili Bilgi Gediği

Tichenor, Donohue ve Olien'in bilgi gediği yaklaşımını gözlemlemek için, önce katılımcıların 2017 Anayasa Referandumu'yla ilgili bilgi düzeyleri sorgulanmıştır.

Çizelge 8.8: Örneklem Grubunun Anayasa Değişiklikleriyle İlgili Bilgi Düzeyi

2017 Anayasa değişiklikleri referandumuyla ilgili hazırlanmış önermelere ne oranda katıldığınızı belirtiniz.	Kesinlikle katılıyorum (5)	Katılıyorum (4)	Emin değilim (3)	Katılmıyorum (2)	Kesinlikle katılmıyorum (1)	Ortalama	Standart Sapma
Referanduma sunulacak anayasa değişikliklerinin neler olduğunu tam olarak biliyorum.	%27,7	%25	%28,3	%10,7	%8,3	3,53	1,23
Anayasa değişikliklerinin olası etkilerini hukukçulardan dinledim / okudum / izledim.	%21,7	%26	%20,3	%16,7	%15,3	3,22	1,36
Referanduma sunulacak anayasa değişikliklerini diğer ülkelerin anayasalarıyla kıyaslayabilirim.	%14	%15	%24	%22,7	%24,3	2,71	1,35

“Referanduma sunulacak anayasa değişikliklerinin neler olduğunu tam olarak biliyorum.” önermesine, katılımcıların %27,7’si *kesinlikle katılıyorum*, %25’i *katılıyorum* yanıtını vermiştir. Geriye kalan %47,3’lük kesim, anayasa değişikliklerinin neler olduğunu tam olarak bilmediğini veya bilgi düzeyinden emin olmadığını ifade etmiştir. Önermeye verilen yanıtların ortalaması 5 üzerinden 3,53’dür.

“Anayasa değişikliklerinin olası etkilerini hukukçulardan dinledim / okudum / izledim.” önermesine, katılımcıların %21,7’si *kesinlikle katılıyorum*, %26’sı *katılıyorum* yanıtını vermiştir. Geriye kalan %52,3’lük kesim ise, hukukçulardan enformasyon almadığını veya aldığı enformasyondan emin olmadığını bildirmiştir. Önermeye verilen cevapların ortalaması 5 üzerinden 3,22’dir.

“Referanduma sunulacak anayasa değişikliklerini diğer ülkelerin anayasalarıyla kıyaslayabilirim.” önermesine, katılımcıların %14’ü *kesinlikle katılıyorum*, %15’i *katılıyorum* yanıtını vermiştir. Geriye kalan %71’lik kesim ise, bu tür bir mukayese yapamayacağını veya yapabileceğinden emin olmadığını belirtmektedir. Önermeye verilen cevapların ortalaması 5 üzerinden 2,71’dir.

Çizelge 8.9: Eğitim Düzeyi ve Bilgi Seviyesi Arasındaki İlişki

Referanduma sunulacak anayasa değişikliklerinin neler olduğunu tam olarak biliyorum.	Üniversite mezunu olmayanlar	Üniversite mezunu olanlar
Kesinlikle katılıyorum (5)	40	43
Katılıyorum (4)	31	44
Emin değilim (3)	47	38
Katılmıyorum (2)	15	17
Kesinlikle katılmıyorum (1)	17	8
TOTAL	150	150

Örneklem grubu içinde üniversite mezunu olanlar (önlisans, lisans, yüksek lisans, doktora) ile olmayanların sayısı tesadüfen denk çıkmıştır. Çizelge 8.9’da görüldüğü gibi, üniversite diploması olmayan 150 katılımcıdan 71 kişi, anayasa değişikliklerinin neler olduğunu tam olarak bildiğini öne sürmektedir. Üniversite diploması olan katılımcılar arasında ise bu sayı daha yüksektir (87).

Önermeye *kesinlikle katılmıyorum* yanıtı veren ve bilgi eksikliğinin farkında olan katılımcıların 17’si üniversitesi mezunu değil iken, 8’si üniversite diploması sahibidir. Çizelgedeki bu rakamsal farklılıklara rağmen, iki kesim arasında belirgin bir bilgi düzeyi farkından bahsetmek güçtür.

8.6. Kitle İletişim Araçlarının Kamuoyu Oluşturma Gücü

Bu bölümde örneklem grubuna, referandumda kullanacakları oyu belirlerken kitle iletişim araçlarından ne derece etkilendikleri sorulmuştur. Amaç, kitle iletişim araçlarının kamuoyu oluşturma gücünü ve katılımcıların bu güç karşısındaki farkındalık düzeylerini sorgulamaktır.

Çizelge 8.10: Referandum Öncesi Karar Verme Sürecinde Kitle İletişim Araçlarının Etki Gücü

2017 Anayasa değişiklikleri referandumuyla ilgili hazırlanmış önermelere ne oranda katıldığınızı belirtiniz.	Kesinlikle katılıyorum (5)	Katılıyorum (4)	Emin değilim (3)	Katılmıyorum (2)	Kesinlikle katılmıyorum (1)	Ortalama	Standart Sapma
Kullanacağım oya karar verirken televizyon yayınlarından etkilendim.	%6,3	%9,3	%15,3	%25,7	%43,3	2,09	1,23
Kullanacağım oya karar verirken basılı gazetelerden etkilendim.	%2,7	%6,3	%12,7	%25,7	%52,7	1,80	1,05
Kullanacağım oya karar verirken radyo yayınlarından etkilendim.	%1,7	%2,3	%8	%20,3	%67,7	1,50	0,86
Kullanacağım oya karar verirken sosyal medyadan etkilendim.	%6	%16,7	%14,3	%16	%47	2,18	1,33

Çizelge 8.10'daki tüm önermelerin, 3'ün altında bir ortalamayla cevaplandığı göze çarpmaktadır. Kümülatif olarak bakılırsa, katılımcıların %15,6'sı televizyonun seçim kararını etkilediğini, %9'u basılı gazetelerin seçim kararını etkilediğini, %4'ü radyoların seçim kararını etkilediğini, %22,7'si de sosyal medyanın seçim kararını etkilediğini düşünmektedir.

Başka bir deyişle, referanduma sayılı günler kala, katılımcıların kendi beyanları ışığında, seçim kararlarını etkileyen birinci unsur sosyal medya (2,18) seçilmiş, bunu televizyon yayınları (2,09), basılı gazeteler (1,80), radyo yayınları (1,50) takip etmiştir. Çizelgedeki önermelere genellikle olumsuz yanıtlar verilmesi ve medya etkilerinin *inkâr edilmesi*, bu etkilerin çoğu zaman bilinçaltı düzeyinde gerçekleşmiş olmasıyla açıklanabilir.

8.7. Siyasi Karar Verme Aşamasında Aile ve Arkadaş Faktörü

Türk toplumu ataerkil yapıya sahip olduğu için, aile içi kararların genellikle baba figürü tarafından verildiği düşünülebilir, ancak Cumhuriyetin ilk yıllarında kadınlara eşit yurttaşlık haklarının verilmesi ve kadınların önce eğitim sonra iş hayatına daha yoğun katılımıyla birlikte, standart bir karar mekanizması bulunmayan geçiş tipi ailelerin sayısı artmıştır. Bazı ailelerde anne figürü baskındır ve annenin kararlarına gönüllü olarak itaat edilmektedir. Bu durum aile içi çok sesliliği arttırırsa da, anne ve babanın kitle iletişim araçlarını birlikte takip etmeleri, ideolojik açıdan birbirlerine benzemeleri, benimsedikleri fikirleri gelişim çağındaki çocuklarına empoze etmeleri, mevcut çok sesliliği zaman içinde azaltmaktadır.

Siyasi karar verme aşamasında etkili olan diğer faktör, arkadaş çevresidir. Birey özellikle lise çağına geldiğinde ailesinden uzaklaşmaya ve arkadaşlarıyla daha fazla vakit geçirmeye başlar. Ayrıca bu dönemde rol modeli bellediği arkadaşlarının siyasi tutum ve davranışlarını kopyalayabilir.

Çizelge 8.11: Siyasi Karar Verme Aşamasında Aile ve Arkadaş Faktörü

2017 Anayasa değişiklikleri referandumuyla ilgili hazırlanmış önermelere ne oranda katıldığınızı belirtiniz.	Kesinlikle katılıyorum (5)	Katılıyorum (4)	Emin değilim (3)	Katılmıyorum (2)	Kesinlikle katılmıyorum (1)	Ortalama	Standart Sapma
Kullanacağım oya karar verirken ailemin fikirleri etkili oldu.	%8,6	%19	%11	%27,7	%33,7	2,41	1,34
Kullanacağım oya karar verirken arkadaşlarımdan fikirleri etkili oldu.	%3,3	%11,4	%14,3	%29,3	%41,7	2,06	1,18

“Referandumda kullanacağım oya karar verirken ailemin fikirleri etkili oldu.” önermesine, katılımcıların %8,6’sı *kesinlikle katılıyorum*, %19’u *katılıyorum* yanıtı vermiştir. Geriye kalan 72,4’lük büyük dilim, bu süreçte ailesinden etkilenmediğini veya etkilenip etkilenmediğinden emin olmadığını belirtmiştir. Önermeye verilen cevapların ortalaması 5 üzerinden 2,41’dir.

“Referandumda kullanacağım oya karar verirken arkadaşlarımdan fikirleri etkili oldu.” önermesine, katılımcıların %3,3’ü *kesinlikle katılıyorum*, %11,4’ü *katılıyorum* cevabını vermiştir. Geriye kalan %85,3’lük kesim ise, bu süreçte arkadaşlarından etkilenmediğini veya etkilenip etkilenmediğinden emin olmadığını ifade etmiştir. Verilen cevapların ortalaması 5 üzerinden 2,06’dır.

Çizelge 8.10 ile Çizelge 8.11 derlendiğinde, örneklem grubunun oy kararını etkileyen unsurlar, etki oranlarına göre aile (2,41), sosyal medya (2,18), televizyon (2,09), arkadaş çevresi (2,06), basılı gazeteler (1,80) ve radyo (1,50) şeklinde bir dizilim oluşturmuştur. Başka bir deyişle, 16 Nisan öncesinde seçmenlerin, en fazla ailelerinin düşüncelerinden etkilendikleri görülmüştür.

8.8. Örneklem Grubunun Kamusal Alandaki Suskunluk Düzeyi

Fikri anlamda azınlıkta olduğunu düşünen bireylerin kamusal alanda sessiz kalmayı tercih ettikleri ve böylece görüşlerinin daha da zayıflamasına neden oldukları varsayımına dayanan suskunluk sarmalı, özellikle seçimler ve referandumlar öncesinde daha yoğun gözlemlenebilmektedir. Bu çalışmada, katılımcılara kamusal alanda siyasi düşüncelerini ne kadar dile getirdikleri sorulmuş ve Anayasa Referandumu öncesi muhtemel bir suskunluk sarmalı tespit edilmeyi çalışılmıştır

Çizelge 8.12: Örneklem Grubunun Kamusal Alandaki Suskunluk Düzeyi

2017 Anayasa değişiklikleri referandumuyla ilgili hazırlanmış önermelere ne oranda katıldığınızı belirtiniz.	Kesinlikle katılıyorum (5)	Katılıyorum (4)	Emin değilim (3)	Katılmıyorum (2)	Kesinlikle katılmıyorum (1)	Ortalama	Standart Sapma
Referandum konusunda karşıt fikirde olduğum arkadaşlarımı ikna etmeye çalışırım.	%18,3	%17	%14,3	%26	%24,4	2,79	1,44
Yeni tanıştığım insanlarla anayasa değişikliklerini tartışmaktan çekinmem.	%18	%15,7	%16,3	%24,3	%25,7	2,76	1,44
Ülkemizde siyasi konular üzerine tartışmak için uygun ortam vardır.	%7,3	%10	%16,3	%21,7	%44,7	2,13	1,28
Referandumda kullanacağım oyu iş veya okul ortamımda paylaşıyorum.	%18	%13,7	%13,3	%20,3	%34,7	2,60	1,51
Referandumda kullanacağım oyu sosyal medyada belirtirim.	%17,7	%7	%9,3	%20,7	%45,3	2,31	1,52

“Referandum konusunda karşıt fikirde olduğum arkadaşlarımı ikna etmeye çalışırım.” önermesine, katılımcıların %18,3’ü *kesinlikle katılıyorum*, %17’si *katılıyorum* yanıtı vermiştir. %50,4’lük kesim böyle bir çaba içine girmediğini belirtirken, kararsızların oranı %14,3’dür. Bu önermeye verilen yanıtların ortalaması 5 üzerinden 2,79’dur.

“Yeni tanıştığım insanlarla anayasa değişikliklerini tartışmaktan çekinmem.” önermesine, katılımcıların %18’i *kesinlikle katılıyorum*, %15,7’si *katılıyorum* yanıtı vermiştir. %50’lik kesim, yeni tanıştığı insanlarla anayasa değişikliklerini tartışmaktan çekindiğini belirtirken, kararsızların oranı %16,3’dür. Verilen yanıtların ortalaması 5 üzerinden 2,76’dır.

“Siyasi konular üzerine tartışmak için ülkemizde uygun ortam vardır.” önermesine katılımcıların %7,3’ü *kesinlikle katılıyorum*, %10’u *katılıyorum* yanıtı vermiştir. Diğer yandan, katılımcıların %44,7’si bu önermeye *kesinlikle katılmıyorum* tepkisi vermiştir. *Katılmıyorum* diyenler ise %21,7’lik dilimi oluşturmuştur. Verilen yanıtların ortalaması da 3’den oldukça düşüktür.

“Referandumda kullanacağım oyu iş - okul ortamımda paylaşırım.” önermesine, katılımcıların %18’si *kesinlikle katılıyorum* ve %13,7’si ise *katılıyorum* yanıtını vermiştir. Geriye kalan %68,3’lük dilimin, kullanacağı oyu iş-okul ortamında paylaşmadığı veya paylaşma konusunda tereddütler yaşadığı anlaşılmıştır. Verilen oyların ortalaması 5 üzerinden 2,60’dır.

Son olarak, “Referandumda kullanacağım oyu sosyal medyada belirtirim.” önermesine, katılımcıların %17,7’si *kesinlikle katılıyorum*, %7’si ise *katılıyorum* yanıtı vermiştir. Geriye kalan %75,3’lük dilimin, vereceği oyu sosyal medyada belirtmediği veya belirtip belirtmemede kararsızlık yaşadığı görülmüştür. Verilen yanıtların ortalaması 5 üzerinden 2,31’dir.

8.9. Referandum Sürecinde Medya ile ilgili Genel Görüş

Uygulanan anketin son üç sorusunda katılımcılara, referandum sürecinde medyayı aydınlatıcı bulup bulmadıkları sorulmuştur.

Çizelge 8.13: Referandum Sürecinde Medya ile İlgili Genel Görüş

2017 Anayasa değişiklikleri referandumuyla ilgili hazırlanmış önermelere ne oranda katıldığınızı belirtiniz.	Kesinlikle katılıyorum (5)	Katılıyorum (4)	Emin değilim (3)	Katılmıyorum (2)	Kesinlikle katılmıyorum (1)	Ortalama	Standart Sapma
Anayasa referandumuna giden süreçte televizyon aydınlatıcıydı.	%10	%15,7	%33	%18,3	%23	2,71	1,25
Anayasa referandumuna giden süreçte basılı gazeteler aydınlatıcıydı.	%5,3	%12,3	%35,3	%21,7	%25,3	2,50	1,15
Anayasa referandumuna giden süreçte haber siteleri aydınlatıcıydı.	%10,7	%21,3	%30,3	%16,7	%21	2,84	1,27

Çizelge 8.13’deki üç önermede, en fazla işaretlenen yanıt *emin değilim* olmuştur. Kararsızların fazlalığı ve verilen yanıtların 3’ün altında bir ortalama sahip olması, bu

süreçte medyayı aydınlatıcı bulan katılımcıların, örneklem grubu içinde azınlıkta kaldığını göstermektedir.

9. ENSONHABER VE T24 HABER SİTELERİNE UYGULANAN İÇERİK ANALİZİNİN BULGULARI

Ensonhaber.com, 2006 yılında Serkan Kalemci tarafından kurulan ve sloganı “*tarafdar değil, haberciyiz*” olan popüler bir haber sitesidir (Ensonhaber.com, son erişim: 14.07.2018). Ensonhaber, Temmuz 2018 itibariyle Türkiye’nin en fazla tıklanan 7. sitesi olmuştur. Her ziyaretçi günlük ortalama 4.33 sayfayı ziyaret etmektedir (Alexa.com, son erişim: 14.07.2018). Bu popülerite, Ensonhaber’i kamuoyu oluşturma açısından etkin bir konuma taşımaktadır.

T24.com.tr, 1 Eylül 2009’da Doğan Akın yönetiminde kurulmuştur ve sloganı “*bağımsız internet gazetesi*”dir (T24.com.tr, son erişim: 14.07.2018). T24, Temmuz 2018 itibariyle Türkiye’nin en fazla tıklanan 176. sitesi olmuştur. Her ziyaretçi günlük ortalama 2.33 sayfayı ziyaret etmektedir (Alexa.com, son erişim: 14.07.2018). 2010 yılında T24, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti’nin çalışmalarını ödüle değer gördüğü tek internet gazetesi olmuştur.

Ensonhaber, haberlerini abone olduğu ajanslardan ve kurum içi editörlerden elde etmektedir. Haberler belirli bir olay örgüsü içerisinde yorumlayıcı ve açıklayıcı bir üslupla kamuoyuna aktarılmaktadır. T24’ün ise sıkça röportajlara başvurduğu, farklı medya şirketlerinde çalışan köşe yazarlarının yazılarını “haber” formatında okurlara sunduğu ve kaynak göstermek kaydıyla fikir gazeteciliği anlayışını temsil ettiği görülmüştür.

9.1. Ensonhaber.com’un 2017 Anayasa Referandumu Sürecinde Yayımladığı Haberler

Ensonhaber, 1 Nisan - 15 Nisan tarihleri arasında 2017 Anayasa Referandumu’yla ilgili toplam 143 haber yayımlamıştır. Bu haberlerin tamamı, Waseda Üniversitesi’nden Profesör Laurence Anthony tarafından geliştirilmiş olan “Antconc” isimli metin analiz programına aktarılmıştır. Bu program sayesinde, 143 haber metninde kullanılan kelimelerin sıklıkları (*frequency list*), kelime grupları (*collocates*) ve bağlamli dizinler (*concordance lines*) tespit edilmiştir (Laurenceanthony.net, son erişim: 14.07.2018).

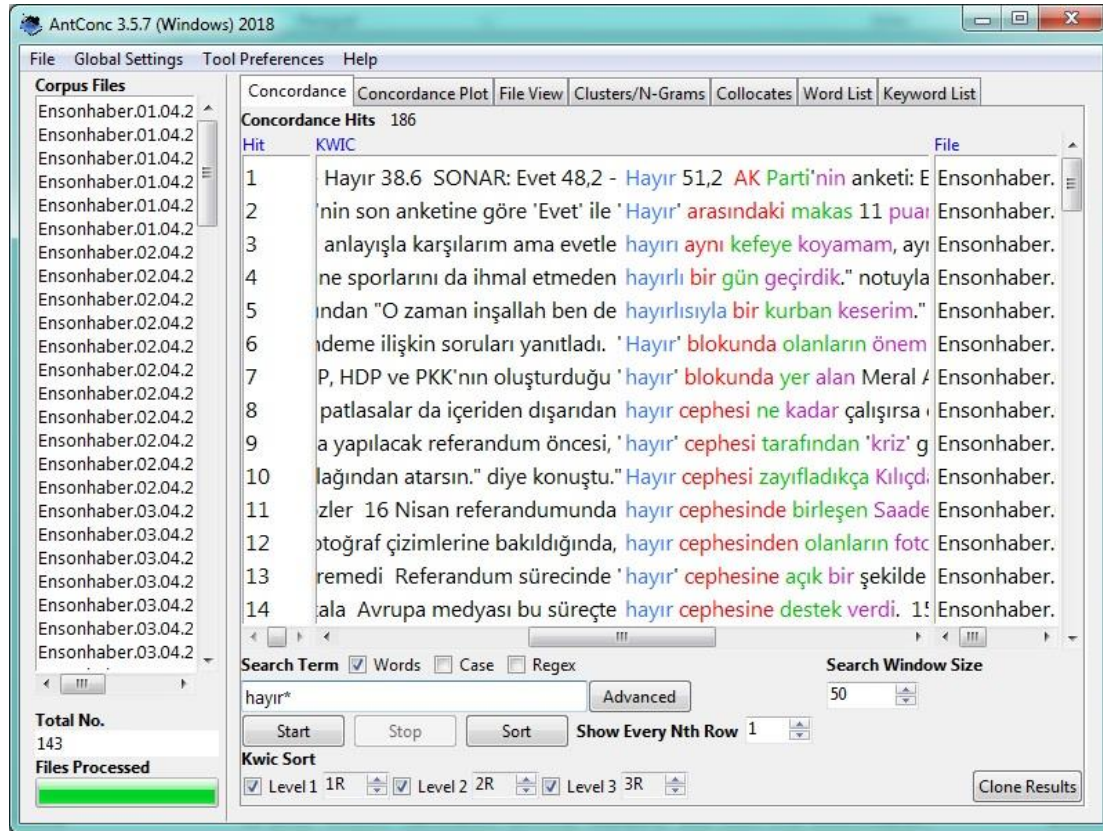
16 Nisan 2017 tarihinde uygulanan Anayasa Referandumu’nda, seçmenlerden “evet” veya “hayır” seçeneklerinden birini tercih etmeleri istenmiştir. Bu sebeple “evet” ve “hayır”, araştırmanın anahtar sözcükleri sayılabilir (*keywords*). Antconc’tan alınan verilere göre,

Ensonhaber'ın yayımladığı 143 haber içerisinde, “evet” sözcüğü yapım ve çekim ekleriyle beraber 231, “hayır” sözcüğü yapım ve çekim ekleriyle beraber 186 kere kullanılmıştır. (Yapım eki ile oluşturulan ve referandum gündeminden bağımsız cümlelerde kullanılan “hayırlı”, “hayırsız”, “hayırdır” sözcükleri kapsam dışı bırakıldığında, geriye 180 kullanım kalmaktadır.) Sonuç olarak, Ensonhaber'in haber metinlerinde “evet” sözcüğü, “hayır”dan daha fazla kullanılmıştır.

Çizelge 9.1: Anahtar Sözcük “Evet”

The screenshot displays the AntConc 3.5.7 (Windows) 2018 interface. The 'Corpus Files' list on the left shows 143 files, all named 'Ensonhaber.01.04.2' through 'Ensonhaber.03.04.2'. The 'Concordance Hits' window shows 231 hits for the search term 'evet'. The hits are displayed in a table with columns 'Hit', 'KWIC', and 'File'. The 'KWIC' column shows the search term 'evet' highlighted in red in various contexts, such as 'evet' çıkması durumunda muha', 'evet' çıkması durumunda müzal', 'Evet' çıkması durumunda, "24 Tı', 'evet' çıkması durumunda Türkiy', 'evet' çıkması halinde Cumhurba', 'evet' çıkması halinde Cumhurba', 'evet' çıkması halinde şirketimizi', 'evet' çıkmasına ihtimal vermeye', 'Evet' çıkmasının gençler için çok', 'evet' çıkma ne olur, 'hayır' çıkma', 'evet' çıktı kimse heveslenmesin', 'EVETİ BEKLENENİN ÜZERİNE ÇI', 'evet şarkılı yeni filmleri yayında', and 'evet' şarkısının kullanıldığı rekl'. The 'File' column shows the source file for each hit, all of which are 'Ensonhaber.'. The 'Search Term' is 'evet', and the 'Search Window Size' is 50. The 'Kwic Sort' options are checked for Level 1 1R, Level 2 2R, and Level 3 3R. The 'Show Every Nth Row' is set to 1. The 'Clone Results' button is visible at the bottom right.

Çizelge 9.2: Anahtar Sözcük “Hayır”

16 Nisan Anayasa Referandumu sürecinde TBMM içerisinde dört siyasi parti bulunmaktadır. Bu siyasi partilerin ve parti liderlerinin isimleri, birer anahtar sözcük sayılabilir. Ensonhaber’in yayımladığı haber metinlerinde kullanılan, parlamentoya ilişkin sözcüklerin sıklıklarına bakıldığında, şöyle bir dizilim ortaya çıkmıştır.

Çizelge 9.3: Ensonhaber’in Haberlerindeki Bazı Anahtar Sözcüklerin Sıklıkları

Anahtar Sözcük*	Sıklık	Anahtar Sözcük*	Sıklık
AK Parti	55	Erdoğan	92
AKP	4	Yıldırım	76
CHP	143	Kılıçdaroğlu	82
HDP	27	Demirtaş	1
MHP	37	Bahçeli	33

Çizelgede görüldüğü gibi, siyasi partiler baz alındığında en fazla kullanılan anahtar sözcük “CHP”, en az kullanılan anahtar sözcük ise “AKP” olmuştur. Ensonhaber’in yayımladığı haberlerde, “AKP” kısaltması yerine “AK Parti” sözcüğünün tercih edildiği

anlaşılmaktadır. Diğer taraftan siyasi liderlere bakıldığında ise, en fazla kullanılan anahtar sözcük “Erdoğan”, en az kullanılan anahtar sözcük ise “Demirtaş”tır. Yalnızca 1 defa kullanılan “Demirtaş” sözcüğü, HDP Eşbaşkanı Selahattin Demirtaş’ı değil, Bursa’nın Osmangazi ilçesindeki Demirtaş Mahallesi’ni işaret etmektedir. Bu durum, Selahattin Demirtaş’ın 2017 Nisan ayında cezaevinde bulunması ve aktif siyasette yer almadığı için haberlere konu edilmemesi şeklinde yorumlanabilir.

9.1.1. Referandumda “evet” oyu vereceğini duyuran kişilerin Ensonhaber tarafından haberleştirilmesi

Referandumda “evet” oyu kullanacağını duyuran kişiler arasından, Ensonhaber’in haber değeri gördüğü, söylemini veya eylemini kamuoyuyla paylaştığı kişiler şunlardır: Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Başbakan Binali Yıldırım, Başbakan Yardımcısı Numan Kurtulmuş, Başbakan Yardımcısı Nurettin Canikli, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Orman ve Su İşleri Bakanı Veysel Eroğlu, AK Parti MKYK üyesi Prof. Dr. Burhan Kuzu, AK Parti İstanbul Milletvekili Mustafa Yeneroğlu, AK Parti Gençlik Kolları Başkanı Melih Ecertaş, AK Parti Yurtdışı görevlisi Nezir Dinler, TBMM Başkanvekili Ayşenur Bahçekapılı, MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, İskenderpaşa Cemaati lideri Muharrem Nureddin Coşan, Adnan Oktar ve Heredot Cevdet.

Bu kişilerin referandumda “evet” oyu kullanılması gerektiğine dair söylemlerinin haber metinlerindeki sunumu ise şu şekildedir:

AK Parti MKYK Üyesi Anayasa Profesörü Burhan Kuzu, referanduma dair açıklamalarda bulundu. (...) Prof. Dr. Burhan Kuzu, yaptığı konuşmada, 16 Nisan’da seçmenin önüne gelecek pakete vurgu yaparak “Bu paket AK Parti ile MHP’nin ortaklaşa hazırladığı paket olsa da, bu Türkiye’nin meselesi. Bu meseleyi AK Parti - MHP ortaklığı gibi görür de, ‘onlardan gelen şeyden hayır da gelmez’ dersek memlekete kötülük yapmış oluruz. Benden söylemesi” dedi. (01.04.2017)

Cumhurbaşkanı Erdoğan, referandum sonuçlarına etki etmek isteyen Avrupa’ya en iyi dersin 16 Nisan’da verileceğini söyledi. (02.04.2017)

MHP lideri Devlet Bahçeli, referandum çalışmaları kapsamında Ordu’ya gitti. Ordululara hitap eden Bahçeli’nin hedefinde FETÖ, PKK ve CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu vardı. (02.04.2017)

Halk Oylamasından 'Evet' çıkmasının gençler için çok önemli olduğuna vurgu yapan AK Parti Gençlik Kolları Başkanı Melih Ecertaş, “Bu ülkede 18-25 yaşındakileri adam yerine koymayan bir sistem vardı. Mesele aday olup olmamak değil, gençlerin yönetimde de yer almasıdır.

Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan göreve geldiği günden beri 'Hareketimizin göz bebeği gençlerdir' demiştir. 30 yaşından önce kimse aday olamıyordu. Çok şükür önce seçilme yaşı 30'dan 25'e indi, şimdi ise 18'e iniyor. İşte bunları sokak sokak, meydan meydan gezip 'EVET' gazetesi dağıtarak anlatıyoruz.” dedi. (02.04.2017)

Başbakan Binali Yıldırım, referandum çalışmalarına tüm hızıyla devam ediyor. Kayseri'yi ziyaret eden Başbakan Binali Yıldırım, Cumhuriyet Meydanı'nda düzenlenen mitingde konuştu. (02.04.2017)

Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, referandumdan yüzde 63 civarında "evet" oyu çıkacağını tahmin ettiğini söyledi. (02.04.2017)

Adnan Oktar, 16 Nisan'da yapılacak referandumda 'evet' oyu kullanacağını söyledi. Kamuoyunda Adnan Hoca olarak bilinen Adnan Oktar, A9 televizyonunda yaptığı programda referandum kararını açıkladı. (03.04.2017)

AK Parti İstanbul Milletvekili Mustafa Yeneroğlu'nun başkanlığını yaptığı Yurt dışı Seçim Koordinasyon Merkezi bu yıl seçmenin iradesini sandığa yansıtabilmek için sistemli bir çalışma yaptı. Avrupalı seçmeni oy kullanmaya teşvik için sokak sokak, ev ev dolaşan Yeneroğlu, Avrupa'da yaşayan Türk seçmenlerle ilgili çalışmalar hakkında bilgi verdi: (...) Katılım arttıkça da referanduma “Evet” diyeceklerin sayısının katlanacağını öngörebiliriz. Zira 1 Kasım seçimlerinde 243 binlik oy artışının 203 binlik kısmı Ak Parti'ye yazılmıştı. An itibariyle 530 bin vatandaşın oy kullandığı referandum sürecindeki temel hedef 1 milyon 500 bin oya ulaşılması... Yani beklenti yüksek, hedefler büyük..." (03.04.2017)

Kendine has üslubuyla merak edilen konuları eğlenceli ve öğretici bir dille anlatan Heredot Cevdet, bu defa 16 Nisan Referandumu'nu ele aldı. Heredot, referanduma ilişkin akla takılan soruları yanıtlarken, şimdi de yeni anayasayla tek adamlık olacak iddialarına açıklık getirdi. (04.04.2017)

Başbakan Yardımcısı Numan Kurtulmuş, CHP lideri Kılıçdaroğlu'nun referandum kampanyasındaki söylemlerini eleştirdi. Altınordu Belediyesi önünde düzenlenen mitingde vatandaşlara hitap eden Kurtulmuş, anayasa değişikliğiyle Türkiye'nin yeni bir yolda yürümeye başlayacağını, cumhurbaşkanlığı hükümet modeliyle Türkiye'nin ayaklarındaki prangalardan kurtulacağını söyledi. (05.04.2017)

Başbakan Yardımcısı Nurettin Canikli, Almanya'nın Türkiye'deki referandum sürecinde "hayır" kampanyasına desteğini eleştirdi. (05.04.2017)

İskenderpaşa referandumda EVET oyu kullanacağını açıkladı. EVET! Ve Esbâb-ı Hakikî: Küreselleşme rüzgarının özgürlük, adalet ve hukukun üzerindeki tozlu, kireçlenmiş, kaskatı, adeta perçinlenmiş cürûfunu söküp, altındaki cevheri göstermeye başladığı için EVET! Hariçten ısmarlama dikilmiş, dikte edilmiş, doğal hareket etmemizi engelleyen kıyafetlere artık sığamadığımız için KAHRAMAN Maraş'ta dokunmuş kıyafete EVET! Ağacımıza aşılınmış

GDO'lu doktrinler, toprağımıza zerk edilmiş suni kimyasal terkipler daha fazla meyvemizin tadını kaçırmamasın, özümüzdeki lezzeti geri kazanalım diye EVET! Yozlaşmış, yıpranmış ve biçâre toplum mühendisleriyle gerçek huzurun formül ve şifrelerini insaniyet adına paylaşalım diye EVET! NASA'ya sonsuzluğun keşfinin uzayın dip köşelerinde değil, gönüllerimizin engin deryasında olduğunu haykırmak için EVET! Muharrem Nureddin Coşan. (07.04.2017)

AK Parti Yurtdışı SKM Sudan görevlisi Nezir Dinler, ülkede faaliyet gösteren Türk Sivil Toplum Kuruluşu temsilcileri, iş adamları ve vatandaşların katıldığı "Evet" programında, anayasa değişikliği paketini anlattı. (07.04.2017)

TBMM Başkanvekili Ayşenur Bahçekapılı, Biruni Üniversitesinde düzenlenen "Yeni Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı Sistemi" konulu seminerde, 16 Nisan'da halk oylamasına sunulacak anayasa değişikliği hakkında konuştu. Gençlerden sandığa gitmelerini ve 'evet' oyu kullanmalarını isteyen Bahçekapılı, "16 Nisan, Türkiye'nin hem siyasal tarihinde hem toplumsal tarihinde hem de ekonomik anlamda bir dönüm noktasıdır. Önerdiğimiz sistem Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi. Bunun rejim değişikliğiyle uzaktan yakından bir ilgisi yok. Yaptığımız değişiklik sadece sistem ve yönetim anlamında bir değişikliktir. Demokrasiyi daha da güçlendirmek, halkın anayasasının yapılabilesinin yolunu açmak ve devlet yapılanmasında demokratik merkeze halkın geçmesi için bu değişikliği yaptık." ifadelerini kullandı. (11.04.2017)

Terör örgütlerinin referandumda 'hayır'ı desteklediğini ifade eden Bakan Veysel Eroğlu, milletini sevenlerin 'evet' diyeceğini söyledi. (13.04.2017)

“Evet” blokunda yer aldığını belirten ve Ensonhaber’e göre haber değeri taşıyan kişilere genel olarak bakıldığında, Muharrem Nureddin Coşan, Adnan Oktar ve Heredot Cevdet haricindeki kişilerin “siyasetçi” kimliği taşıdıkları görülmektedir. Üç istisnaya odaklanıldığında, ilk olarak Ensonhaber’in 7 Nisan tarihli haberi göze çarpmaktadır. Bu haberde “İskenderpaşa evet diyor” başlığı atılarak, İskenderpaşa Cemaati’nin 16 Nisan referandumunda “evet” oyu kullanacağı duyurulmaktadır. Haberin içeriğinde gazetecinin herhangi bir sunumu yoktur; Muharrem Nureddin Coşan imzalı bir propaganda metni kaynağından aynen kopyalanarak kamuoyuna aktarılmıştır. (Muharrem Nureddin Coşan, Nakşibendi tarikatına bağlı olan İskenderpaşa Cemaati’nin lideri konumunda bir din adamıdır.) Benzer şekilde, A9 isimli televizyon kanalının sahibi olan Adnan Oktar’ın referandumda “evet” oyu kullanacağına dair açıklaması da, 3 Nisan 2017 tarihinde Ensonhaber tarafından haberleştirilmiştir.

Heredot Cevdet, ilk olarak 2002 yılında “Ekmek Teknesi” adlı dizide ortaya çıkmış hayali bir karakterdir. Bu karakter Türk toplumu tarafından sevilince, 2015’de TRT 1 ekranlarında “Heredot Cevdet Saati” isimli bir dizi yayımlanmaya başlamıştır. 2016 yılının

Ocak ayında final bölümü yayımlanan dizide, Heredot Cevdet karakterini “Ekmek Teknesi” dizisinde olduğu gibi yine Hasan Kaçan canlandırmıştır. Heredot Cevdet, 2017 Anayasa Referandumu sürecinde bambaşka bir misyon üstlenmiştir. Çekilen kısa videolarda, bir kıraathanede etrafına topladığı kişilere referandumda neden “evet” denilmesi gerektiğini anlatırken görülen Heredot Cevdet; 1 Nisan, 3 Nisan ve 4 Nisan tarihlerinde Ensonhaber tarafından propaganda aracı olarak kullanılmıştır. “Kendine has üslubuyla merak edilen konuları eğlenceli ve öğretici bir dille anlatan Heredot Cevdet” sunumu, merak uyandırma amacıyla Ensonhaber’in haber metinlerinde 3 kere kullanılmıştır.

Özetle, “evet” oyu vereceğini duyuran veya “evet” oyu verilmesini isteyen kişilerin haberleştirilmesinde genellikle tarafsız bir dil kullanılmıştır. Ensonhaber’in 1 Nisan ve 15 Nisan tarihleri arasında yayımladığı 143 haberde, “Evet” blokunu temsil eden kişilerin çoğunluğu siyasetçidir. Bu zaman diliminde sanat, spor, ticaret dünyasından herhangi bir şahsın “evet” söylemine yer verilmemesi dikkat çekicidir. Bunun yerine bazı kesimlerce cemaat liderleri olarak algılanan Muharrem Nureddin Coşan ve Adnan Oktar’ın “evet” yönündeki görüşleri kamuoyuna sunulmuştur. Son olarak, yayımlanan haberlerde Heredot Cevdet isimli bir dizi karakterinden yararlanılmış, bu karakter neden “evet” oyu verilmesi gerektiğini kısa videolarla izleyicilere aktarmıştır.

9.1.2. Referandumda “hayır” oyu vereceğini duyuran kişilerin Ensonhaber tarafından haberleştirilmesi

1 Nisan – 15 Nisan tarihleri arasında, Ensonhaber’in “hayır” blokunu temsilen haberleştirdiği kişiler şöyle sıralanmıştır: CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, CHP Genel Başkan Yardımcısı Yasemin Öney Cankurtaran, CHP Grup Başkanvekili Özgür Özel, CHP sözcüsü Selin Sayek Böke, CHP İstanbul milletvekili Şafak Pavey, CHP Antalya Milletvekili Deniz Baykal; Vatan Partisi Genel Başkanı Doğru Perinçek; MHP eski milletvekilleri Meral Akşener, Atilla Kaya, Ümit Özdağ, Koray Aydın; gazeteciler Fatih Portakal, Etyen Mahçupyan, Yılmaz Özdil, Müjdan Gezen, Uğur Dündar; müzisyen Edip Akbayram; oyuncu Ferhan Şensoy, Gülriz Sururi, Füsün Demirel, Meltem Cumbul, Rutkay Aziz; yazar Elif Şafak, Pelin Batu ve PKK terör örgütü üyesi Cemil Bayık.

Bu kişilerin referandumda “hayır” oyu kullanılması gerektiğine dair söylemlerinin haber metinlerindeki sunumu ise şu şekildedir:

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, Kağıthane'de konuştu. Kağıthane Meydanı'nda toplananlara seslenen Kılıçdaroğlu, referanduma değindi. Kılıçdaroğlu, "Referandum günü hava çok güzel diye konken oynamayın, sandığa gidin" dedi. (01.04.2017)

CHP Genel Başkan Yardımcısı Yasemin Öney Cankurtaran, Köln'de "Küçük İstanbul" olarak bilinen Keup Caddesi'nde referandum çalışması yaptı. Cankurtaran, cadde esnafına ve karşılaştığı Türklere, Anayasa değişikliği halk oylamasında neden "Hayır" oyu kullanmaları gerektiğini anlattı. (02.04.2017)

Tiyatrocu Ferhan Şensoy tiyatroseverlere 16 Nisan referandumu için hayır çağrısı yaptı. Daha önce darbenin ardından "Bu darbenin komik bir tarafı var. 15 Temmuz tasfiye için organize edilmiş bir tezgâhtı" gibi ifadeler kullanan tiyatrocu Ferhan Şensoy, tiyatroseverlere 16 Nisan referandumu için hayır çağrısı yaptı. (02.04.2017)

Baykal, partisinin halk oylaması çalışmaları kapsamında Maltepe Belediyesi Prof. Dr. Türkan Saylan Kültür Merkezi'nde düzenlenen programa katıldı. CHP eski Genel Başkanı Deniz Baykal, referandumdan Hayır çıkması durumunda nasıl sevineceklerini anlattı. (03.04.2017)

Referandum sürecinde 'hayır' cephesinin liderliğini yapmak isteyen Cumbul, Instagram'da Mustafa Kemal Atatürk'e olan hayranlığını bir kez daha gösterdi. Atatürk posterini önünde çekilen fotoğrafını paylaşan Cumbul, "Kimseyi görmedim ben senden daha güzel..." notunu düşti. (03.04.2017)

16 Nisan referandumunda 'hayır' oyu kullanacağını açıklayan Fatih Portakal, CHP'lilerin açıklamaları nedeniyle kaybetme korkusu yaşıyor. CHP Konya Milletvekili Hüsnü Bozkurt, 'evet' diyenleri denize dökmekle tehdit etmişti. (...) Bu açıklamaların 'hayır' cephesine kaybettireceğini anlayan Portakal, siyasilere 13 gün boyunca susma uyarısında bulundu. (03.04.2017)

Aslı Aydıntaşbaş'ın tiyatrocu teyzesi Füsün Demirel, referandumda 'hayır' oyu kullanılması gerektiğini söyledi. Yıllar boyunca aile dizilerinde oynayan Füsün Demirel, geçtiğimiz yıl terör örgütü PKK'ya ağır darbelerin vurulduğu dönemde 'gerilla' annesi olmak istediğini söylemişti. (05.04.2017)

CHP Grup Başkanvekili ve Manisa Milletvekili Özgür Özel, 16 Nisan'da yapılacak referandumla ilgili Uşak'ta vatandaşlara hitap etti. Referandumda son 12 güne girildiğini ifade eden Özel, "Şu anda 'Hayır' oyları yüzde 52 ile önde, yüzde 14-15 kararsız var. Bu oyları kazanmak için çalışıyoruz, moralimiz yüksek ve keyfimiz yerinde. (...) Devletin her türlü imkanını kullanarak evet kampanyası sürdürüyorlar. Her şeye karşı dikkatli olmamız gerekiyor." diye konuştu. (06.04.2017)

Gözyaşları içinde konuşma yapan Pelin Batu da, "Ben buraya gelirken anneme yalan söyledim. Bunu söylerken gözlerim doluyor, çok üzülüyorum. Niye söyledim anneme; şiirlerimi basmak için fotokopiciye gideceğim dedim. Çünkü annem benim için korkuyor. Kızının hapse

girmesinden korkuyor. Kızının sokakta vurulmasından korkuyor. Ben 'Hayır' diyorum. Çünkü bu kadar çok annenin korkmasından içim ağlıyor artık (...)" ifadesini kullandı. (06.04.2017)

Sanatçı Edip Akbayram da, "50 senedir bu ülkede sanat adına bir şeyler yapmaya çalışıyorum. Ve biliyorum ki kardeşcesine yaşayabileceğimiz, çağdaş, demokratik, evrensel bir Türkiye için ben de 'Hayır' diyorum ve bu anayasayı reddediyorum." şeklinde konuştu. (06.04.2017)

"'Hayır'ın çıkacağından eminiz" diyen oyuncu Rutkay Aziz de; "Beni endişelendiren durum 'Hayır' sonrası. 17'sinde bayram yapma hakkımızın olmadığını düşünüyorum. Hiç bayramlık bir durum yok. Yani 'Hayır'ın kavgasını sürdürmekle yükümlüyüz. Yani iş 16'sında bitmiyor" ifadesini kullandı. (06.04.2017)

250 sanatçının ortak referandum kampanyasına destek veren 88 yaşındaki oyuncu Gülriz Sururi, "hayırcılar kazanacak" dedi. Sururi, "Benden önceki iki kuşağı hiç affetmeyeceğim. Bunlar politikacılar ve aydınlarımız. Yani 1945 yılında başlatılan bu projeye neredeyse hizmet ettiler diyebilirim. Bu kadar cahil, bu kadar umarsız olmalarını kabul edemiyorum bir türlü. (...) Bugün tabii ki isyan ediyoruz. Ama ikinci defa Kurtuluş Savaşı gerçekleştireceğiz. Çok inanıyorum hayırların çoğalacağına ve kazanacağımıza. Yeter ki biz ondan sonra ittihatçılar gibi oturup da 'Peki şimdi ne yapacağız?' demeyelim." diye konuştu. (06.04.2017)

Vatan Partisi Genel Başkanı Doğu Perinçek, partisinin Muş'ta düzenlediği mitinge katıldı. Belediye meydanında toplanan az sayıda kişiye hitap eden Perinçek, 16 Nisan'da yapılacak referandumun Türkiye için çok önemli olduğunu ifade etti. 16 Nisan sonrasının düşünülmesi gerektiğini belirten Perinçek, kesinlikle 'hayır' oyu kullanılması gerektiğini söyledi. (06.04.2017)

Halk TV'de yayınlanan ve Uğur Dündar'ın sunduğu, Müjdat Gezen ile Yılmaz Özdil'in katıldığı Halk Arenası programında Saadet Partisi Genel Başkanı Temel Karamollaoğlu'ndan ilgiyle bahsedildi. Dönemin "Öğrenciler Cuma'ya gitti şok şok" haberciliği yapan gazetecisi Uğur Dündar'ın dindar/muhafazakar tabanı olan Saadet'i ve genel başkanını övmesinin nedeni tabii ki 16 Nisan referandumu. (08.04.2017)

FETÖ'nün desteklediği ve Bahçeli'ye karşı muhalif tutum sergileyen Akşener, Atilla Kaya, Ümit Özdağ gibi ve Koray Aydın gibi bazı isimler gezilerine devam ediyor. Ekip; Muş, Bitlis, Tatvan ve Ahlat'ta yaptığı çalışmaların dönüşünde İstanbul'da gazetecilerle buluştu ve şu açıklamaları yaptı: "Bizim sembolümüzde Bozkoyun yoktur, Bozkurt vardır. Bize Başbuğ'umuz 'bozkoyunlarımız' diye değil, 'bozkurtlarımız' diye hitap ederdi. Bizler bu zillete katlanamadığımız için hayır diyoruz." (08.04.2017)

PKK elebaşlarından Cemil Bayık, halk oylamasında karşıt görüşte durulması ve "Hayır" oyu verilmesi çağrısında bulundu. Bayık, referandumdan 'Hayır' çıkması durumunda "Kürt sorununa barışçıl bir çözüm için yeni fırsatlar oluşacak" derken, 'Evet' çıkması durumunda "24 Temmuz 2015'te yeniden başlatılan savaşın yoğunlaşacağına inanıyoruz." dedi. (10.04.2017)

Referanduma 4 gün kala İngiliz BBC'ye konuşan Elif Şafak, Avrupa'ya Türkiye'yi şikayet etti. Türkiye, 16 Nisan'da yapılacak referanduma hazırlanırken; sonuçlara etki etmek isteyen Avrupa, elinden geleni yapıyor. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a olan nefretiyle Türkiye aleyhinde ağzına geleni söyleyen Elif Şafak, İngiliz BBC'ye konuştu. BBC'nin Türkiye karıştıtlığında seçtiği yüz olan Elif Şafak, Türkiye'nin otoriterliğe doğru ilerlediğini söyledi. 16 Nisan'da yapılacak referandumu işaret eden Şafak, seçmenlerin 'hayır' oyu vermesi gerektiğini vurguladı. (12.04.2017)

Karar gazetesi yazarı Etyen Mahçupyan, 'Bir AK Partili niye hayır der?' başlıklı bir yazı kaleme alarak, "Bu referandumda oyum 'Hayır' olacak" ifadelerini kullandı. (13.04.2017)

16 Nisan'da yapılacak referanduma hazırlanan Şafak Pavey, çalışmalarını Mustafa Kemal Atatürk üzerinden yürütüyor. Referandum süreci üzerinden, iktidarı Atatürk'e şikayet eden Şafak Pavey, milletin iradesine de hakaretler içeren mektubunu, "Sizi 'hayır'la anıyor, saygıyla eğiliyorum" diyerek bitirdi. (13.04.2017)

Uğur Dündar'ın sunumuyla ekrana gelen Halk Arenası programına konuk olan CHP Sözcüsü Selin Sayek Böke, gündemi değerlendirdi. Referandumdan 'hayır' çıkacağından emin olduğunu ifade eden CHP Sözcüsü Böke, 17 Nisan sabahı en büyük kutlamayı yapacaklarını söyledi. (15.04.2017)

“Hayır” blokundaki kişilere genel olarak bakıldığında; Ensonhaber’in siyasetçi, gazeteci, müzisyen, oyuncu ve yazarlardan oluşan geniş bir kesimi haber öznesi yaptığı görülmektedir. Ancak “hayır” blokundaki kişilerin fikir ve eylemlerinin, tarafsız bir dille aktarılmadığı anlaşılmaktadır. Örneğin tiyatrocu Ferhan Şensoy’un “hayır” oyu vereceğini dile getirdiği 2 Nisan 2017 tarihli haberin sunumunda; Şensoy’un 15 Temmuz darbe girişimiyle ilgili yaptığı başka bir yorum dipnot düşülmüştür. Okurların tepkisi o konuya çevrilerek, Şensoy’un referandumla ilgili söylemi geri plana itilmiştir. “Evet” blokundaki kişilerin haberlerinde ise geçmişe yönelik buna benzer hatırlatmalara rastlanmamıştır.

Oyuncu Füsün Demirel’in referandumda “hayır” oyu vereceğini söylediği, 5 Nisan 2017 tarihli haberin sunumunda da, Demirel’in bir projede gerilla annesini canlandırmak istediğine dair Mart ayında yaptığı başka bir açıklama dipnot düşülmüştür. Bu şekilde, Demirel hakkında kamuoyunda yaklaşık bir aydır mevcut olan olumsuz tepkilerin güçlendirilmesi ve bu tepkinin “hayır” blokuyla ilişkilendirilmesi hedeflenmiştir.

Halk TV’de yayımlanan Halk Arenası programında, Uğur Dündar’ın Saadet Partisi Genel Başkanı Temel Karamollaoğlu’ndan beğeniyle bahsetmesi, 8 Nisan 2017 tarihinde Ensonhaber tarafından haber yapılmıştır. Ancak haber nesnel bir dille aktarılmamış; Uğur Dündar’ın yıllar önce “Öğrenciler Cuma namazına gitti, şok şok!” konulu bir habere imza

attığı hatırlatılarak, aynı şahsın dindar bir tabanı olan Saadet Partisi’ni referandum öncesi övmesinin tutarsızlık olduğu sonucuna varılmıştır. Sonuç olarak haber, kayda değer ölçüde yorum içermektedir.

Ensonhaber’in 12 Nisan 2017 tarihli haberine göre, yazar Elif Şafak BBC’ye bir röportaj vermiştir. Şafak bu röportajda, Türkiye’nin otoriterliğe doğru ilerlediğini ve bu yüzden referandumda “hayır” oyu kullanılması gerektiğini ifade etmiştir. Haberin içinde röportaja ait başka bir alıntı bulunmamaktadır. Öte yandan röportajın tamamı değil, 35 saniyelik bir kesiti yayımlanmıştır. Haber başlığı *“Elif Şafak’ın Türkiye’ye ihanet videosu”* şeklinde atılmıştır ve bu başlık öznel bir yargı içermektedir. Haberin devamında ise *“Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’a olan nefretiyle Türkiye aleyhinde ağzına geleni söyleyen Şafak, İngiliz BBC’ye konuştu”* cümlesi yer almaktadır. *“Türkiye aleyhinde ağzına geleni söyleyen”* ifadesi yorum içermektedir. Röportaj, Ensonhaber çalışanları tarafından yorumlanmış ve haber metni oluşturulurken kamuoyunun Elif Şafak hakkındaki algısı yönlendirilmeye çalışılmıştır.

Ensonhaber.com’un 13 Nisan 2017 tarihli haberine bakıldığında, CHP milletvekili Şafak Pavey’in Selanik’te inşa edilen Atatürk Evi’ni ziyaret ettiği ve Atatürk’e hitaben hükümeti şikayet eden bir mektup yazdığı bilgisine ulaşılmaktadır. Haberde mektubun kapanış cümlesi verilmiş, içeriğine dair alıntı yapılmamıştır. (Mektubun tamamına ancak haberin videosunda ulaşılabilmiştir.) Haberin alt başlığı *“Mektupta seçmene hakaret var”* şeklindedir. Bu başlığın altında ise *“Referandum süreci üzerinden iktidarı Atatürk’e şikayet eden Şafak Pavey, milletin iradesine de hakaretler içeren mektubunu, ‘sizi hayır’la anıyor, saygıyla eğiliyorum’ diyerek bitirdi”* cümlesi yer almıştır. *“Millet iradesine de hakaretler içeren mektup”* ifadesi gazetecinin yorumunu içermektedir. Ensonhaber.com, öznel bir dil kullanarak mektubu eleştirmiş ve Pavey’e karşı olumsuz bir tepki oluşturabilecek ifadeler kullanmıştır.

Oyuncu Cem Yılmaz, 15 Nisan 2017 tarihi saat 05:02’de, Twitter hesabından *“Oy kullanmak, en asil vatandaşlık görevimizdir. Oyumuzu kullanalım. Çok yaşasın cumhuriyet”* ifadelerini içeren bir tweet atmış, bu tweet’e de Mustafa Kemal Atatürk’ün fotoğrafını iliştiirmiştir. “Evet” veya “hayır” oyu kullanılması gerektiğine dair kanaat belirtmeyen bu paylaşım, Ensonhaber tarafından 15 Nisan günü şu şekilde haberleştirilmiştir:

Cem Yılmaz oyunun rengini belli etti

Referanduma 1 gün kala oy kullanma çağrısı yapan Cem Yılmaz'ın tweet'i CHP'lilerin beğenisini topladı.

Referandum sürecinde Atatürk üzerinden 'hayır' oyu toplamaya çalışanların arasında Cem Yılmaz da katıldı.

"YAŞASIN CUMHURİYET"

Twitter hesabından Mustafa Kemal Atatürk'ün fotoğrafını paylaşan Yılmaz, "Oy kullanmak, en asil vatandaşlık görevimizdir. Oyumuzu kullanalım. Çok yaşasın cumhuriyet." diye yazdı.

HAYIR CEPHESİ RT EDİYOR

Cem Yılmaz'ın tweet'ini CHP İstanbul Milletvekili Eren Erdem ve birçok 'hayır'cı RT etti. (15.04.2017)

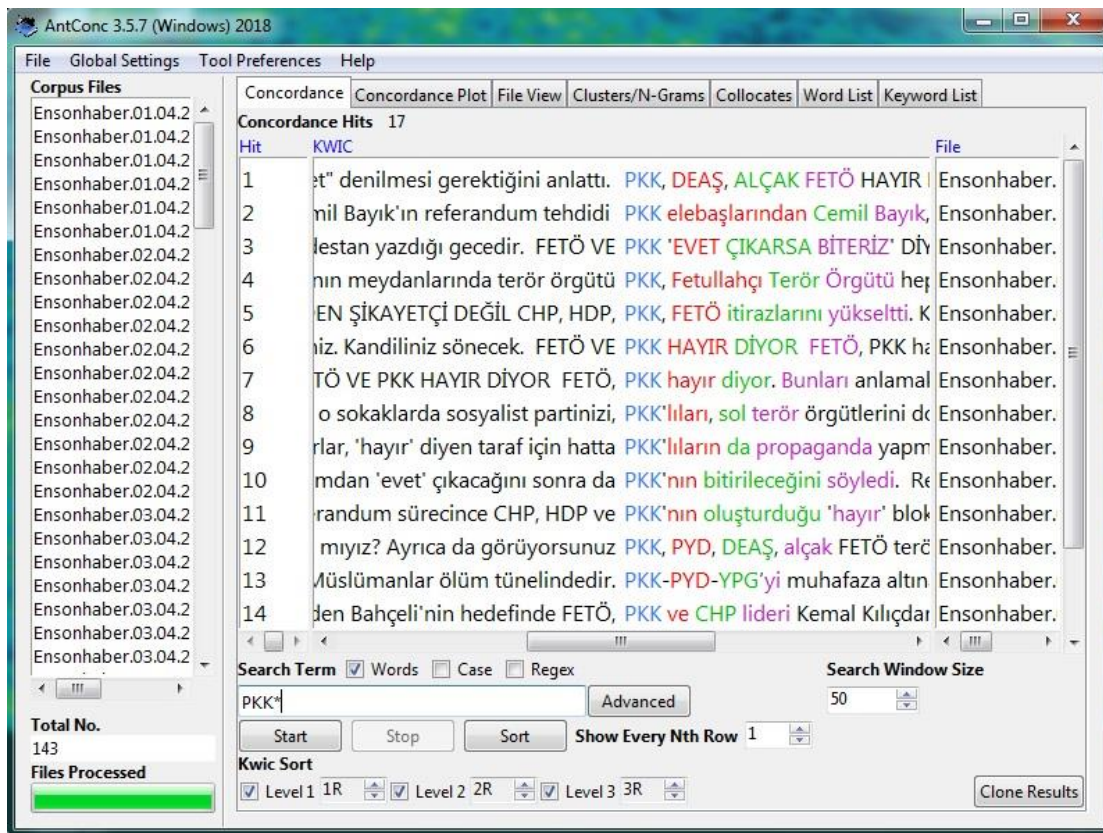
Haber metninde Mustafa Kemal Atatürk ile “hayır” bloku arasında bağ kurulmuş; *“Cem Yılmaz oyunun rengini belli etti”* ifadesine başvurularak, Atatürk'ün fotoğrafını paylaşan Yılmaz'ın referandumda “hayır” oyu vereceği yorumu yapılmıştır. Bu yorum, Atatürk'ün “hayır” cephesinin sembolü olduğuna dair önvarsayımdan kaynaklanmaktadır. CHP İstanbul Milletvekili Eren Erdem ve birçok hayırcının bu tweeti *retweet* etmesi, gazetecinin önvarsayımını güçlendirmiştir. Haberin yazılış şekli nesnel değildir ve kişisel yorum içermektedir.

Özetle, Ensonhaber.com'un 1 Nisan - 15 Nisan tarihleri arasında yayımladığı 143 haberde, “hayır” blokunu temsil eden kişiler sadece siyaset içinden seçilmemiş; tiyatro, sinema, medya, edebiyat gibi farklı alanlardan kişiler de haber konusu edilmiştir. Ancak “hayır” oyu vereceğini belirten veya “hayır” oyu verilmesini talep eden bireylerin haberleştirilmesinde, bazen öznel bir dil kullanılmıştır. Ferhan Şensoy, Füsün Demirel ve Uğur Dündar'ın “hayır” beyanları haberleştirilirken, bu bireylerin geçmişteki bazı söylemlerine veya eylemlerine atıf yapılmıştır. Referandumla doğrudan ilgisi olmayan bu atıflarla, okurların dikkati farklı yönlerle çekilmiştir. Diğer yandan, Elif Şafak ve Şafak Pavey'in “hayır” beyanları haberleştirilirken kamuoyuna eksik bilgi verilmiş; Şafak'ın röportajı ve Pavey'in mektubu haber metnine tam aktarılmamış, her iki haber de öznel yargılarla sunulmuştur. Son olarak, referandumda vereceği oyu açıklamamasına rağmen, sosyal medya paylaşımındaki Atatürk fotoğrafından dolayı Cem Yılmaz'ın “hayırcı” olduğu sonucuna ulaşılmış ve bu önvarsayım kesin bir dille kamuoyuna aktarılacak nesnellikten uzaklaştırılmıştır.

9.1.3. Ensonhaber'in haber metinlerinde "Hayır" bloku ile PKK terör örgütü arasında bağlantı kurulması

Ensonhaber'in 1 Nisan - 15 Nisan tarihleri arasında Anayasa Referandumu'yla ilgili yayımladığı 143 haber incelenmiş, "PKK" ve "Kandil" sözcüklerinin 13 farklı haberde kullanıldığı görülmüştür. Bu haberlerde "PKK" sözcüğü 17, "Kandil" sözcüğü ise 5 kez kullanılmıştır.

Çizelge 9.4: Anahtar Sözcük "PKK"

Çizelge 9.5: Anahtar Sözcük “Kandil”

The screenshot shows the AntConc 3.5.7 (Windows) 2018 interface. The 'Concordance Hits' window is active, displaying 5 hits for the keyword 'Kandil'. The hits are listed in a table with columns for Hit, KWIC, and File. The text in the KWIC column is color-coded to highlight the keyword and related terms.

Hit	KWIC	File
1	N EDİYORUM..." Yıldırım, "Kandil 'evet' çıkarsa biz biteriz' diyor.	Ensonhaber.
2	artisi'nin hayır demesine; "Kandil hayır diyor. Ne yazık ki Saadet	Ensonhaber.
3	onuşmasından bir kısım; "Kandil 'hayır' diyorsa, bölücü başının	Ensonhaber.
4	a biteriz diyor, biteceksiniz. Kandiliniz sönecek, FETÖ de hesabını	Ensonhaber.
5	gıkacak, siz de biteceksiniz. Kandiliniz sönecek. FETÖ VE PKK HA	Ensonhaber.

At the bottom of the interface, the search term 'kandil' is entered in the 'Search Term' field. The 'Words' checkbox is checked. The 'Search Window Size' is set to 50. The 'Kwic Sort' section shows 'Level 1 1R', 'Level 2 2R', and 'Level 3 3R' all checked. The 'Total No.' is 143 and 'Files Processed' is 1.

13 haberde kullanılan “PKK” ve “Kandil” sözcüklerinin tamamı, referandumun “hayır” blokuyla ilişkilendirilmiştir. Bu ilişki, bazen Ensonhaber tarafından öznel bir dil kullanılarak oluşturulmuş, bazense “evet” blokundaki siyasetçilerin söylemleri aracılığıyla medyaya yansımıştır:

MHP lideri Devlet Bahçeli, referandum çalışmaları kapsamında Ordu'ya gitti. Ordululara hitap eden Bahçeli'nin hedefinde FETÖ, **PKK** ve CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu vardı. (02.04.2017)

Erdoğan, "İsviçre Parlamentosunun önünde büyük bir pankart... Benim resmim ve şakağıma dayanmış bir silah. Ne diyor? 'Erdoğan'ı öldürün'. Be dangalaklar, Erdoğan sizin demenizle mi ölecek? Biz bu yola kefenimizi giyerek çıktık. Rabbimin takdiri neyse o olacak. Ne bir an ileri ne bir an geri. Siz o sokaklarda sosyalist partinizi, **PKK**'lıları, sol terör örgütlerini dolaştırarak, kendi polislerinizle onları koruma altına alarak Türkiye'nin şanından, izzetinden bir şeyleri söküp alacağınızı mı zannediyorsunuz? 16 Nisan geliyor, Türk milleti, 80 milyon, inşallah bütün Batı'nın liderlerine en büyük dersi verecek" şeklinde konuştu. (02.04.2017)

Recep Tayyip Erdoğan, Toplu Açılış Töreni için gittiği Rize'de toplanan halka konuşma yaptı. Cumhurbaşkanı Rize'deki konuşmasında Saadet Partisi'nin “hayır” demesine; "**Kandil** ‘hayır’

diyor. Ne yazık ki Saadet'in başındaki takım da 'hayır' diyor. Ben Saadet'e gönül vermiş kardeşlerime, BBP'ye gönül veren kardeşlerime, CHP'ye gönül veren vatandaşlarıma sesleniyorum bu ayrım noktasıdır dikkat edin, gelin 16 Nisan'da bu reformu gerçekleştirelim" sözleriyle karşılık verdi. (03.04.2017)

CHP İstanbul Milletvekili Gürsel Tekin, yapılan son anketlere göre 'hayır' oylarının yüzde 63'e ulaştığını söyledi. CHP İstanbul Milletvekili Eren Erdem ise, 'hayır' oylarının yüzde 58'e yükseldiğini bildirdi. CHP İstanbul Milletvekili Barış Yarkadaş da referandumda 'hayır' cephesinin önde olduğunu belirterek 'evet' oylarının yüzde 40 ile 45 oranında kaldığını söyledi. Referandum sürecince CHP, HDP ve **PKK**'nın oluşturduğu 'hayır' blokunda yer alan Meral Akşener de 'hayır' oylarının yüzde 60 oranında olduğunu açıklamıştı. (04.04.2017)

Aslı Aydıntaşbaş'ın tiyatrocusu teyzesi Füsün Demirel, referandumda 'hayır' oyu kullanılması gerektiğini söyledi. Yıllar boyunca aile dizilerinde oynayan Füsün Demirel, geçtiğimiz yıl terör örgütü **PKK**'ya ağır darbelerin vurulduğu dönemde 'gerilla' annesi olmak istediğini söylemişti. (05.04.2017)

Bu sistemin ısrarlı bir şekilde Türkiye'de uygulanmasını arzu eden, talep eden ülkelerin olduğuna dikkati çeken Canikli, şunları kaydetti: "Mesela Almanya 'hayır' kampanyası yapıyor. Terör örgütleriyle beraber Almanya'nın meydanlarında terör örgütü **PKK**, Fetullahçı Terör Örgütü, hep birlikte Alman hükümetinin desteğinde 'hayır' kampanyası yapıyorlar..." (05.04.2017)

PKK elebaşlarından Cemil Bayık, halk oylamasında karşıt görüşte durulması ve "Hayır" oyu verilmesi çağrısında bulundu. Bayık, referandumdan "Hayır" çıkması durumunda "Kürt sorununa barışçıl bir çözüm için yeni fırsatlar oluşacak" derken; "Evet" çıkması durumunda "24 Temmuz 2015'te yeniden başlatılan savaşın yoğunlaşacağına inanıyoruz." dedi. (10.04.2017)

Bazı Avrupa ülkelerinin daha önceki seçimlerle hiç ilgilenmediğini, ancak 16 Nisan'da yapılacak halk oylamasına müdahil olmaya çalıştıklarını kaydeden Bahçekapılı, şöyle konuştu: "'Evet' kampanyası için giden bakan ve milletvekillerimize izin vermiyorlar, 'hayır' diyen taraf için hatta **PKK**'lıların da propaganda yapmasına izin veriyorlar. Çünkü biliyorlar ki eğer 16 Nisan'da sandıkta 'evet' oyu çıkarsa bir daha 15 Temmuz'lar olmayacak. Bu ülkenin ekonomik, siyasi olarak güçlenmesine engel olamayacaklar. Bunun için 'hayır' diyorlar." (11.04.2017)

Referandum çalışmalarını İzmir'de sürdüren Başbakan Binali Yıldırım, Bayraklı'da vatandaşlara hitap etti. Gündemi değerlendiren Başbakan, 16 Nisan'da yapılacak referandumdan 'evet' çıkacağını söyledi. Yıldırım, "**Kandil** 'evet' çıkarsa biz biteriz' diyor. Burada ilan ediyorum: Evet çıkacak, siz de biteceksiniz. **Kandiliniz** sönecek (...)" şeklinde konuştu. (12.04.2017)

Başbakan Binali Yıldırım, referandum çalışmalarına kapsamında Kütahya'ya gitti. "Biz bu topraklara aşkla bağlıyız" diyen Yıldırım, sözlerini şöyle sürdürdü: (...) "**PKK** ve FETÖ, 'hayır' için kendilerini parçalıyorlar. 'Evet' çıkarsa biteriz diyor, biteceksiniz. **Kandiliniz** sönecek, FETÖ de hesabını verecek." (13.04.2017)

Gençlere de seslenen Eroğlu, şunları kaydetti: "Fatih İstanbul'u 21 yaşında fethetti. İstanbul'un fethinin 600. yılı 2053 yılında kutlandığı zaman bu şanlı bayrak daha da zirveye dikilecek inşallah. Gençler 2053 yılı hedefi için hazır mıyız? Ayrıca da görüyorsunuz **PKK**, PYD, DEAŞ, alçak FETÖ terör örgütü 'Hayır' diyor ama bayrağını vatanını, milletini seven 'Evet' diyor." (13.04.2017)

CHP Buca teşkilatında siyaset yapan 44 vatandaş CHP'den istifa edip referanduma 3 gün kala AK Parti saflarında yerini aldı. AK Parti Genel Başkan Yardımcısı ve İzmir Milletvekili Prof. Dr. Nükhet Hotar tarafından rozeti takılan eski CHP'li çiçeği burnunda AK Partili üye:

"Ülkemizin bölünmesi için çaba sarf eden **PKK** ve DAES ile yer alan, 15 Temmuz'da milletimizin üstüne bomba yağdıran FETO ile mücadele etmek yerine aynı safta yer alıp milletin ve ülkenin menfaatini hiçe sayarak kendi koltuklarını düşünen CHP'nin ve yönetiminin bu düşmanca tavrı yanında; milletin bekası, devletin istikrarı ve istikbalini düşünen AK Parti saflarında yer almaktan gurur duyuyoruz. Bu süreçte bizlerden desteğini esirgemeyen Genel Başkan Yardımcımız Sayın Prof. Dr. Nükhet Hotar'a ve AK Parti Buca ilçe teşkilatına teşekkür ederiz." dediler. (14.04.2017)

İlk durağı Tuzla olan Cumhurbaşkanı, ardından Kartal'a, sonra da Ümraniye'ye gitti.

Erdoğan'ın son durağı ise Sarıyer oldu. Erdoğan'ın Tuzla konuşmasından bir kısım: "**Kandil** 'hayır' diyorsa, bölücü başının olduğu İmralı 'hayır' diyorsa, Pensilvanya'daki şarlatan 'hayır' diyorsa demek istikametimiz doğru değil mi? Yarın bir de sandıktan Allah'ın izniyle evetler patladığı zaman ne olacağını düşünün." (15.04.2017)

Haberler incelendiğinde, "evet" blokunda yer alan siyasetçilerin, "hayır" bloku ile PKK terör örgütü arasında bağ kuran bazı söylemler geliştirdiği görülmektedir. Buna ek olarak, kamuoyunu yönlendirmek için gazeteci tarafından tasarlanmış bazı ifadelere de rastlanmaktadır. Örneğin, CHP İstanbul milletvekilleri Gürsel Tekin, Eren Erdem, Barış Yarkadaş ve MHP eski milletvekili Meral Akşener'in bazı anket sonuçlarını açıklamaları; Ensonhaber tarafından 4 Nisan'da haber yapılmıştır. Bu haberde "*Referandum sürecince CHP, HDP ve PKK'nın oluşturduğu 'hayır' blokunda yer alan Meral Akşener*" ifadesi kullanılmıştır. Anket verilerini konu alan bu haberde, PKK terör örgütü ile iki muhalefet partisinin aynı blokta olduğu vurgulanmış, bu yolla kamuoyunun tepkisi çekilmeye çalışılmıştır.

14 Nisan 2017’de Ensonhaber’in yayımladığı bir başka habere göre, CHP Buca teşkilatında siyaset yapan 44 kişi CHP’den istifa edip AK Parti’ye katılmıştır. Haberin içeriğinde, bu 44 kişiden birisine ait olduğu öne sürülen bir açıklama görülmektedir. Bu açıklamada, *“CHP’nin terör örgütleriyle aynı safta yer aldığı, devletin istikrarı ve istikbali için AK Parti safında yer almaktan gurur duyulduğu”* anlatılmaktadır. Açıklamanın 44 kişiden kime ait olduğu ise belirtilmemiştir. Söylemin sahibi, *“AK Parti Genel Başkan Yardımcısı ve İzmir Milletvekili Prof. Dr. Nükhet Hotar tarafından rozeti takılan, eski CHP’li, çiçeği burnunda AK Partili üye”* şeklinde sunulmuştur. Sonuç olarak, haberciliğin temel kurallarından 5N1K’daki “Kim?” sorusunun cevabı net değildir.

Özetle, Ensonhaber’in 1 Nisan - 15 Nisan tarihleri arasında yayımladığı 143 haberin içinde “PKK” ve “Kandil” sözcükleri toplam 22 kere geçmekte ve bu sözcüklerin tamamı referandumun “hayır” blokuyla ilişkilendirilmektedir. Kayda değer ölçüde gözlemlenen bu ilişki, hem Ensonhaber’in taraflı sunumlarından hem de “evet” blokundaki siyasetçilerin benzer yöndeki söylemlerinden kaynaklanmaktadır.

9.1.4. Ensonhaber’in haber metinlerinde “Hayır” bloku ile FETÖ terör örgütü arasında bağlantı kurulması

Çizelge 6’da görüleceği gibi, Ensonhaber’in 1 Nisan - 15 Nisan tarihleri arasında yayımladığı, Anayasa Referandumu’yla ilişkili 143 haber içinde, “FETÖ” sözcüğü 21 kere kullanılmıştır. Bu kullanım sıklığı, “FETÖ”yü referandum gündeminin anahtar sözcüklerinden biri yapmaktadır.

Çizelge 9.6: Anahtar Sözcük “FETÖ”

Hit	KWIC	File
1	şsun Türkiye. İsterler ki ikide bir FETÖ benzeri eşkiya çeteleri ort	Ensonhaber.
2	berliği sona erebilirdi. Almanya, FETÖ 'cülere yönelik delillerin ye	Ensonhaber.
3	biteceksiniz. Kandiliniz sönecek, FETÖ de hesabını verecek."	Ensonhaber.
4	rimizdir, belge tüm Türkiye'dir. FETÖ 'DEN ŞİKAYETÇİ DEĞİL CHI	Ensonhaber.
5	tirazlarını yükseltti. Kılıçdaroğlu FETÖ 'den şikayetçi değil. 15 Ten	Ensonhaber.
6	daroğlu vardı. Kılıçdaroğlu'nun FETÖ 'den şikayetçi olmadığını, 1	Ensonhaber.
7	başbakan Yıldırım, "ABD'de olan FETÖ elebaşı ve diğer örgüt üye	Ensonhaber.
8	tiğini anlattı. PKK, DEAŞ, ALÇAK FETÖ HAYIR DİYOR Gençlere de	Ensonhaber.
9	Z' DİYOR, BİTECEKSİNİZ PKK ve FETÖ , hayır için kendilerini parç	Ensonhaber.
10	T RAHAT OLSUN, NÖBETTEYİZ" FETÖ ile mücadeleye dair 17 Nis	Ensonhaber.
11	İKAYETÇİ DEĞİL CHP, HDP, PKK, FETÖ itirazlarını yükseltti. Kılıçd	Ensonhaber.
12	indeyim. Ergenekon'a, 1 Mart'a, FETÖ işine de karşı çıktım. Biz h	Ensonhaber.
13	lıyor." "ABD'DE YENİ YÖNETİM, FETÖ 'NÜN DARBE BAĞLANTISI	Ensonhaber.
14	k "Bozkoyun" açıklaması geldi... FETÖ 'nün desteklediği ve Bahçe	Ensonhaber.

Antconc'tan alınan verilere göre, “FETÖ” sözcüğünün kullanıldığı 8 haberin ilgili kısımları şu şekildedir:

Ordululara hitap eden Bahçeli'nin hedefinde **FETÖ**, PKK ve CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu vardı. Kılıçdaroğlu'nun **FETÖ**'den şikayetçi olmadığını, 15 Temmuz'dan hiç bahsetmeyerek "Türkiye muhalifleriyle al gülüm ver gülüm içinde" olduğu vurgusunda bulunan Bahçeli, şunları söyledi: (...) (02.04.2017)

"Bugün evet diyenler yarın vay başıma gelenler ne yapmışız diye şikâyet edecekler. Bunları partici olarak söylemiyorum" vurgusunda bulunan Baykal, sözlerini şöyle sürdürdü: "Bu memleketin evladı olarak söylemek zorundayım. 30-40 yıldır sizin adınıza bu işin içindeyim. Ergenekon'a, 1 Mart'a, **FETÖ** işine de karşı çıktım. Biz haklı çıktık. Şimdi yine diyorum büyük yanlış yapıyor destek olmayın. Yapmayın, yaptırmayın. Türkiye büyük sıkıntılara girecek" (04.04.2017)

Türkiye'nin içine kapanmış bir şekilde terörle boğuşmasının istendiğini aktaran Kurtulmuş, şunları kaydetti: "İsterler ki Türkiye sağ sol kavgası yapsın. İsterler ki Türkiye'de vatandaşlarımızı mezheplerine göre bölsünler. İsterler ki halkın arasında huzur olmasın. İsterler ki krizlerle boğuşsun Türkiye. İsterler ki ikide bir **FETÖ** benzeri eşkiya çeteleri ortaya çıksın,

darbe tehditleriyle Türkiye'yi esir alsın. Bunlara razı değiliz. İşte onun için artık bu yük taşınmaz. Çatlasalar da patlasalar da içeriden dışarıdan hayır cephesi ne kadar çalışırsa çalışsın, inşallah bundan sonra Türkiye yeni bir sistemle tanışıyor. 16 Nisan akşamından itibaren ayaklarımızdaki prangalardan kurtuluyoruz." (05.04.2017)

FETÖ'nün desteklediği ve Bahçeli'ye karşı muhalif tutum sergileyen Akşener, Atilla Kaya, Ümit Özdağ gibi ve Koray Aydın gibi bazı isimler gezilerine devam ediyor. (08.04.2017)

Yıldırım, "Kandil 'evet çıkarsa biz biteriz' diyor. Burada ilan ediyorum: Evet çıkacak, siz de biteceksiniz. Kandiliniz sönecek. **FETÖ**, PKK hayır diyor. Bunları anlamak mümkün. Ama Atatürk'ün partisi CHP'nin başındaki Kılıçdaroğlu niye hayır diyor? Onu anlamak mümkün değil. Yeni sistemle millet kazanacak, millet düşmanları kaybedecek" şeklinde konuştu. (12.04.2017)

FETÖ ile mücadeleye dair 17 Nisan'dan sonra farklı bir projeksiyon olup olmayacağı ve yargı sürecine ilişkin soru üzerine Yıldırım, bu konuda 27 ilde 100'den fazla dava açıldığını ve kısa sürede de ilk kararların çıkmaya başlayacağını ifade etti. "Sosyal medya üzerinden dönem dönem **FETÖ**'nün yeni darbe girişimleri olacağı anlamı çıkarılan propagandalar yapıldığına" ilişkin hatırlatma üzerine bu konuya değinen Yıldırım, şunları söyledi: "Şimdi bakın bunlar böyle gizemli laflar, şifreli laflar, milletin kafasını karıştırmaya çalışıyorlar. Millet rahat olsun, biz nöbetteyiz. Millet işine gücüne baksın. Onlar yerine biz nöbet tutuyoruz. Onlar nöbetini tuttu, demokrasiyi kurtardı, bayrağı düşürmedi. 15 Temmuz'da ve devam eden 27 günde gerekeni yaptılar. Şimdiki durum, hükümet iş başındadır, kurumlar görevinin başındadır..." (13.04.2017)

Başbakan Binali Yıldırım, referandum çalışmalarına kapsamında Kütahya'ya gitti. "Biz bu topraklara aşkla bağlıyız" diyen Yıldırım, sözlerini şöyle sürdürdü: (...) "PKK ve **FETÖ**, 'hayır' için kendilerini parçalıyorlar. 'Evet' çıkarsa biteriz diyor, biteceksiniz. Kandiliniz sönecek, **FETÖ** de hesabını verecek." (13.04.2017)

Gençlere de seslenen Eroğlu, şunları kaydetti: "Fatih İstanbul'u 21 yaşında fethetti. İstanbul'un fethinin 600. yılı 2053 yılında kutlandığı zaman bu şanlı bayrak daha da zirveye dikilecek inşallah. Gençler 2053 yılı hedefi için hazır mıyız? Ayrıca da görüyorsunuz PKK, PYD, DEAŞ, alçak **FETÖ** terör örgütü 'Hayır' diyor ama bayrağını, vatanını, milletini seven 'Evet' diyor." (13.04.2017)

Devlet Bahçeli'nin Ordu mitinginde Kılıçdaroğlu'na yönelik yaptığı eleştiriler, 2 Nisan 2017 tarihinde nesnel bir dille okurlara aktarılmıştır. Haber nesnel aktarılsa da, Bahçeli'nin söylemleri, "hayır" blokunda yer alan Kılıçdaroğlu ile **FETÖ** terör örgütü arasında bağ kurmaya yöneliktir.

Benzer şekilde, Altınordu Belediyesi önünde halka seslenen Numan Kurtulmuş, 5 Nisan 2017 tarihinde haberleştirilmiştir. Habere göre Kurtulmuş *“hem içeride hem de dışarıda faaliyet gösteren ‘hayır’ cephesinin tüm çabalarına rağmen yeni sisteme geçileceğini ve bu sistem sayesinde FETÖ benzeri çetelerin darbe tehditleriyle Türkiye’yi esir alamayacaklarını”* ifade etmiştir. 12 Nisan ve 13 Nisan 2017 tarihlerinde ise, Başbakan Yıldırım’ın İzmir ve Kütahya mitinglerindeki açıklamaları Ensonhaber’e yansımıştır. İki habere göre de Yıldırım, *“FETÖ’nün referandumda ‘hayır’ diyeceğini”* belirtmiştir. Son olarak, Veysel Eroğlu’nun Kütahya mitingindeki söylemleri 13 Nisan 2017 tarihinde Ensonhaber tarafından haber yapılmış; bu habere göre Eroğlu, *“FETÖ terör örgütünün hayırcı olduğunu; bayrağını, vatanını ve milletini sevenlerin ‘evet’ dediğini”* öne sürmüştür.

FETÖ terör örgütünün “evet” blokuyla ilişkilendirildiği tek haber, 4 Nisan günü yapılmıştır. Nesnel bir dille yazılan haberde, Deniz Baykal’ın Ankara’nın Bala ilçesinde vatandaşlara seslenişi ve Anayasa Referandumu’na yönelik açıklamaları konu edilmiştir. Habere göre Baykal, FETÖ işine yıllarca karşı çıktığını ve referandumda “evet” çıkması hâlinde yine büyük sıkıntılara girileceğini ifade etmiştir.

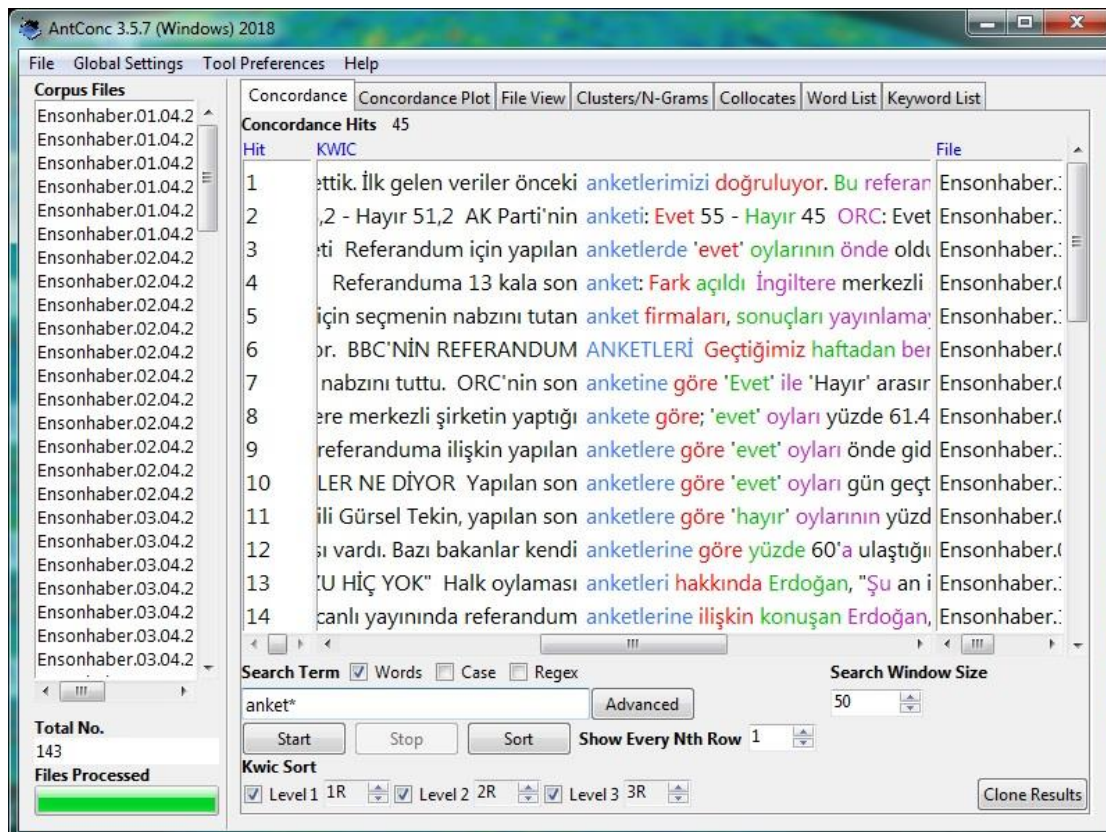
MHP eski milletvekilleri Meral Akşener, Atilla Kaya, Ümit Özdağ, Koray Aydın; referandum öncesinde Muş, Bitlis, Tatvan ve Ahlat istikametinde bir referandum gezisi düzenlemiştir. Bu gezi, 8 Nisan 2017 tarihinde Ensonhaber tarafından haber konusu yapılmıştır. Habere konu edilen karakterler *“FETÖ’nün desteklediği ve Bahçeli’ye karşı muhalif tutum sergileyen Akşener, Atilla Kaya, Ümit Özdağ gibi ve Koray Aydın gibi bazı isimler”* cümlesiyle takdim edilmektedir. Diğer deyişle, bu kişilerin teröristlerden destek gördükleri önvarsayımı gazeteci tarafından haber metnine eklenmiş, bu fikir ekseninde kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak, Ensonhaber’in 1 Nisan - 15 Nisan tarihleri arasında yayımladığı 143 haberde “FETÖ” sözcüğü aranmış, bu sözcüğe 8 farklı haberde 21 kere rastlanmıştır. Bu haberlerin 6’sında “FETÖ” sözcüğü “hayır” blokuyla ilişkilendirilmiştir. Siyasetçilerin bu yöndeki söylemleri nesnel bir dille okurlara aktararak, “hayırcıların” ve “FETÖ” terör örgütünün aynı cephede yer aldıkları intibası yaratılmıştır. Yalnızca 1 haberde “FETÖ” sözcüğü Baykal tarafından “evet” blokuyla ilişkilendirilmiştir. Öte yandan, referandum sürecinde “hayır” çalışmaları yürüten Meral Akşener, Atilla Kaya, Ümit Özdağ, Koray Aydın’ın FETÖ tarafından desteklendiği yorumu, 8 Nisan 2017 tarihli habere gazeteci tarafından eklenmiştir.

9.1.5. Ensonhaber'in Kamuoyu ile Paylaştığı Anket Sonuçları

Ensonhaber'in 1 Nisan - 15 Nisan tarihleri arasında yayımladığı, referandumla ilgili 143 haberin içinde, “anket” sözcüğüne toplamda 45 kez rastlanmıştır. Bu kullanım sıklığı, “anket” sözcüğünü araştırmamanın anahtar sözcüklerinden biri hâline getirmektedir.

Çizelge 9.7: Anahtar Sözcük “Anket”

Antconc programı kullanılarak, içinde “anket” sözcüğü kullanılan 17 haber tespit edilmiş ve bu haberlere içerik analizi uygulanmıştır. Araştırmadan önce, Ensonhaber'in hükümete karşı ılımlı bir yayın politikası izlediği, 16 Nisan akşamı “evet” sonucunun çıkmasını istediği, bu nedenle “evet” oylarını önde gösteren anketleri daha fazla haber yapacağı öngörülmüştür. Bu öngörüğü doğrulamak için, Ensonhaber'in haber yaptığı tüm anketler saptanmış ve Çizelge 9.8'de verilmiştir:

Çizelge 9.8: Ensonhaber'in Kamuoyu ile Paylaştığı Anketler

Ensonhaber'in Haberleştirdiği Anketler	Anket Haberinin Kaynağı	Anket Kapsamı	Evet Oranı	Hayır Oranı
02.04.2017	Mevlüt Çavuşoğlu	Ülke Geneli	%58	%42
03.04.2017	Qriously (İngiliz)	Ülke Geneli	%61.4	%38.6
04.04.2017	ORC	Ülke Geneli	%55.4	%44.6
04.04.2017	ORC	İstanbul	%55	%45
04.04.2017	ORC	Ankara	%58.7	%41.3
04.04.2017	ORC	İzmir	%41.9	%58.1
04.04.2017	Gürsel Tekin	Ülke Geneli	%37	%63
04.04.2017	Eren Erdem	Ülke Geneli	%42	%58
04.04.2017	Barış Yarkadaş	Ülke Geneli	% 40 - 45	%55 – 60
04.04.2017	Meral Akşener	Ülke Geneli	%40	%60
06.04.2017	Özgür Özel	Ülke Geneli	%48	%52
10.04.2017	Abdulkadir Selvi	Ülke Geneli	%51	%49
10.04.2017	Abdulkadir Selvi	Ülke Geneli	%51.5	%48.5
10.04.2017	Abdulkadir Selvi	Ülke Geneli	%54	%46
11.04.2017	AKAM Şirketi (Aktaran Uğur Dündar)	Ülke Geneli	Habere göre, AKAM şirketi açık ara farkla “Hayır” çıkacağını öne sürüyor, ancak haberde rakam belirtilmiyor.	
11.04.2017	İVEM	26 il ve 78 ilçe	%58,2	%41,8
13.04.2017	ANAR	Ülke Geneli	%53	%47
13.04.2017	Qriously (İngiliz)	Ülke Geneli	%61.4	%38.6
13.04.2017	SONAR	Ülke Geneli	%48.2	%51.2
13.04.2017	AK PARTİ	Ülke Geneli	%55	%45
13.04.2017	ORC	Ülke Geneli	%55.4	%44.6
14.04.2017	ORC	41 il	%59.4	%40.6
15.04.2017	Recep Tayyip Erdoğan	Ülke Geneli	Erdoğan, anketler için “ <i>hemen hemen olumsuzluğu hiç yok, hepsi 'evet' istikametinde</i> ” dedi	
15.04.2017	Ensonhaber	Ülke Geneli	Haber metninde, “ <i>Referandum için yapılan anketlerde 'evet' oylarının önde olduğunu gören Kılıçdaroğlu, 'hayır' oylarının artması için elinden geleni yapıyor</i> ” ifadesi kullanılmış.	

Çizelge 9.8’de görüldüğü gibi, Ensonhaber’in haber değeri gördüğü 22 anketin 14’ü “evet” oylarını, 8’i ise “hayır” oylarını önde göstermektedir. Referandum sonucunu doğru tahmin eden tek araştırma, Hürriyet gazetesi yazarı Abdülkadir Selvi’nin açıkladığı anket sonucudur. Ensonhaber tarafından 10 Nisan 2017 günü haberleştirilen bu anketin hangi kuruma ait olduğu haber metninde belirtilmemiş, sadece köşe yazarı Selvi’nin adı referans gösterilmiştir.

15 Nisan’da yayımlanan habere göre Erdoğan, *"Şu an itibarıyla tüm araştırma gruplarından bize gelenler, hepsi de hemen hemen olumsuzluğu hiç yok, hepsi 'evet' istikametinde. Ama bakıyorsunuz aralarında birer, ikişer, üçer puan var. Bunların içerisinde açık ara olanlar da var. Pazar günü öyle zannediyorum ki, çok farklı bir netice de 'evet' lehinde gelebilir"* şeklinde bir açıklama yapmıştır. Bu açıklama nesnel bir sunumla kamuoyuna aktarılmıştır. Yine 15 Nisan 2017 tarihinde, Kılıçdaroğlu’nun kampanya otobüsüyle attığı Ankara turu haberleştirilmiş; haberin spot yazısında *"Referandum için yapılan anketlerde 'evet' oylarının önde olduğunu gören Kılıçdaroğlu, 'hayır' oylarının artması için elinden geleni yapıyor"* ifadesi kullanılmıştır. Spotu yazan gazeteci, “anket sonuçlarının ‘evet’ lehinde olmasının Kılıçdaroğlu’nu endişeye sevk ettiği” yorumunda bulunmuştur.

Sonuç olarak, “evet” blokunun seçimi kazanacağını öngören anketlerin sayıca fazla olması ve 15 Nisan tarihli Kılıçdaroğlu haberinin sunuluş biçimi, Ensonhaber’in “evet” blokunu desteklediği öngörüsünü güçlendirmiştir.

9.2. T24 Haber Sitesinin 2017 Anayasa Referandumu Sürecinde Yayınladığı Haberler

T24, 1 Nisan ve 15 Nisan tarihleri arasında 2017 Anayasa Referandumu’yla ilgili toplamda 230 haber yayımlamıştır. Haber sitesinin arşivinden alınan bu 230 haber metni Antconc programına yüklenmiş; kullanılan kelimelerin sıklıkları, kelime grupları ve bağlamli dizinler ortaya çıkarılmış, rakamsal verilerle içerik analizi yapılmıştır.

Belirlenen tarihler arasında T24’ün Ensonhaber’den belirgin bir farkla daha fazla haber yayımlamış olmasının nedeni; T24’ün yalnızca referandum gündemine dair olayları değil, çeşitli gazetelerde yayımlanan ilgili köşe yazılarını da haber formatında kamuoyuna sunmasıdır. Örnek vermek gerekirse, “Cumhuriyet” gazetesi yazarı Çiğdem Toker’in 12 Nisan 2017 tarihli köşe yazısında haber değeri görülmüş, aynı gün içinde yazının çarpıcı bir cümlesi manşet hâline getirilmiştir. Köşe yazısını özetleyen bir spot metninin ardından,

“Çiğdem Toker’in ‘İki partili sistem ve MHP’ başlığıyla yayımlanan (12 Nisan 2017) yazısı şöyle:” denilerek köşe yazısının tümü okurlara sunulmuştur. Farklı gazetelerden köşe yazılarının haber hâline getirilmesi, T24’ün sıklıkla başvurduğu bir yöntemdir. Nitekim incelenen 230 metin içerisinde çok sayıda köşe yazısına rastlanmıştır, T24’ün farklı bakış açılarını nesnel bir dille aktararak “fikir gazeteciliği” anlayışını benimsediği görülmüştür. T24’ün “referandum” arşivinde 1 Nisan ve 15 Nisan tarihleri arasında; “Cumhuriyet” gazetesinden Çiğdem Toker, Ahmet İnsel, Nuray Mert ve Özgür Mumcu; “Hürriyet” gazetesinden Ertuğrul Özkök, Ahmet Hakan, Sedat Ergin, Taha Akyol, Mehmet Yakup Yılmaz, Murat Yetkin, Abdülkadir Selvi, Akif Beki; “Sözcü” gazetesinden Ayşe Sucu ve Yılmaz Özdil; “Yeni Şafak” gazetesinden İbrahim Karagül, Kemal Öztürk ve Hayrettin Karaman; “Karar” gazetesinden Etyen Mahçupyan, Hakan Arslan, Elif Çakır ve Mehmet Ocaktan; “Star” gazetesinden Ahmet Taşgetiren; “Yeni Akit” gazetesinden Abdullah Büyük; “Yeniçağ” gazetesinden Burhan Ayeri; “Habertürk” gazetesinden Nihal Bengisu Karaca ve *anayasa.gen.tr* sitesinden Kemal Gözler’in köşe yazılarına rastlanmıştır.

T24’ün, haberleştirdiği köşe yazarlarını en fazla “Hürriyet” gazetesinden seçtiği görülmektedir. Öte yandan, “Star” gazetesinden Ahmet Taşgetiren’in yazıları tam 5 kez haberleştirilerek bu bağlamda ilk sırayı almıştır. Özetle T24.com.tr, 1 Nisan - 15 Nisan tarihleri arasında, farklı ideolojik akımlara ait köşe yazılarını dengeli bir yayın politikasıyla kamuoyuna sunduğu izlemine yaratmaktadır.

Önceki bölümde belirtildiği gibi, “evet” ve “hayır”, araştırmanın başlıca anahtar sözcükleridir. T24’ün yayımladığı 230 haber içerisinde “evet” sözcüğü yapım ve çekim ekleriyle beraber 932, “hayır” sözcüğü yapım ve çekim ekleriyle beraber 1224 kere kullanılmıştır. (Yapım eki ile oluşturulan, referandum gündeminden bağımsız anlamlarda kullanılan “hayırlı”, “hayırsız”, “hayırdır” sözcükleri kapsam dışı bırakıldığında ise 1198 kullanım kalmaktadır.) Dolayısıyla, T24’ün haber metinlerinde “hayır” sözcüğü, “evet”ten daha fazla kullanılmıştır.

Çizelge 9.9: Anahtar Sözcük “Evet”

AntConc 3.5.7 (Windows) 2018

File Global Settings Tool Preferences Help

Concordance Concordance Plot File View Clusters/N-Grams Collocates Word List Keyword List

Concordance Hits 932

Hit	KWIC	File
1	...yle açıkladı: Hayır: 51.2 Evet: 48.8	T24.12.04.2017.10 -
2	...arlanmış görünüyordu. Evet, AB ile tutuklanan gazeteciler	T24.05.04.2017.14 -
3	...nı tarlada yürür gibiler. Evet adına... Yedi koldan yürütül	T24.07.04.2017.1 -
4	...dan dördünde AKP'nin "evet" afişi vardı. Yetmemişti, dir	T24.05.04.2017.13 -
5	...reklerdeki panolarda da "evet" afişleri asılıydı. Bütün bu y	T24.05.04.2017.13 -
6	...ı Erdoğan'ın fotoğrafı ve evet afişleri gördü. Federasyon	T24.02.04.2017.7 -
7	...ra toplanıyor. Her taraf 'evet' afişleri ile dolu. 'Evet' çalış	T24.10.04.2017.4 -
8	...ale geldi. Tüm Türkiye'yi Evet afişleri ile donattılar. Binala	T24.06.04.2017.7 -
9	...eri ile donattılar. Binaları Evet afişleri ile giydirdiler. Bizim	T24.06.04.2017.7 -
10	...or olduğunu gösteriyor. Evet, AKP kanadı ikna edici verile	T24.12.04.2017.19 -
11	...ı bulabileceğini söyledi. Evet anketlerini "algı yaratmaya	T24.13.04.2017.15 -
12	...geleceğimiz için binlerce 'Evet' anlamına gelecektir" diye k	T24.02.04.2017.9 -
13	...geleceğimiz için binlerce 'Evet' anlamına gelecektir" HDP	T24.02.04.2017.9 -
14	...geleceğimiz için binlerce 'Evet' anlamına gelecektir." Önd	T24.02.04.2017.9 -

Search Term ☒ Words ☐ Case ☐ Regex Search Window Size 50

Start Stop Sort Show Every Nth Row 1

Kwic Sort ☒ Level 1 1R ☒ Level 2 2R ☒ Level 3 3R

Total No. 230
Files Processed

Çizelge 9.10: Anahtar Sözcük “Hayır”

AntConc 3.5.7 (Windows) 2018

File Global Settings Tool Preferences Help

Concordance Concordance Plot File View Clusters/N-Grams Collocates Word List Keyword List

Concordance Hits 1224

Hit	KWIC	File
2	...son anda fikrimi değiştirdim ve 'hayır'a bastım. Saniyelerle teröris	T24.10.04
3	...a son anda fikrimi değiştirdim ve hayır'a bastım. Saniyelerle teröris	T24.10.04
4	...söz konusu olmuştu. Saadetten "Hayır" a gidebilecek oyların yanı	T24.06.04
5	...paylaştığı değerlendirmeler bile "Hayır'a ihtimal verme" tarzında a	T24.07.04
6	...gellemeleri fark eden kararsızlar "Hayır" a kayar, "Evet" e değil. Anca	T24.08.04
7	... "AKP'de 'hayır'a kaymalar olabilir, Saadet	T24.08.04
8	...namıyoruz Başbakan Avrupa'nın 'hayır'a, Kılıçdaroğlu 'evet' e çalıştı	T24.05.04
9	...çağını düşünüyorum. Dolayısıyla Hayır'a meyletmemin nedeni Ak	T24.07.04
10	...z, geleceğimiz için kahverengine 'hayır'a mührümüzü basalım" me	T24.14.04
11	...ar sunuyorlar. Fakat karşı tarafın 'hayır'a teşvik eden çok önemli bi	T24.09.04
12	...r meşrudur. Cumhurbaşkanı'nın "Hayır" a yönelik değerlendirmesi	T24.05.04
13	...kabul etmemiz mümkün mü? Bu hayır'a yüzde 50'yi aşacak olan	T24.09.04
14	...men aparacağına "evet" oylarını "hayır" a çevirme konusunda bir et	T24.12.04
15	...Hak arayışına vurulan kelepçeye hayır, Adaleti bir kişinin insafına k	T24.03.04

Search Term ☒ Words ☐ Case ☐ Regex Search Window Size 50

Start Stop Sort Show Every Nth Row 1

Kwic Sort ☒ Level 1 1R ☒ Level 2 2R ☒ Level 3 3R

Total No. 230
Files Processed

T24'ün haber metinlerinde kullanılan diğer anahtar sözcüklerin sıklıkları ise şöyle sıralanmıştır:

Çizelge 9.11: T24'ün Haberlerinde Kullanılan Anahtar Sözcüklerin Sıklıkları

Anahtar Sözcük*	Sıklık	Anahtar Sözcük*	Sıklık
AK Parti	247	Erdoğan	512
AKP	295	Yıldırım	101
CHP	315	Kılıçdaroğlu	201
HDP	173	Demirtaş	29
MHP	200	Bahçeli	106

Çizelgeye bakıldığında, mevcut siyasi partiler arasında en fazla kullanılan anahtar sözcüğün “CHP”, en az kullanılan anahtar sözcüğün ise “HDP” olduğu görülmüştür. (CHP’nin ilk sırada yer alması, iktidar partisinin haber metinlerinde iki farklı isimle anılmasından kaynaklanmaktadır.) Parti liderleri baz alındığında, “Erdoğan” sözcüğünün belirgin bir farkla ilk sırada olduğu, “Demirtaş” sözcüğünün ise en az kullanılan sözcük olduğu anlaşılmıştır.

9.2.1. T24'ün Referandumun “Evet” ve “Hayır” Bloklarını Temsilen Haberleştirdiği Kişi ve Kuruluşlar

16 Nisan Anayasa Referandumu öncesinde politikacılar, akademisyenler, sanatçılar, gazeteciler ve yazarlar siyasi düşüncelerini kamuoyuyla paylaşmış ve bu tür beyanlar medyaya yansımıştır. T24, referandumda kullanacağı oyu açıklayan kişi ve kuruluşları haberleştirerek, kimin “evet”, kimin “hayır” blokunda olduğunu okurlarına aktarmıştır. T24'ün yayımladığı 230 haber metni bu bağlamda incelenmiş, iki bloku temsil eden tüm söylemler ortaya çıkarılmıştır. Aşağıdaki Çizelge 9.12'nin oluşturulma amacı, T24'ün haberlerinde “evet” blokunu temsil eden kişi sayısı, “hayır” blokunu temsil eden kişi sayısını mukayese etmektir. Nesnel bir yayın politikası açısından, T24'ün iki blokun temsilcilerine de dengeli şekilde yer vermesi beklenmektedir.

Çizelge 9.12: T24'ün 1 Nisan - 15 Nisan Tarihleri Arasında Yayımladığı 230 Haber İçinde
“Evet” ve “Hayır” Blokunu Temsilen Haberleştirdiği Kişi ve Kuruluşlar

“Evet” Blokunu Temsilen Haberleştirilen Kişi ve Kuruluşlar	İlgili Haber Metni	“Hayır” Blokunu Temsilen Haberleştirilen Kişi ve Kuruluşlar	İlgili Haber Metni
1. AKP Samsun İl Başkanı Muharrem Göksel (01.04.2017)	Göksel de anayasanın tek adam yönetimine yol açacağı, meclisin feshedilebileceği gibi eleştirileri yersiz buluyor: "O zaman Amerika da diktatörlükle yönetiliyor, öyle mi dememiz lazım? Bir diktatör seçimle başa gelmek istemez, iki dönemle kendini sınırlamaz."	1. Emek Partisi Genel Başkanı Selma Gürkan (01.04.2017)	Emek Partisi Genel Başkanı Selma Gürkan, 16 Nisan'daki anayasa değişikliği referandumuyla ilgili "üste konan iki darbe anayasasından demokrasi çıkmaz" yorumunda bulundu.
2. Çiftçi Mümin Pala (01.04.2017)	Aynı mahallede çiftçilik yapan Mümin Pala'nın da tarımın durumu ve topraklarının imara açılmasıyla ilgili şikayetleri ortak. Fakat o referandumda evet oyu verecek. Ülkeyi yönetenlerin eskiye nazaran daha iyi çalıştığını düşünüyor, "Yapılanları da göz ardı etmemek lazım. Daha önceden memleketin bu kadar düzenli çalıştığı yoktu" diyor.	2. CHP Samsun İl Başkanı Tufan Akçagöz (01.04.2017)	Vesayet kavramını kullanan bir diğer kişi ise CHP İl Başkanı Tufan Akçagöz. "Tek adam vesayeti bu ülkeye hakim olursa insanların birlik ve bütünlüğünün zarar göreceğini daha referandum sürecinde gördük" diyor ve Terme ilçesinde seçim araçlarının lastiklerinin kesildiğini ekliyor.
3. Nizamettin Uyanık (01.04.2017)	Yüksek Seçim Kurulu, Frankfurt'taki oy verme işlemlerini bir talimatla durdurdu. Buna sebep olarak "evetçi" olduğu öne sürülen Nizamettin Uyanık adlı 66 yaşındaki bir seçmenin, birer dakika arayla, kentteki iki ayrı sandıkta oy kullanması gösterildi.	3. Birleşik Haziran Hareketi üyesi Şafak Aydın (01.04.2017)	"İstedığımız gibi sokaklara çıkıyoruz ama yine sivil polislerin gözetiminde, takibinde" diyor Haziran Samsun'dan Şafak Aydın.
4. Başbakan Binali Yıldırım (01.04.2017)	Tartışılan Cumhurbaşkanı'nın fesih yetkisi konusuna da değinen Yıldırım, "Fesih yok ama bir şey var, o da seçimlerin yenilenmesidir. Seçimlerin yenilenmesi bir tıkanmaya karşı, krize karşı bir tedbirdir" ifadelerini kullandı.	4. Samsunlu çiftçi Serkan Lay (01.04.2017)	Ancak Lay, bu projeye şehrin o bölgeye doğru genişleyeceğini ve rant sonucu tarım arazilerinin yok olacağını söylüyor. Hem bu projeden hem de tarımda maliyet artışından rahatsız olan Lay, referandumda hayır oyu kullanacak.
5. TBMM Anayasa Komisyonu Başkanı Mustafa Şentop (02.04.2017)	Şentop, programda şöyle konuştu: "Bir an önce Recep Tayyip Erdoğan gitsin istiyorlar ama biz tabiri caizse bu yeni sistemle Tayyip Erdoğan'ı seri üretime geçiriyoruz..."	5. MHP Genel Başkan adayı Meral Akşener (01.04.2017)	MHP'den Genel Başkan adayı Meral Akşener, 16 Nisan'daki anayasa değişikliği referandumuna ilişkin metni "tek bir kişiye her türlü gücün verildiği bir sistem" olarak yorumladı.

“Evet” Blokunu Temsilen Haberleştirilen Kişi ve Kuruluşlar	İlgili Haber Metni	“Hayır” Blokunu Temsilen Haberleştirilen Kişi ve Kuruluşlar	İlgili Haber Metni
6. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan (03.04.2017)	Erdoğan, "Hayır" oyu vereceğini açıklayan Saadet Partisi (SP) için "Kadere bak, kimler kimlerle beraber yan yana geliyor" dedi.	6. Cumhuriyet gazetesi yazarı Özgür Mumcu (01.04.2017)	Cumhuriyet yazarı Özgür Mumcu, (...) ilahiyatçı Prof. Hayrettin Karaman'ın son dönemde referandum sürecine ilişkin açıklamalarını hatırlatarak, "AKP'li siyasetçiler; yarın birinci dereceden 'ülü'l-emr' Hayrettin Karaman vesayeti altında inlemek istemiyorsanız hayır oyu vermelisiniz" dedi.
7. AKP Genel Başkan Yardımcısı Nüket Hotar (03.04.2017)	Referanduma ilişkin de değerlendirmede bulunan Hotar, "Kafası karışıklıktan dolayı kararsız olan bir kesim olduğunu biliyoruz. İçinde mutlaka partililerimiz de vardır" yorumunda bulundu.	7. Gazeteci yazar Ali Bayramoğlu (02.04.2017)	Gazeteci yazar Ali Bayramoğlu, 16 Nisan'da yapılacak referandum sonucunda "Evet" çıkması durumunda "Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'ın keyfiliğinin kurumlaşacağını" söyledi.
8. Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü İbrahim Kalın (04.04.2017)	Kalın, "zayıf koalisyonlar dönemini bitirecek, ekonomiye can verip güçlü denge-denetleme mekanizmaları ortaya koyacak yeni sistemin faydalarını gördükleri için Kürtlerin değişiklikleri desteklemesinin normal olduğunu" savundu.	8. Saadet Partisi İstanbul İl Başkanı Birol Aydın (02.04.2017)	İl Başkanı Birol Aydın, "Partimizin adının altına bu pankartı asmaya teşebbüs etmek, referandum sürecinde neden 'evet' denilemeyeceğinin çok önemli bir ispatıdır" dedi.
9. Cumhurbaşkanı Başdanışmanı İlnur Çevik (04.04.2017)	Cumhurbaşkanı Başdanışmanı İlnur Çevik, 16 Nisan'da yapılacak halk oylamasıyla ilgili olarak "15 Temmuz'a önem veren herkesin oy sandıklarına akın akın gidip tercihlerini yapmaları ve o gece ortaya koydukları destana sahip çıkmaları gerekiyor" görüşünü dile getirdi.	9. Türkiye Barolar Birliği Başkanı Metin Feyzioğlu (02.04.2017)	Türkiye Barolar Birliği Başkanı Metin Feyzioğlu, 16 Nisan'da oylanacak anayasa değişikliğinde "eyaletlere bölünme tehlikesi olduğunu" söyledi.
10. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu (04.04.2017)	Çavuşoğlu, Isparta'da yaptığı konuşmada Avrupa'ya "Bunlar aynı Kılıçdaroğlu gibi içeriğini hiç okumamışlar. İhtiyaç da duymuyorlar. O yüzden içindeki bilgileri bilmeden hep eleştiriyorlar" eleştirisinde bulundu.	10. Gazeteci Fatih Portakal (02.04.2017)	Fatih Portakal'dan 'başkanlık sistemi' yorumu: Al başına belayı...
11. Ulubey Kaymakamı Ahmet Solmaz (04.04.2017)	Ulubey Kaymakamı Solmaz, Twitter hesabından "Evet" kampanyasına katılarak "Ülkemize milletimize hayırlı olsun artık yegâne karar millettir. Güçlü ve istikrarlı Türkiye için #BendeVarım" diye yazmıştı.	11. Cumhuriyet gazetesi yazarı Çiğdem Toker (02.04.2017)	Cumhuriyet yazarı Çiğdem Toker, 16 Nisan'da yapılacak halk oylamasına ilişkin yürütülen "Evet" kampanyasıyla ilgili olarak "AKP, uçağından makam aracına, resmi/gayriresmi parti medyasından güvenlik güçlerinin kullanımına kadar devlet imkânlarına yaslanıyor. Yetmiyor, kısıtlı gücüyle hayır kampanyası yapanlar engelleniyor, eziliyor" dedi.

“Evet” Blokunu Temsilen Haberleştirilen Kişi ve Kuruluşlar	İlgili Haber Metni	“Hayır” Blokunu Temsilen Haberleştirilen Kişi ve Kuruluşlar	İlgili Haber Metni
12. AKP İstanbul Milletvekili Burhan Kuzu (04.04.2017)	AKP İstanbul Milletvekili Burhan Kuzu, anayasa değişikliğine ilişkin 16 Nisan'da yapılacak referandumda "Hayır" çıkarsa olabilecekleri düşünmek istemediğini yazdı.	12. Oyuncu Ferhan Şensoy (02.04.2017)	Ferhan Şensoy: "Hayır" deyin, kapansın padişahlık konusu, demokrasiye geçelim.
13. Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekci (05.04.2017)	Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekci, 16 Nisan'da referanduma sunulacak anayasa teklifinde yer alan ve milletvekili sayısını 600'e çıkartacak değişiklik için gaf yaptı. Zeybekci, “Önceki dönemlere bakarsanız eğer, gerek senatoları, gerek milletvekilleriyle beraber bunun zaten çok üzerindeydi. Yeter mi yeter, 550 de yeter, 450 de yeter” dedi.	13. HDP Ankara Milletvekili Sırrı Süreyya Önder (02.04.2017)	HDP Ankara Milletvekilli Sırrı Süreyya Önder, ülkede 7 Haziran havası olduğunu belirterek, “Bunların gelecek oyu 7 Haziran'da aldıkları oydur. Onun bir santim üstünde değildir. Sizler 16 Nisan'da demokratik bir yolla göreceksiniz, insan içine çıkacak hâliniz kalmayacak” dedi.
14. Cumhurbaşkanı Başdanışmanı Mehmet Uçum (05.04.2017)	"Türkiye'de demokrasinin geldiği düzey ve halkın sahip olduğu haklar itibarıyla parlamenter hükümet modelini ihya etmek mümkün değildir" görüşünü dile getiren Uçum, referandumdan hayır çıkması durumunda yapılacakları şöyle değerlendirdi: (...)	14. HDP Bingöl Milletvekili Hişyar Özsoy (02.04.2017)	HDP'li Özsoy: Referandumun Erdoğan ve ailesini kurtarma dışında mantıklı gerekçesi yok.
15. Sırrı Çetin (06.04.2017)	Ardahan'da besicilik yapan 51 yaşındaki Sırrı Çetin, yetiştirdiği 1 tonluk 'Bulut' adlı boğasını referandumdan 'evet' çıkarsa keseceğini söyledi.	15. Oyuncu Şevket Çoruh (02.04.2017)	Şevket Çoruh: Net bir şekilde hayır!
16. Yeni Şafak gazetesi (07.04.2017)	Hükümete yakınlığıyla bilinen Yeni Şafak gazetesi, anayasa değişikliği referandumunda 'hayır' tercihinin yapan "CHP'nin kampanyasını HDP ve FETÖ'nün yönettiği" iddiasında bulundu.	16. CHP İstanbul Milletvekili Eren Erdem (02.04.2017)	CHP İstanbul Milletvekili Eren Erdem, partisinin Hakkâri'de düzenlediği mitingde yaptığı konuşmada, referandumda Hakkâri'de yüzde 90, Türkiye genelinde yüzde 58 oranında 'hayır' oyu çıkacağını söyledi.
17. Kalkınma Bakanı Lütfü Elvan (08.04.2017)	Güçlü bir hükümet sistemi oluşturulacağına dikkat çeken Kalkınma Bakanı Elvan, şunları söyledi: “(...) Efendim kararname çıkarıyormuş da şunu bunu yaparmış da. O kararname çıkarmak o kadar önemli ki. Hanginiz bürokrasiden şikayet etmiyordunuz. İşte biz diyoruz ki artık işlerin hızlı görülmesi lazım.”	17. CHP Grup Başkanvekili Özgür Özel (02.04.2017)	CHP'li Özel: Uzun zamandır seçim kutlaması yapamadık; hayır çıkarsa da davul zurna ile kutlama yapmayacağız.
18. Milli İrade Platformu (09.04.2017)	Yaklaşık 70 vakıf, cemaat ve dernekten oluşan Milli İrade Platformu anayasa değişikliği için yapılacak 16 Nisan referandumunda 'evet' diyecek.	18. CHP Antalya Milletvekili Deniz Baykal (03.04.2017)	CHP'li Baykal, Anayasa değişikliğine Meclis'te 'evet' diyen bazı vekillerin referandumda 'hayır' oyu vereceğini öne sürdü.

“Evet” Blokunu Temsilen Haberleştirilen Kişi ve Kuruluşlar	İlgili Haber Metni	“Hayır” Blokunu Temsilen Haberleştirilen Kişi ve Kuruluşlar	İlgili Haber Metni
19. İsmailağa Cemaati (09.04.2017)	(...) İsmailağa Cemaati de referandum kararıyla ilgili internet sitesinden bir açıklama yaptı. Cemaatin, “Yıllarca haçlı ruhu ve sömürgeci zihniyetin 'tek millet' olarak küresel şer ittifakı hâlinde açıktan açığa hedef hâline getirdiği ülkemize karşı alçakça saldırıların, tuzakların ve algı operasyonlarının sonu gelmiyor” diye başladığı açıklama, “ümmetin birlik ve selameti için evet” diyeceklerini ifade ederek bitiyor.	19. Sözcü gazetesi yazarı Ayşe Sucu (03.04.2017)	Sucu, "Müslümanlığımızın ya da milliliğimizin ölçüsü AKP'li olmak mıdır? Sizin düşüncelerinizden hareket edersek, öz kültürümüzü idrak etmiş olacağız, öyle mi? Neredeyse hakikat biziz diyeceksiniz; bu ne menem bir kibirdir?" diye sordu.
20. İskenderpaşa Cemaati (09.04.2017)	Milli Birlik Platformu içinde yer almayan, ancak "Evet" diyeceğini açıklayan İskenderpaşa Cemaati ise "NASA'ya sonsuzluğun keşfinin uzayın dip köşelerinde değil, gönüllerimizin engin deryasında olduğunu haykırmak için evet diyeceğini” duyurdu.	20. Hayır Partisi kurucusu Tuna Beklevic (03.04.2017)	Beklevic, "Darbeci temizliğinin referandum vaadine dönüşmesinden biz bile utanırken siyasi iktidarın yüzünün hiç kızarmaması vicdanımızı derinden yaralamaktadır (...)" görüşünü savundu.
21. AKP Grup Başkanvekili Mustafa Elitaş (10.04.2017)	AKP Grup Başkanvekili Mustafa Elitaş, 'evet' oyu istemek için girdiği berberde bir müşteriyi tıraş etti.	21. Cumartesi Anneleri (03.04.2017)	Cumartesi Annelerinin 627 haftadır adalet taleplerini haykırdığı Galatasaray Meydanı'nda, 16 Nisan'da yapılacak olan anayasa referandumu için 'hayır' görüşleri öne çıktı.
22. Karar gazetesi yazarı Hakan Arslan (11.04.2017)	Karar yazarı Hakan Arslan, 16 Nisan'da yapılacak halk oylamasında 'evet' oyu kullanacağını ifade etti.	22. TBMM eski başkanları Kaya Erdem, Hüsametdin Cindoruk, Hikmet Çetin ve Ömer İzgi (04.04.2017)	Geçmiş dönemlerde TBMM başkanlığı yapan 16. Meclis Başkanı Kaya Erdem, 17. Meclis Başkanı Hüsametdin Cindoruk, 20. Meclis Başkanı Hikmet Çetin ve 21. Meclis Başkanı Ömer İzgi ortak bir açıklama yaparak, anayasa değişikliğine neden 'hayır' dediklerini kamuoyuyla paylaştı.
23. Yıldız Holding Yönetim Kurulu Başkanı Murat Ülker (11.04.2017)	Yıldız Holding Yönetim Kurulu Başkanı Murat Ülker, 16 Nisan'da yapılacak referandum için 'evet' oyu vereceğini belli eden bir mesaj paylaştı.	23. CHP Balçova İlçe Gençlik Kolları Başkanı Korcan Uçman (04.04.2017)	Gençlik Kolları Başkanı Korcan Uçman, “Bizle birlikte AKP hafta sonu yapılacak miting için afiş çalışması yapıyordu, onların ihbar ettiğini düşünüyorum. Ne olursa olsun çalışmalarımıza devam edeceğiz” dedi.

“Evet” Blokunu Temsilen Haberleştirilen Kişi ve Kuruluşlar	İlgili Haber Metni	“Hayır” Blokunu Temsilen Haberleştirilen Kişi ve Kuruluşlar	İlgili Haber Metni
24. Cumhurbaşkanı Başdanışmanı Prof. Dr. Şükrü Karatepe (12.04.2017)	Pratikte sistemin nasıl işlediğini daha rahat görebileceklerini belirten Karatepe, "Uygularız 3 sene 5 sene, baktık olmuyor; toplanır parlamento, tekrar değiştirir" ifadelerini kullandı.	24. CHP İstanbul Milletvekili Mahmut Tanal (04.04.2017)	CHP'li Mahmut Tanal, Cumhuriyet'e yaptığı açıklamada gelen cevabı anlamanın mümkün olmadığını belirterek "(...) yeni anayasa halkoylamasından geçerse bu tarz uygulamalar maalesef sürekli hâle gelecek. Türkiye Cumhuriyeti, 'parti devleti' olma yolunda ciddi bir tehdit altında" dedi.
25. Karabük Belediye Başkanı Rafet Vergili (12.04.2017)	Vergili, "Hayır çıktığı gün Türkiye'de Tayyip Bey ölene kadar cumhurbaşkanı ve başbakandır. Evet çıktığı zaman görev süresi en fazla 10 yıldır" dedi.	25. Oyuncu Füsun Demirel (04.04.2017)	Füsun Demirel: Adaletsizlik ve hukuksuzluğa karşı "hayır" demek yurttaşlık görevi.
26. Star Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Nuh Albayrak (12.04.2017)	Star Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Nuh Albayrak, 16 Nisan'da yapılacak halk oylamasında "hayır" oyu kullanacak AKP'li seçmenlerle ilgili olarak "Kafası karışan bir AK Partili varsa, yeni sistemde milletvekili bile olamayacağı için 'hayır' diyen Kılıçdaroğlu'ndan ne farkı kalacak? FETÖ'den ne farkınız var?" dedi.	26. Saadet Partisi Genel Başkanı Temel Karamollaoğlu (05.04.2017)	Saadet Partisi Genel Başkanı Temel Karamollaoğlu, anayasa değişikliği referandumunda AKP içinde de "hayır" diyeceklerin olduğunu savundu.
27. MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli (13.04.2017)	Bahçeli'nin 'üniter yapı' çıkışının sosyal medyada tartışma konusu hâline gelmesinden sonra MHP'nin resmi Twitter hesabından dikkat çeken bir paylaşım yapıldı. Yapılan paylaşımda şu ifadelere yer verildi: "Biz 16 Nisan'da millet için evet, devlet için evet, Türklüğün bekası için evet diyeceğiz. MHP Genel Başkanı Devlet BAHÇELİ"	27. CHP üyesi Cemal Bulut (05.04.2017)	CHP Almanya örgütünden Cemal Bulut, Almanya'da 'hayır' oylarının daha fazla olacağına inandığını belirtiyor.
28. Tuğçe Kazaz (13.04.2017)	16 Nisan'da referanduma gidecek olan anayasa değişikliği için bir açıklama da eski manken Tuğçe Kazaz'dan geldi. Kazaz, getirilmek istenen düzenin "kamufle edilmiş olsa da tek adam iktidarı" olacağını belirtirken referandumda vereceği oyun 'evet' olduğunu açıkladı.	28. CHP Serik İlçe Başkanı Osman Demiroğlu (05.04.2017)	Eski model traktör önünde açıklama yapan CHP İlçe Başkanı Osman Demiroğlu, şöyle dedi: "İktidara yakın bir şirket tarafından ilçe merkezinde belli bölgelere son model traktörler koyarak 'evet' kampanyası yapılıyor. Biz de 1979 model traktörümüzle 'hayır' kampanyası yapıyoruz..."

“Evet” Blokunu Temsilen Haberleştirilen Kişi ve Kuruluşlar	İlgili Haber Metni	“Hayır” Blokunu Temsilen Haberleştirilen Kişi ve Kuruluşlar	İlgili Haber Metni
29. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Haller Müdürlüğü çalışanı Ömer Akayrak (13.04.2017)	İBB çalışanından skandal paylaşım: Bunların karıları ve kızları 'evet'çilere helal!	29. Gaziantep Bağımsız Milletvekili Ümit Özdağ (05.04.2017)	Eski MHP'li Ümit Özdağ: 'Evet' çıkarsa ülkenin adı 'Federal Anadolu Devleti' olacak.
30. Yeni Şafak gazetesi yazarı Prof. Dr. Hayrettin Karaman (13.04.2017)	Hayrettin Karaman: 'Evet' demek, "Farz olanı tamamlayan her fiil farzdır" kuralının çerçevesine dâhil!	30. Hürriyet gazetesi yazarı Mehmet Yakup Yılmaz (05.04.2017)	Hürriyet yazarı Mehmet Yakup Yılmaz, 16 Nisan'da yapılacak halk oylamasıyla ilgili olarak, "Bu referandumda 'evet' çıkarsa bilin ki bu CHP ve Kemal Kılıçdaroğlu'nun basiretsiz ve beceriksizliğinden olur. Doğru dürüst bir kampanya yürütemiyorlar" dedi.
31. Yeni Akit gazetesi yazarı Abdullah Büyük (14.04.2017)	Yeni Akit yazarı Abdullah Büyük, Kuran-ı Kerim'den alıntılar yaparak, 16 Nisan'da yapılacak halk oylamasında "evet" oyu kullanacağını ifade etti.	31. Mardin Büyükşehir Belediyesi eski Eş Başkanı Ahmet Türk (05.04.2017)	Türk, "Hiçbir Kürt'ün böylesi bir onursuzluğu kabul edeceğine inanmıyorum" ifadelerini kullandı ve referandumda yüksek oranda 'hayır' oyu çıkacağını söyledi.
32. Yeni Şafak Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni İbrahim Karagül (14.04.2017)	Yeni Şafak Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni İbrahim Karagül, 16 Nisan'da yapılacak halk oylamasında "hayır" oyu kullanacaklara yönelik "yabancı unsur" benzetmesi yaptı.	32. Yazar Ahmet Ümit (06.04.2017)	Türkiye'nin en çok satan yazarlarından Ahmet Ümit, 16 Nisan'da yapılacak halk oylamasında 'hayır' oyu kullanacağını belirterek, "Sandığa gitmemek evet'in yararına bir durumdur. Sandığa gitmeyen kişiler, niyetleri bu olsun ya da olmasın, evet'in hayrına çalışıyorlardır" dedi.
33. Eski Başbakan Ahmet Davutoğlu (14.04.2017)	Eski Başbakan Ahmet Davutoğlu, Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'ın 16 Nisan'da yapılacak halk oylamasına ilişkin olarak yürütülen "evet" kampanyası kapsamında düzenlediği Konya mitingine katıldı. Daha önce düzenlenen etkinliklere katılmamasıyla gündeme gelen Davutoğlu, burada "Kimse kaos beklentisi içine girmesin (...)" mesajını verdi.	33. Türkiye Komünist Partisi (06.04.2017)	TKP'den yasak kararının ardından yapılan açıklamada şu ifadelere yer verildi: (...) Bu hem bir acizlik hem de baştan aşağıya adaletsizlik ve tarafılıkla sürmekte olan referandum sürecinde yeni bir skandaldır.
34. Adem Şener (15.04.2017)	Adem Şener adlı bir hoca, "hayır"ların def'i, evet'lerin fethi için" referandumdan bir gün önce dua düzenledi.	34. Üçüncü Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın kızı Dr. Nilüfer Gürsoy (06.04.2017)	Celal Bayar'ın kızı tam sayfa ilan verdi: "Hayır" diyorum!

“Evet” Blokunu Temsilen Haberleştirilen Kişi ve Kuruluşlar	İlgili Haber Metni	“Hayır” Blokunu Temsilen Haberleştirilen Kişi ve Kuruluşlar	İlgili Haber Metni
		35. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi Kerem Altıparmak (06.04.2017)	Kerem Altıparmak: "Dünyanın en adaletsiz seçim kampanyası bile bu toplumun yarısını ikna edememişken umutlu olmayacaksınız, ne zaman olacaksınız?"
		36. HDP Eş Genel Başkan Yardımcısı Ayhan Bilgen (07.04.2017)	HDP'li Ayhan Bilgen: Evet çıktığında 17 Nisan'da karşı karşıya kalınacak kaosun farkında mıyız?
		37. HDP Sözcüsü Osman Baydemir (08.04.2017)	HDP'nin Adana mitinginde konuşan Parti Sözcüsü Osman Baydemir, referanduma götürülen anayasa teklifini eleştirdi. Baydemir, "Ezilenler yürütmeye dahil olmasın diye yüzde 10 barajının yüzde 50'ye çıkarma paketidir bu paket" dedi.
		38. HDP Eş Başkanları Figen Yüksekdağ ve Selahattin Demirtaş (08.04.2017)	HDP Eş Başkanları Figen Yüksekdağ ve Selahattin Demirtaş'ın anayasa değişikliği referandumuyla ilgili verdikleri "hayır" mesajları kartpostal yapıldı.
		39. CHP Konya Milletvekili Hüsnü Bozkurt (08.04.2017)	CHP Konya Milletvekili Hüsnü Bozkurt'un "evet" çıkarsa bölmek isteyenleri yine denize dökeriz" sözleri eleştirilere neden olmuştu.
		40. CHP İzmir Milletvekili Özcan Purçu (08.04.2017)	Purçu, "Yeni anayasa teklifinin vatandaşların yararına hiçbir maddesi olmadığını" söyledi.
		41. CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu (09.04.2017)	CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, 16 Nisan'da yapılacak olan anayasa değişikliğinde Cumhurbaşkanlığı makamına verilecek yetkilere dikkat çekerken, "Eğer bir kişiyi ikna ederseniz veya bir kişiyi kandırırsanız Türkiye Cumhuriyeti devletini 24 saat içinde ele geçirirsiniz" dedi.
		42. LGBTİ+ Dayanışma Derneği kurucularından Kıvılcım Arat (09.04.2017)	(...) LGBTİ+ Dayanışma Derneği ve Eylül Cansın Transevi kurucularından Kıvılcım Arat ile konuştuk. Geçtiğimiz 8 Mart'ın önemi, hayır kampanyasının kazanımları, sokak muhalefetinin vazgeçilmezliği üzerine sohbet ettik.

“Evet” Blokunu Temsilen Haberleştirilen Kişi ve Kuruluşlar	İlgili Haber Metni	“Hayır” Blokunu Temsilen Haberleştirilen Kişi ve Kuruluşlar	İlgili Haber Metni
		43. Demokrasi İçin Birlik (DİB) Başkanı Rıza Türmen (09.04.2017)	Rıza Türmen: Ensede ve havada 'hayır' rüzgârı var.
		44. Akademisyen Halil İbrahim Yenigün (09.04.2017)	Dindar kesimde hayır oyu vereceğini söyleyenler arasında, Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile işten atılmalara yönelik tepkilerin de önemli bir yer tuttuğunu söyleyen isimlerden biri de çağdaş İslam siyaseti çalışan akademisyen Halil İbrahim Yenigün.
		45. AKP eski Genel Başkan Yardımcısı Fatma Bostan Ünsal (09.04.2017)	Ünsal, referandumun olağanüstü hal döneminde; gazetecilerin hapiste olduğu, basın yayın organlarının ve derneklerin kapatıldığı bir dönemde yapıyor olmasından, cumhurbaşkanına verilen yetkilerin büyüklüğüne kadar birçok neden sıralıyor arka arkaya.
		46. Avukat Ali Aktaş (09.04.2017)	Saadet Partisi'nin Antalya il yöneticilerinden, 'hayır' kampanyasının etkin isimlerinden avukat Ali Aktaş, "Bence burada geleneksel anlamda Anadolu'nun muhafazakâr, dindar ana bloğunun Erdoğan etrafında sıralanmasına karşın, Saadet Partisi'nin yine bu çizgi yani bu büyük blok içinde 'hayır' demiş olması; Erdoğan'ın ötekileştirici, rakibini şeytanlaştırıcı, düşmanlaştırıcı oyununu bozdu" dedi.
		47. Boğaziçi Üniversitesi felsefe öğrencisi Bahar Kılınç (09.04.2017)	Bahar: "Bu anayasa kimsenin hak ve vicdan özgürlüklerini garanti altına almıyor. Anayasanın hiçbir yerinde böyle bir şey yer almıyor. Sadece benimkini değil, başka bir insanın özgürlüğünü de garanti altına almıyor..."
		48. Prof. Dr. Kemal Gözler (09.04.2017)	Prof. Kemal Gözler: Referandum öncesi son gözlemler... "Neden birisi çıkıp da referandumda oylayacağımız hükümet sistemini savunan bir kitap yazmıyor?"

“Evet” Blokunu Temsilen Haberleştirilen Kişi ve Kuruluşlar	İlgili Haber Metni	“Hayır” Blokunu Temsilen Haberleştirilen Kişi ve Kuruluşlar	İlgili Haber Metni
		49. CHP Genel Başkan Yardımcısı Yasemin Öney Cankurtaran (10.04.2017)	Cankurtaran ‘tanımadığın bir kişiye hayır anlat’ adıyla yeni bir sosyal medya kampanyasının duyurusunu yaptı.
		50. CHP İstanbul Milletvekili Dursun Çiçek (10.04.2017)	CHP İstanbul Milletvekili Dursun Çiçek, 16 Nisan’da yapılacak referandum için "Kararsız gibi görünen yüzde 10’a yaklaşan vatandaşlarımızın gizli ‘hayırcı’ olduğuna inanıyorum" dedi.
		51. Piyanist Fazıl Say (10.04.2017)	Piyanist Fazıl Say, 16 Nisan’da yapılacak referandum için kararsızların, fikrini açıklamayan kamu çalışanlarının, “bu radikal değişimi asla içine sindiremeyenlerin” sandıkta “hayır” oyu vereceğini söylerken, “16 Nisan akşamı bir sürpriz olacak, pozitif olun” dedi.
		52. Tarihçi yazar Prof. Dr. Taner Timur (10.04.2017)	Tarihçi yazar Prof. Dr. Taner Timur, anayasa değişikliği referandumunda 'hayır' oyu çıkması hâlinde AKP'nin "ağır bir ders" alacağını savundu. "“Hayır” oyu ülkeye göreli de olsa bir nefes alma, bir rahatlama şansı getirecek (...)”
		53. HDP İzmir Milletvekili Ertuğrul Kürkçü (10.04.2017)	Kürkçü, “Bizim için öyle bir şey yok arkadaşlar, başardık ya da başardık, bizim için başarmaktan başka bir yol yok” ifadelerini kullanırken, “hayır” oyu verme çağrısında bulundu.
		54. Sözcü gazetesi yazarı Yılmaz Özdil (11.04.2017)	Yılmaz Özdil: Osmanlı hanedanı sırf bunlarla aynı safta bulunmamak için hayır oyu verir.
		55. CHP Manisa Milletvekili Tur Yıldız Biçer (11.04.2017)	Memleketin Ağaoğlu ile zaman kaybetmeyecek kadar büyük sorunları olduğunu söyleyen Biçer, iş adamının kadınlar için kullandığı ifadelerin anayasal suç olduğuna dikkat çekti. Biçer’in değerlendirmeleri şöyle: “Siirt’teyim ben. Büyük bir ciddiyetle hayır kampanyası yürütüyoruz. Çok ciddi problemlerimiz var (...)”

“Evet” Blokunu Temsilen Haberleştirilen Kişi ve Kuruluşlar	İlgili Haber Metni	“Hayır” Blokunu Temsilen Haberleştirilen Kişi ve Kuruluşlar	İlgili Haber Metni
		56. Rap şarkıcısı Ozbi (11.04.2017)	Ünlü rap şarkıcısı Ozbi, Kalbine Sor adlı yeni şarkısını sevenleriyle buluşturdu. Şarkıda 16 Nisan'da gerçekleştirilecek olan referandum için 'hayır' göndermesi yapıyor.
		57. The Economist dergisi (12.04.2017)	The Economist anayasa referandumunu kapağına böyle taşıdı: Türkiye diktatörlüğe kayıyor
		58. CHP Genel Başkan Yardımcısı Bülent Tezcan (12.04.2017)	CHP'nin Hukuk ve Seçim İşlerinden Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı ve Aydın Milletvekili Bülent Tezcan, Bursa'da yaptığı konuşmada, Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'ın, 15 Temmuz gecesi uçakta bulunamamasını Hz. Muhammed'in mağara girişindeki örümcek ağı nedeniyle bulunamamasına benzetmesine tepki gösterdi. Tezcan, “Peygamberlik referandumla olmaz” dedi.
		59. CHP Yalova Milletvekili Muharrem İnce (12.04.2017)	CHP Yalova Milletvekili Muharrem İnce, referandumda yüzde 58-60 aralığında ‘hayır’ oyu çıkacağını söyleyerek, “7 Haziran olayına hazır olsun AKP” dedi.
		60. CHP Genel Başkan Yardımcısı Çetin Osman Budak (12.04.2017)	CHP Genel Başkan Yardımcısı Çetin Osman Budak, 16 Nisan'da yapılacak referandumda ‘evet’ çıkması durumundaki değişikliğe ilişkin olarak, “TBMM bütçeyi onaylamazsa partili başkan yeniden değerlendirme yoluyla bütçeyi kullanacak. Halkın bütçe hakkı, tek kişinin keyfine bırakılamaz. Bu girişim demokrasiden geriye gidiştir” dedi.
		61. CHP Genel Başkan Yardımcısı Veli Ağbaba (12.04.2017)	CHP Genel Başkan Yardımcısı Veli Ağbaba, “Eğer bu anayasa değişikliği geçerse nihai olarak yapılacak şey Türkiye'nin federasyona bölünmesidir. Geçerse Türkiye önümüzdeki dönemde farklı bir şekilde yönetilecektir. Federasyon ve özerkliği dillendirmeye başladılar” dedi.

“Evet” Blokunu Temsilen Haberleştirilen Kişi ve Kuruluşlar	İlgili Haber Metni	“Hayır” Blokunu Temsilen Haberleştirilen Kişi ve Kuruluşlar	İlgili Haber Metni
		62. Oyuncu Bülent Emrah Parlak (12.04.2017)	Yılmaz Erdoğan'ın Çok Güzel Hareket Bunlar isimli projesiyle adını duyuran Bülent Emrah Parlak, 16 Nisan'daki referandumda "hayır" diyeceğini açıkladı.
		63. Şarkıcı Selda Bağcan (13.04.2017)	Ünlü sanatçı Selda Bağcan, “Umuyorum genel sonuçlarda da hayır çıkacak. Bu nedenle pazar akşamı arkadaşlarla kutlama yemeği yapacağız. Evet çıksa da yine yemeğimizi yeriz biz” dedi.
		64. Sarız Belediye Meclisi üyesi Yaşar Arkalı ve MHP Sarız Kadın Kolları Başkanı Songül Arkalı (13.04.2017)	Eşiyle birlikte partisinden istifasıyla ilgili açıklama yapan Sarız Belediye Meclis üyesi Yaşar Arkalı, “MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli’nin, anayasa değişikliği konusunda hiçbir partiliye sormadan, istişare etmeden, Adalet ve Kalkınma Partisi ile birlikte hareket etmesini içimize sindiremiyoruz” diye konuştu.
		65. BM insan hakları raportörleri (13.04.2017)	Referanduma sayılı günler kala BM insan hakları raportörleri, Türkiye’deki insan hakları ihlallerine dikkat çekerek, Cumhurbaşkanının yetkilerinin genişletilmesine karşı uyardı.
		66. MHP Genel Başkan adayı Sinan Oğan (13.04.2017)	(...) Oğan, anketlerle ilgili şunları söyledi: “Her yerde evet propagandası yapılıyor. Milletin gözüne soka soka evet’i çıkartacaklarını sanıyorlar ama tam tersine bu anketlerde ‘evet’ oyu içinde en az 4-5 puan 'hayır' oyu var. Bir memurun, esnafın, devletle işi olan insanların anketlerde 'hayır' deme ihtimali var mı? (...)”

“Evet” Blokunu Temsilen Haberleştirilen Kişi ve Kuruluşlar	İlgili Haber Metni	“Hayır” Blokunu Temsilen Haberleştirilen Kişi ve Kuruluşlar	İlgili Haber Metni
		67. Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu (13.04.2017)	(...) referandum sonucu için ‘yüzde 55 hayır’ diyen Halaçoğlu bu oranın görüşlerini açıklamaktan çekinen kesimler de eklenince yüzde 60’ı bulabileceğini söyledi. Evet anketlerini “algı yaratmaya dönük” araştırmalar olarak nitelendiren Halaçoğlu, “Böyle olsa bu kadar agresif olmazlardı. Ama korkunun ecele faydası yok” dedi.
		68. Karar gazetesi yazarı Etyen Mahçupyan (13.04.2017)	Mahçupyan, "hayır" diyeceğini açıkladı: Tek adam düzeni getiriliyor!
		69. HDP İstanbul Milletvekili Hüda Kaya (13.04.2017)	HDP İstanbul Milletvekili Hüda Kaya, referanduma günler kala TRT’de propaganda konuşması yaptı. Kaya, 16 Nisan’da ‘hayır’ oyu verme çağrısı yaparken, “Ne kadar vicdanlıysak, o kadar insanız” dedi.
		70. Genelkurmay eski Başkanı İlker Başbuğ (13.04.2017)	İlker Başbuğ: Başkanlık, federasyon için planlanmış bir sistemdir; bu da tehlikeli yolun başlangıcı olur.
		71. Finike Eski Belediye Başkanı Nail Dülgeroğlu ve AKP Belediye Meclis Üyesi Mehmet Salur (14.04.2017)	Antalya’da eski Finike Belediye Başkanı Nail Dülgeroğlu ile AKP Belediye Meclis Üyesi Mehmet Salur, referandum sürecinde ‘hayır’ kampanyası yürüttüğü iddiasıyla disiplin kuruluna sevk edildi.
		72. Cumhuriyet gazetesi yazarı Nuray Mert (14.04.2017)	Cumhuriyet yazarı Nuray Mert, 16 Nisan’da yapılacak halk oylamasında "evet" çıkması durumunda, "hayır" oyu kullanan vatandaşların "fiilen sakıncalı vatandaş" olacağını savundu.
		73. CHP İzmir Milletvekili Aytun Çıray (14.04.2017)	Çıray, 10 Nisan’da A&G’nin “birkaç gün içerisinde evet’leri yükselmiş gibi göstererek hayır’cıların sandığa gitmemesini sağlayacağını” söylemişti. Çıray, kaynağının Cumhurbaşkanlığı Sarayı olduğunu söylerken, A&G şirketinin bugün açıkladığı referandum anketiyle bu iddiasının doğrulandığını belirtti.

“Evet” Blokunu Temsilen Haberleştirilen Kişi ve Kuruluşlar	İlgili Haber Metni	“Hayır” Blokunu Temsilen Haberleştirilen Kişi ve Kuruluşlar	İlgili Haber Metni
		74. CHP İstanbul Milletvekili Barış Yarkadaş (14.04.2017)	CHP İstanbul Milletvekili Barış Yarkadaş da “Adil Gür’ü yaklaşık 1 ay önce, belediye başkanı bir arkadaşım aradı. Ve referandumu sordu. Adil Gür telefonda evet’in yüzde 45, hayır’ın ise yüzde 55 olduğunu söyledi. Adil Gür aynı gece televizyon programına çıkarak evet’in yüzde 55 ve hayır’ın da yüzde 45 olduğunu söyledi” dedi.
		75. Yazar Ferit Edgü (14.04.2017)	16 Nisan'da yapılacak halk oylamasında "hayır" oyu kullanacağını açıklayan yazar Ferit Edgü, "Bir aydının, bir yazarın konumu hayır’ın içinde biçimlenir. Yazar, 'evet' deyip onaylamaz, 'hayır' deyip uyarıcı işlevini yerine getirir (...)" dedi.
		76. Şişli Eski Belediye Başkanı Mustafa Sarıgül (14.04.2017)	Eski Şişli Belediye Başkanı Mustafa Sarıgül, 16 Nisan'daki referandumda ‘hayır’ çıkacağına inandığını söyleyerek, “Bu süreçte Sayın Kemal Kılıçdaroğlu ile program yaptık. Birçok ilimizi sessiz bir şekilde dolaşıyorum” diye konuştu.
		77. Alparslan Türkeş’in eşi Seval Türkeş (14.04.2017)	Alparslan Türkeş’in eşi Seval Türkeş, 16 Nisan'da anayasa değişikliğinin oylanacağı referandum hakkında konuştu. Türkeş, 'hayır' oyu vereceğini açıkladı.
		78. Alparslan Türkeş’in kızı Çağrı Türkeş (14.04.2017)	Alparslan Türkeş’in kızı Çağrı Türkeş de, “Milliyetçiler Hayır diyor” platformunun toplantısında Hürriyet'in “Neden hayır diyorsunuz?” sorusuna, "Rahmetli babam Türkeş de yaşasaydı ‘hayır’ derdi. Bugünkü MHP yöneticileri de ‘evet’ diyemezdi. Ülkemizin selameti için, partimizin ayakta kalabilmesi için ‘hayır’ diyorum...”
		79. BM raportörleri Philip Alston, David Kaye, Maina Barry ve Koumbou Boly (14.04.2017)	Birleşmiş Milletler'den (BM) Ankara'ya referanduma sayılı günler kala ikinci deklarasyon geldi. BM uzmanları anayasa değişikliğinin yaratacağı risklere dikkat çekti.

“Evet” Blokunu Temsilen Haberleştirilen Kişi ve Kuruluşlar	İlgili Haber Metni	“Hayır” Blokunu Temsilen Haberleştirilen Kişi ve Kuruluşlar	İlgili Haber Metni
		80. HDP Gaziantep Milletvekili Mahmut Toğrul (14.04.2017)	HDP Gaziantep Milletvekili Mahmut Toğrul, 16 Nisan'da yapılacak olan referandumda yürütülen kampanyaların eşit şartlarda olmadığını belirtirken; 'evet' diyenlerin devletin tüm olanaklarını kullandığını, ancak süreçte 'hayır' demenin çok kolay olmadığını ve bu şekilde halka ulaşmaya çalıştıklarını anlattı.
		81. Yeniçağ gazetesi yazarı Burhan Ayeri (15.04.2017)	Yeniçağ gazetesi yazarı Burhan Ayeri, partili cumhurbaşkanlığı sistemini öngören yarınki referanduma ilişkin olarak, "Oy verirken herkesin dikkate alması gereken 'Türkiye'nin eyaletlere bölünebilmesi' gerçeğidir" yorumunda bulundu.
		82. HDP İl Eşbaşkanı Gülşen Özer (15.04.2017)	HDP İl Eşbaşkanı Gülşen Özer "Gençler, kadınlar kendilerini bu pakette göremiyor, bu nedenle bu alana aktılar. Bu nedenle 'na' diyoruz (...)" diye konuştu.
		83. HDP İstanbul Milletvekili Pervin Buldan (15.04.2017)	Açılış konuşmasının ardından konuşan HDP İstanbul Milletvekili Pervin Buldan, "Yarın belediye başkanı, milletvekili seçmeyeceğiz. Bütün Türkiye geleceğini oylayacak. (...) Yarın AKP zulmünü sandığa gömecek" dedi.
		84. Gazeteci Fehmi Kuru (15.04.2017)	Fehmi Kuru neden "hayır" diyeceğini yazdı: "Tek adam diye anılan Mustafa Kemal Atatürk herhalde isteseydi, 'başkanlık sistemi' ile yetkilerini pekiştirebilirdi; bunu yapmadı, yapamadı."
		85. Cumhuriyet gazetesi yazarı Prof. Ahmet İnsel (15.04.2017)	Ahmet İnsel: Yarın "yetti artık" demek için oy verme, hayır deme olanağımız var.

“Evet” Blokunu Temsilen Haberleştirilen Kişi ve Kuruluşlar	İlgili Haber Metni	“Hayır” Blokunu Temsilen Haberleştirilen Kişi ve Kuruluşlar	İlgili Haber Metni
		86. Eski Başbakan Yardımcısı Abdüllatif Şener (15.04.2017)	Abdüllatif Şener: "II. Dünya Savaşı'na girecek miyiz?" tartışmalarından çok daha beter bir kavşaktayız!
		87. Sosyalist Enternasyonal Başkan Yardımcısı Umut Oran (15.04.2017)	Anadolu yollarında 37 bin km yol kat eden Umut Oran, “hayır” demekten çekinmeyen ve gece gündüz kararlılıkla mücadele eden her görüşten vatandaşın birer kahraman olduğunu söyledi.

T24’ün 1 Nisan - 15 Nisan tarihleri arasında yayımladığı haber metinlerinde, referandumda “evet” oyu vereceğini duyuran kişi veya kurum sayısı 34’dür. Bu kişiler arasında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Cumhurbaşkanı başkanışmanları İlnur Çevik, Mehmet Uçum, Şükrü Karatepe; Cumhurbaşkanı sözcüsü İbrahim Kalın, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi, Kalkınma Bakanı Lütfü Elvan, AK Partili siyasetçiler, MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, eski Başbakan Ahmet Davutoğlu, 70 tane vakıf, cemaat ve derneği bünyesinde barındıran Milli İrade Platformu, İskenderpaşa Cemaati, Karabük Belediye Başkanı Rafet Vergili, Ulubey Kaymakamı Ahmet Solmaz, Star gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Nuh Albayrak, Yeni Şafak gazetesi Genel Yayın Yönetmeni İbrahim Karagül, Yeni Şafak yazarı Prof. Dr. Hayrettin Karaman, Yeni Akit yazarı Abdullah Büyük, Karar gazetesi yazarı Hakan Arslan, iş adamı Murat Ülker, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Haller Müdürlüğü çalışanı Ömer Akbayrak, Tuğçe Kazaz, din adamı Adem Şener, çiftçi Mümin Pala, besici Sırrı Çetin ve Nizamettin Uyanık isimli bir vatandaş yer almaktadır.

Frankfurt’ta bulunan Nizamettin Uyanık adlı bir seçmenin iki ayrı sandıkta oy kullanması ve bunun açığa çıkması ile birlikte oy verme işlemlerinin bir müddet durdurulması, 1 Nisan 2017 tarihinde T24 tarafından haber yapılmıştır. Haberin aktörü, *"evetçi olduğu öne sürülen Nizamettin Uyanık adlı 66 yaşındaki bir seçmen"* ifadesiyle okurlara sunulmuştur. Nizamettin Uyanık’ın “evetçi” olduğunu kimin öne sürdüğü ise

belirsizdir. Dayanağı belirtilmeyen bir iddia haber metnine yerleştirilerek, referandumda yapılan hile ile “evet” bloku arasında bir ilişki kurulmaya çalışılmıştır.

4 Nisan 2017 tarihinde ise, Prof. Dr. Burhan Kuzu’nun sosyal medyadaki bir paylaşımı haber konusu yapılmıştır. Twitter aracılığıyla *"16 Nisan referandumunda evet çıktığında ülke yeniden doğmuş gibi dinamizm kazanacak, hayır çıktığında olacakları hiç düşünmek istemiyorum"* yazan Kuzu, T24’e göre Twitter kullanıcıları tarafından tepki görmüştür. Bu tepkiye örnek olarak, Burhan Kuzu’ya *"Hayır çıktığında yine kaos mu yaratacaksınız?"* sorusunun yöneltildiği belirtilmiştir. Fakat bu soruyu soran Twitter kullanıcılarının kim oldukları veya kaç kişi oldukları belirsizdir. T24.com.tr, Kuzu’nun paylaşımına gelen yorumlardan eleştiri içerikli bir örneği genele yayarak kamuoyunu yönlendirmeye çalışmıştır. Nitekim aynı tweet’e yapılan olumlu yorumları öne çıkararak haberi farklı şekilde oluşturmak mümkündür. Bu açıdan haberin yazılış biçimi öznel bir boyuta sahiptir.

Ulubey Kaymakamı Ahmet Solmaz’ın referandumla ilgili sosyal medyada yaptığı paylaşım ve bu paylaşımın soruşturma açılmaması, 4 Nisan 2017 tarihinde T24 tarafından haber konusu edilmiştir. *"Twitter'da 'Evet' propagandası yapan kaymakama soruşturma açılmadı"* manşetiyle duyurulan bu haberde, CHP İstanbul Milletvekili Mahmut Tanal’ın Kaymakam Ahmet Solmaz hakkında şikayette bulunduğu, ancak bu şikayetin İçişleri Bakanlığı tarafından işleme alınmadığı anlatılmaktadır. Haberin devamında Tanal’ın eleştirilerine yer verilmiş, son paragrafta da Ahmet Solmaz’ın tartışma yaratan Twitter paylaşımı aktarılmıştır. T24, Ahmet Solmaz’ın tweet’ini *"evet propagandası"* olarak adlandırarak, konunun tartışmalı bir nitelik kazanmasına katkıda bulunmuştur.

Yeni anayasa teklifiyle birlikte, milletvekili sayısının 600’e çıkarılmasıyla alakalı olarak Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekci’nin, *"Önceki dönemlere bakarsanız eğer, gerek senatoları, gerek milletvekilleriyle beraber bunun zaten çok üzerindeydi. Yeter mi yeter, 550 de yeter, 450 de yeter"* açıklaması, T24 tarafından 5 Nisan 2017 tarihinde *"gaf yaptı"* deyiimiyle kamuoyuna sunulmuştur. Spot yazısında kullanılan bu deyim Türk Dil Kurumu’na göre anlamı, *"bilmeden yersiz bir davranışta bulunmak veya incitici bir söz söylemek, pot kırmak, çam devirmek"*’tir. Öznel bir yargı içeren bu deyim, Zeybekci’nin yaptığı açıklamanın gazeteci tarafından yorumlandığını göstermektedir. Bu açıdan haberin yazılış biçimi, nesnellikten uzaktır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Haller Müdürlüğü'nde çalışan Ömer Akbayrak adlı kişinin *"17 Nisan günü savaşı kazanınca, bunların karıları ve kızları ganimet olarak 'evet'çilere helaldir"* şeklindeki sosyal medya paylaşımı, 13 Nisan 2017 tarihinde T24 tarafından *"İBB çalışanından skandal paylaşım"* manşetiyle haberleştirilmiştir. Manşette kullanılan "skandal" sözcüğü, haberin toplumda uyandıracağı olası tepkiyi arttırmaya yöneliktir. Bu haberde "evet" bloku, ahlaki açıdan problemli bir söylem ve tartışmalı bir şahısla temsil edilmiştir.

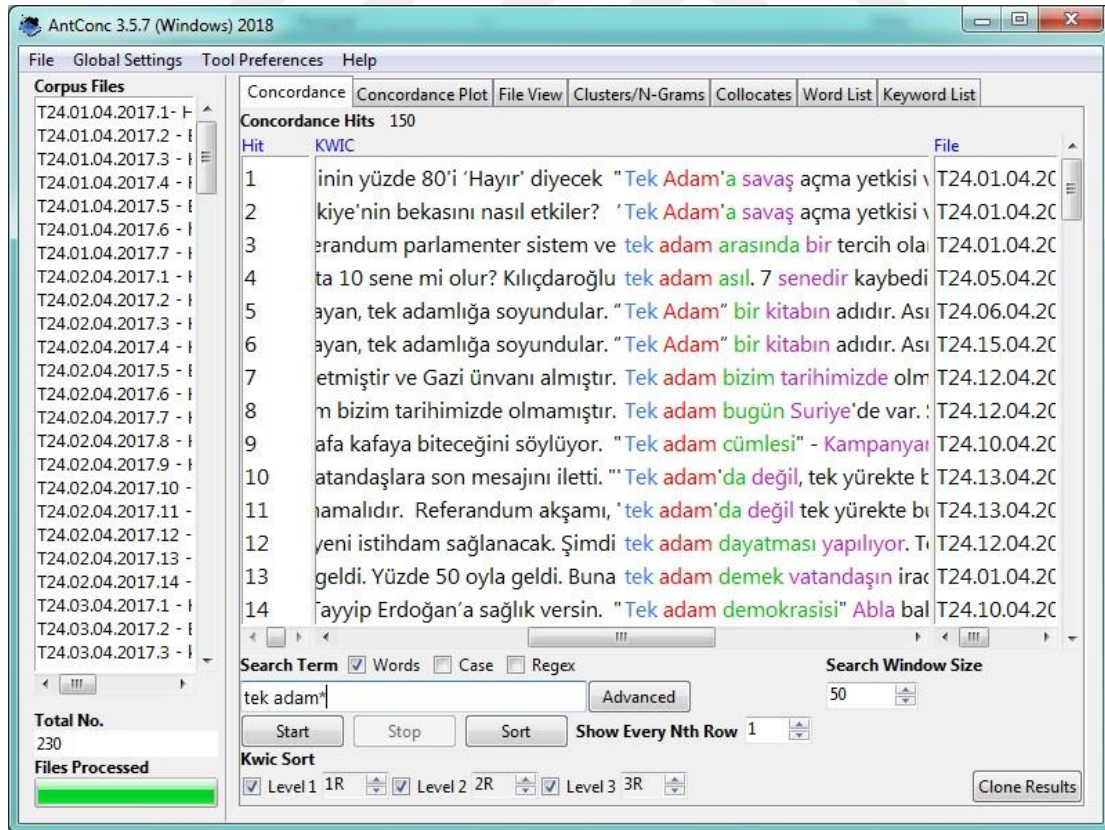
9 Nisan 2017 tarihli haberde, hem Milli İrade Platformu'nun hem İsmailağa ve İskenderpaşa cemaatlerinin referandumda "evet" oyu verecekleri duyurulmuştur. 13 Nisan 2017 tarihli haberde ilahiyatçı Prof. Dr. Hayrettin Karaman'ın, *"Evet demek, 'farz olanı tamamlayan her fiil farzdır' kuralının çerçevesine dâhil"* şeklindeki sözü aktarılmıştır. 14 Nisan 2017 tarihli haberde ise "Yeni Akit" gazetesi yazarı Abdullah Büyük'ün, Kur'an'dan alıntılar yaptığı ve *"Muhterem Erdoğan'ın 'evet' davetine kulak asmayanlar büyük vebal altında!"* ifadesini kullandığı duyurulmuştur. Son olarak 15 Nisan 2017 tarihinde, *"Adem Şener adlı bir hoca 'hayır'ların def'i, 'evet'lerin fethi için referandumdan bir gün önce dua düzenledi"* spotuyla bir haber yayınlanmıştır. Bu haberler "evet" blokunun, kayda değer ölçüde dindar kişiler ve İslami kavramlarla bağdaştırıldığını göstermektedir.

T24'ün 1 Nisan - 15 Nisan tarihleri arasında yayımladığı haber metinlerinde, referandumda "hayır" oyu vereceğini duyuran kişi ve kurumların sayısı 87'dir. Bu sayı, "hayır" blokundaki kişi ve kurumların söylemlerine, belirgin bir farkla daha fazla yer verildiğini göstermektedir. Diğer deyişle, T24'ün referandumun iki blokunu dengeli bir şekilde yansıtmadığı ve tarafsızlıktan uzaklaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Antconc'tan alınan veriler bu sonucu destekler niteliktedir. 230 haber metninde "hayır" sözcüğü, "evet" sözcüğünden daha sık kullanılmıştır. Ayrıca, "evet" blokundaki kişilerin görece öznel bir dil kullanılarak sunulduğu saptanmıştır.

9.2.2. T24'ün haber metinlerinde yeni anayasa paketi ile “tek adamlık” kavramı arasında bağlantı kurulması

Antconc verilerine göre, T24'ün 1 Nisan - 15 Nisan tarihleri arasında referandum etiketiyle yayımladığı 230 haberde, “tek” ve “adam” sözcükleri 150 kez yan yana kullanılmıştır (*collocates*). “Tek adam” ifadesinin kullanıldığı cümleler mercek altına alındığında (*concordance lines*), bu cümlelerin genelinde, anayasanın değişmesi hâlinde Başkanlık koltuğuna oturacak kişinin kastedildiği anlaşılmaktadır. “Tek adam” ifadesinin çoğunlukla “hayır” bloku tarafından yeni anayasa paketine yönelik eleştiri mahiyetinde kullanıldığı, “evet” blokunun da söylemlerinde bunu tekrar etmesiyle, ifadenin kullanım sıklığının (*frequency*) 150'ye ulaştığı görülmektedir. T24, “tek adam” ifadesini 49 farklı haberin içeriğine yerleştirmiş ve böylece kamuoyunun ne hakkında düşüneceği hususunda belirleyici olmuştur.

Çizelge 9.13: Anahtar Sözcük “Tek Adam”

9.2.3. T24'ün haber metinlerinde yeni anayasa paketi ile “eyalet sistemi” arasında bağlantı kurulması

Antconc verilerine göre, T24'ün 1 Nisan - 15 Nisan tarihleri arasında referandum etiketiyle yayımladığı 230 haberde, “eyalet” sözcüğü 82 kez kullanılmıştır. “Eyalet” sözcüğünün kullanıldığı cümleler incelendiğinde, bu cümlelerin tümünde, anayasanın 16 Nisan Referandumu ile değişmesi hâlinde Türkiye'nin yönetsel açıdan ayrılabilceği unsurlara atıf yapıldığı görülmüştür. Dolayısıyla bu sözcük, çoğunlukla “hayır” bloku tarafından yeni anayasa paketine eleştiri bağlamında kullanılmıştır. Sözdizimsel açıdan incelendiğinde, “eyalet” sözcüğünün 32 kez “sistemi” sözcüğüyle yan yana kullanıldığı görülmektedir (*collocates*). Ayrıca “eyalet” sözcüğünün 32 kez “Bahçeli” sözcüğü ile aynı bağlamda kullanılmış olması da kayda değerdir. Bunun nedeni, Türkiye'nin gelecekteki yerel yönetim modeliyle ilgili Cumhurbaşkanı Başdanışmanının yaptığı bir açıklamaya Devlet Bahçeli'nin tepki göstermesi ve bu tepkinin birkaç defa T24'e yansmasıdır. Bahçeli'nin “eyalet” sistemine karşıt söylemleri üzerine, AK Partili siyasetçiler eyalet sisteminin gündemde olmadığına dair açıklamalar yapmışlardır. Bu açıklamalar, anahtar kelimenin sıklığını artmıştır. Sonuç olarak, hem “tek adam” hem “eyalet” sözcükleri referandum gündemi içinde sıkça yer almış ve T24 haber sitesini takip eden bireylerin ne hakkında düşüneceği bu doğrultuda belirlenmiştir.

Çizelge 9.14: Anahtar Sözcük “Eyalet”

The screenshot shows the AntConc 3.5.7 (Windows) 2018 interface. The 'Concordance Hits' tab is active, displaying 82 hits for the keyword 'Eyalet'. The results are shown in a table with columns for Hit, KWIC, and File. The KWIC column shows the keyword 'Eyalet' highlighted in red in the original text. The File column shows the source file for each hit.

Hit	KWIC	File
1	çıkacak. MHP'nin endişesi eyalette başka bir etnik unsur seçir	T24.13.04.2017.
2	ya sahip 50 ayrı devletin (eyalet) birleşmesinden oluşuyor...	T24.15.04.2017.
3	dir "Haftalardır Türkiye'yi eyaletlere bölen demeç yağmurunı	T24.15.04.2017.
4	eri " Haftalardır Türkiye'yi eyaletlere bölen demeç yağmurunı	T24.15.04.2017.
5	mı? Haftalardır Türkiye'yi eyaletlere bölen demeç yağmurunı	T24.15.04.2017.
6	nası gereken 'Türkiye'nin eyaletlere bölünebilmesi' gerçeğid	T24.15.04.2017.
7	nası gereken 'Türkiye'nin eyaletlere bölünebilmesi' gerçeğid	T24.15.04.2017.
8	nası gereken "Türkiye'nin eyaletlere bölünebilmesi gerçeğidi	T24.15.04.2017.
9	k anayasa değişikliğinde " eyaletlere bölünme tehlikesi olduğ	T24.02.04.2017.
10	nin bu Anayasa paketi ile eyaletlere bölünme tehlikesi yaşay	T24.02.04.2017.
11	an anayasa değişikliğinde eyaletlere bölünme tehlikesinin bu	T24.02.04.2017.
12	ürdistan kurulmasın diye, eyaletlere bölünmesin diye, Suriye	T24.12.04.2017.
13	ğerlendiren Kılıçdaroğlu, " Eyalet diye yazmaz zaten. 'Birden f	T24.14.04.2017.
14	rdı ortaya çıkardıkları bu eyalet falan vesaire gibi şeyler; hep	T24.14.04.2017.

The interface also shows a search term 'eyalet' and a search window size of 50. The total number of hits is 230, and 230 files have been processed.

9.2.4. T24'ün Kamuoyu ile Paylaştığı Anket Sonuçları

T24'ün 1 Nisan - 15 Nisan tarihleri arasında yayımladığı 230 haberde, “anket” sözcüğüne 276 kez rastlanmıştır. 50 farklı haber metninde kullanıldığı tespit edilen bu sözcük, T24'ün referandum gündemini oluştururken anketlerden sıklıkla yararlandığını göstermektedir. “Anket” sözcüğüyle yan yana en sık kullanılan kelimeler ise, “göre” (35), “ilgili” (28), “için” (24), “referandum” (17), “evet” (17), “hayır” (11) şeklinde dizilmektedir.

Çizelge 9.15: Anahtar Sözcük “Anket”

The screenshot shows the AntConc 3.5.7 (Windows) 2018 interface. The 'Concordance Hits' window is active, displaying 276 hits for the keyword 'Anket'. The results are shown in a table with columns for Hit, KWIC, and File. The hits are numbered 1 through 14, and the KWIC column shows the context of the keyword in the text. The File column shows the source file for each hit. The interface also includes a 'Corpus Files' list on the left, a 'Search Term' field with 'anket', and various search options like 'Words', 'Case', and 'Regex'.

Hit	KWIC	File
1	ş söz konusu. Son 10 gün anketin adeta finish. Artık finişe gidiy	T24.06.04.20
2	'Evet'i yüzde 60 gösteren ankete AKAM'dan tepki: Sağmalık! "	T24.14.04.20
3	ettiğim şudur, Adil Gür bu anketi AKP'nin herhangi bir ilçe başk	T24.14.04.20
4	ulabileceğini söyledi. Evet anketlerini "algı yaratmaya dönük" ara	T24.13.04.20
5	apısını yansıttığını belirtti. Ankette altı soru sorduklarını belirten	T24.14.04.20
6	na adım adım yaklaşırken anketler, analizler havada uçuşuyor. Bı	T24.09.04.20
7	AKAM'dan son referandum anketi Ankete göre, "Hayır" oyu açık a	T24.12.04.20
8	at Gezici en son yaptıkları ankette, 14 ankettir ilk kez Evet oyların	T24.09.04.20
9	ği de yok... Üç: Kamuoyu anketlerinin arasında küçük farklar ols	T24.12.04.20
10	et-Hayır başa baş gidiyor Anketlerde Avrupa ile yaşanan krizin 't	T24.09.04.20
11	'a kısa bir süre kala son anketini açıkladı. ANAR ankete göre	T24.13.04.20
12	ONDA ilk kez referandum anketi açıkladı; işte sonuçlar İşte KONİ	T24.13.04.20
13	(AKAM) son referandum anketini açıkladı. 5-10 Nisan tarihleri	T24.12.04.20
14	ların direncini kırmak için anketler açıkladılar" dedi. Cankurtarar	T24.10.04.20

“Anket” sözcüğünün kullanıldığı 50 habere, Antconc programı ile içerik analizi uygulanmıştır. Araştırmadan önce, T24’ün hükümete karşı eleştirel bir yayın politikası izlediği, bu nedenle “hayır” oylarını önde gösteren anketleri daha fazla haberleştireceği öngörülmüştür. Bu hipotezi test etmek için, T24’ün haberleştirdiği anketler saptanmış ve Çizelge 9.16’da verilmiştir.

Çizelge 9.16: T24'ün Kamuoyu ile Paylaştığı Anketler

T24'ün Anketleri Haber Yaptığı Tarihler	Anket Haberinin Kaynağı	Anket Kapsamı	Evet Oranı	Hayır Oranı
03.04.2017	SAMER	15 İL MERKEZİ (Doğu ve Güneydoğu)	%32,75	%64,6
03.04.2017	TÜSİAR	Ülke Geneli	%58,3	%41,7
03.04.2017	AKAM	Ülke Geneli	%42,4	%57,6
07.04.2017	CHP Milletvekili Özgür Özel	Ülke Geneli	%48	%52
09.04.2017	GEZİCİ	Ülke Geneli	%53,3	%46,7
09.04.2017	Metropoll	Ülke Geneli	%50	%50
09.04.2017	ORC	Ülke Geneli	%55,7	%44,6
09.04.2017	Sonar	Ülke Geneli	%48 – 49	%51 - 52
09.04.2017	Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu	Ülke Geneli	% 56 – 60	% 40 - 44
10.04.2017	Hürriyet yazarı Abdülkadir Selvi	Ülke Geneli	%51 – 54	% 46 - 49
11.04.2017	Konsensus	41 İL, 155 İLÇE	%51,2	%48,8
11.04.2017	Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek	Ankara'da ikamet eden 10,600 seçmen	%58,64	%41,36
11.04.2017	ANAR	26 İL, 4189 Seçmen	%52	%48
12.04.2017	Sonar	Ülke Geneli	%48,8	%51,2
12.04.2017	AKAM	8160 Seçmen	%42,25	%57,75
13.04.2017	A&G (Adil Gür)	Ülke Geneli	%53	%47
13.04.2017	AKAM	MHP Seçmenleri	%24,7	%50,1
13.04.2017	Andy-Ar	Ülke Geneli	“Evet” ve “Hayır” blokları arasında iki puan olduğu söyleniyor, fakat hangisinin önde olduğu belirsiz.	
13.04.2017	GEZİCİ	Ülke Geneli	%42	%58
13.04.2017	Konsensus	1 Kasım'da AK Parti'ye oy verdiğini belirten seçmenler	%80	%10
13.04.2017	A&G (Adil Gür)	Ülke Geneli	%54	%46
13.04.2017	Konsensus	Ülke Geneli	%52	%48
13.04.2017	GEZİCİ	Ülke Geneli	%48,9	%51,1

T24'ün Anketleri Haber Yaptığı Tarihler	Anket Haberinin Kaynağı	Anket Kapsamı	Evet Oranı	Hayır Oranı
13.04.2017	Metropoll	Kürtlerin Yoğun Yaşadığı İller	%30	%48
13.04.2017	SAMER	Doğu ve Güneydoğu İlleri	%25,1	%57,4
13.04.2017	AKAM	MHP Seçmeni	%23,7	%51,1
13.04.2017	THEMİS	Ülke Geneli	%42,4	%57,6
13.04.2017	AKAM	Ülke Geneli	%43,6	%56,4
13.04.2017	Andy-Ar	Ülke Geneli	%45	%41
13.04.2017	Optimar	Ülke Geneli	%53,6	%46,4
13.04.2017	AKAM	Ülke Geneli	%42,43	%57,57
13.04.2017	Politic's	Ülke Geneli	%46,25	%36,85
13.04.2017	Denge	Ülke Geneli	%50 – 55	%45 – 50
13.04.2017	GENAR	Ülke Geneli	%55	% 45
13.04.2017	MAK Danışmanlık	Ülke Geneli	%45 – 47	%53 – 55
13.04.2017	Gezici	Ülke Geneli	%46,6	%53,4
13.04.2017	AKAM	Ülke Geneli	%44,47	%55,53
13.04.2017	Konsensus	Ülke Geneli	%48,8	%51,2
13.04.2017	Net Araştırma	2700 seçmen	%49,2	%50,8
13.04.2017	MAK Danışmanlık	Ülke Geneli	%54,6	%41,4
13.04.2017	Gezici	Ülke Geneli	%51,3	%48,7
13.04.2017	KONDA	Ülke Geneli	%51,5	%48,5
13.04.2017	A&G (Adil Gür)	Ülke Geneli	%60	%39,2
13.04.2017	MHP eski Milletvekili Sinan Oğan	Ülke Geneli	%47	%53
13.04.2017	MHP eski Milletvekili Yusuf Halaçoğlu	Ülke Geneli	%45	%55
14.04.2017	CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu	Ülke Geneli	%47	%53
14.04.2017	CHP Milletvekili Tacettin Bayır	4681 Seçmen	%43,6	%56,4

Çizelgedeki anketler T24'ün haber metinlerinden alınmış ve değişiklik yapılmadan aktarılmıştır.

Kararsızlar, bazı anketlerde dağıtılmış; bazı anketlerde hariç tutulmuştur.

T24'ün kamuoyuyla paylaştığı 47 anketin 22'sinde “evet”, 24'ünde “hayır” oyları önde gösterilmiştir. 1 ankette ise puan farkı açıklanmış, fakat hangi blokun önde olduğu belirtilmemiştir. T24, araştırma şirketlerine ait istatistiklerin yanı sıra, “evet” blokundan Mevlüt Çavuşoğlu ve Melih Gökçek'in; “hayır” blokundan da Kemal Kılıçdaroğlu, Tacettin Bayır, Yusuf Halaçoğlu, Sinan Oğan ve Özgür Özel'in kamuoyuna açıkladıkları sayısal verileri de aktarmıştır. Sonuç olarak T24'ün, Ensonhaber'in aksine, “hayır” oylarını önde gösteren anketlere daha fazla yer verdiği anlaşılmıştır.

9.3. Ensonhaber ve T24'ün Karşılaştırılması

Antconc aracılığıyla iki haber sitesinden elde edilen bulgular karşılaştırıldığında, şu sonuçlar çıkmaktadır:

1 Nisan - 15 Nisan tarihleri arasında Ensonhaber'in haber metinlerinde, “evet” blokunu temsilen 15 kişi, “hayır” blokunu temsilen 25 kişi konu edilmiştir. “Hayır” blokundaki kişilerin konu edildiği bazı haberlerde öznel bir dil kullanılmış, bu kişilerin geçmişte yaşadıkları ve referandumla ilgisi olmayan bazı olaylar hatırlatılarak, okurların tepkisi yönlendirilmeye çalışılmıştır. “Evet” blokundaki kişilerin sunumlarında ise görece nesnel bir dil vardır ve haber metinlerinde bu kişilerin geçmişlerine yönelik hatırlatmalara rastlanmamıştır.

T24'ün haber metinlerinde “evet” blokundan 34 kişi, “hayır” blokundan ise 87 kişi konu edilmiştir. “Evet” blokundaki bazı bireylerin sunumlarında, “*Ekonomi Bakanı gaf yaptı*”, “*Evet propagandası yapan Kaymakam*”, “*İBB çalışanından skandal paylaşım*” gibi olumsuz ifadeler kullanılmıştır. Ayrıca bazı cemaatlerin ve dindar kişilerin referandumda “evet” oyu vereceği vurgulanarak, “evet” bloku ile din arasında sıkça ilişki kurulmuştur. Diğer taraftan “hayır” bloku siyaset, sanat ve iş dünyasından görece fazla kişiyle temsil edilmiş, bu kişilerin söylemleri nesnel bir dille okurlara aktarılmıştır. Böylece, toplumun farklı kesimlerinde “hayır” oyu kullanılması gerektiğine yönelik bir uzlaşma olduğu mesajı verilmeye çalışılmıştır.

Ensonhaber'in haber metinlerinde “evet” sözcüğü (231), “hayır” sözcüğünden (180) daha sık kullanılmıştır. T24'de ise, bunun tersi şekilde, “hayır” sözcüğü (1198), “evet” sözcüğünden (932) daha fazladır.

Ensonhaber'in haber metinlerinde "AKP" sözcüğü yalnızca 4 kere kullanılmıştır. T24'ün haber metinlerinde ise bu sayı 295'dir. Ensonhaber'in "AK Parti" sözcüğü yerine "AKP" kısaltmasını tercih etmemesi dikkat çekicidir.

Ensonhaber'in 8 haberde toplam 21 kez kullandığı "FETÖ" sözcüğünü, 6 haberde referandumun "hayır" blokuyla, 1 haberde "evet" blokuyla ilişkilendirdiği saptanmıştır. Benzer şekilde, 13 haberde toplam 22 kere kullanılan "PKK" ve "Kandil" sözcüklerinin tamamı, referandumun "hayır" blokuyla bağdaştırılmıştır. Bu sayısal veriler ışığında, referandumda "hayır" oyu verilmesinin "teröristlerle aynı safta olmak" anlamına geleceği mesajının sıkça verildiği anlaşılmaktadır.

T24'ün anahtar sözcüklerine bakıldığında ise, 49 haberde 150 kez kullanılan "tek adam" ifadesi göze çarpmaktadır. Çoğunlukla "hayır" blokundaki kişilerin yeni anayasa paketine yönelik eleştirileri aracılığıyla T24'e yansıyan bu ifade, "evet" blokunun karşıt söylemlerinde de yer bularak kullanım sıklığını artırmıştır. Benzer şekilde, T24'ün 19 haberinde 82 kez kullanılan "eyalet" sözcüğü de, 32 kez "sistemi" sözcüğü ile yan yana gelerek, referandum gündeminin anahtar kelime gruplarından olmuştur. Sonuç olarak, Ensonhaber ve T24 siteleri, bazı anahtar sözcükleri ön plana çıkararak kamuoyunun ne hakkında düşüneceğini belirlemeye çalışmışlardır.

Anahtar sözcüklerden "anket", Ensonhaber'in haber metinlerinde 45 kez, T24'ün haber metinlerinde 276 kez kullanılmıştır. İki haber sitesi de referandum gündemini oluştururken, araştırma şirketlerinin sayısal verilerinden yararlanmıştır. Ensonhaber'in kamuoyuyla paylaştığı 22 anketin 14'ü "evet" oylarını, 8'i ise "hayır" oylarını önde göstermektedir. Diğer taraftan, T24'ün kamuoyuyla paylaştığı 47 anketin 22'si "evet" oylarını, 24'ü ise "hayır" oylarını önde göstermiştir.

Sonuç olarak, Ensonhaber referandumun "evet" blokuna, T24 ise referandumun "hayır" blokuna ılımlı yaklaşmış ve her iki haber sitesi de 1 Nisan - 15 Nisan tarihleri arasında yayın politikalarını bu doğrultuda belirlemiştir. Dolayısıyla araştırmanın hipotezi doğrulanmıştır. Bu bölümde verilen tüm sayılar veriler, Çizelge 9.17'de de görülebilir.

Çizelge 9.17: Ensonhaber ve T24'ün Referandum Bağlamında Kullandığı Anahtar Sözcükler

Anahtar Kelimelerin Kullanım Sıklığı* (Frequency)	Ensonhaber.com (1 Nisan - 15 Nisan Arası Referandum Haberleri)	T24.com.tr (1 Nisan - 15 Nisan Arası Referandum Haberleri)
Evet	231	932
Hayır	186	1224
AK Parti	55	247
AKP	4	295
CHP	143	315
HDP	27	173
MHP	37	200
Erdoğan	92	512
Yıldırım	76	101
Kılıçdaroğlu	82	201
Demirtaş	1	29
Bahçeli	33	106
PKK	17	63
Kandil	5	14
FETÖ	21	129
Tek adam	30	150
Eyalet	18	82
Anket	45	276

10. SONUÇ

Anket çalışmasının ilk sonucu, 2017 yılının Mart ve Nisan aylarında, medyanın belirlediği gündem ile halkın gündemi arasında bazı uyumsuzluklar olduğudur. 300 katılımcının 169'u "işsizlik" konusunu önem önceliği olarak ilk üç sıraya koyarken, katılımcıların sadece 52'si medyanın işsizliğe ilk üç sırada yer verdiğini düşünmektedir. Örneklem grubuna göre medya; Anayasa Referandumu, terör ve Suriye politikası gibi konulara yoğunlaşırken "işsizlik" konusunu geri plana atmıştır. Bunun dışında, medya gündemi ile halkın gündemi arasında belirgin bir fark görülmemiş, iki taraf da Anayasa Referandumu'nu ilk üç sıraya yerleştirmiştir. Bu bağlamda, gündem belirleme yaklaşımının temel varsayımı doğrulanmıştır. Başka bir deyişle Türkiye medyası, halkın ne hakkında düşüneceği hususunda belirleyici rol üstlenmiş, 16 Nisan öncesi Anayasa Referandumu'nu toplumun üç ana gündem maddesinden biri hâline getirmiştir.

Örneklem grubunun %73'ü, *haftada en az birkaç gün* televizyondaki haber bültenlerini veya siyasi programları izlemekte, %77'si *haftada en az birkaç gün* haber sitelerini tıklamaktadır. 16 Nisan günü yaklaştıkça medya bağımlılığı daha da artmıştır. Nitekim örneklem grubunun *yaklaşık yarısı*, referandum gündemini takip etmek için daha fazla televizyon izlediğini ve/veya internete girdiğini doğrulamıştır.

Üçüncü olarak, referandum öncesi, toplumda belirgin düzeyde bir bilgi eksikliği olduğu saptanmıştır. Örneklem grubunun *yaklaşık 5'de 1'i*, oy kullanacağı anayasa değişikliklerini tam olarak bilmediğini, *3'de 1'i*, hukukçulardan referandumla ilgili bilgi almadığını, *yaklaşık yarısı* da yeni anayasa paketini diğer ülkelerin anayasalarıyla kıyaslayamayacağını belirtmiştir. Özetle referandum öncesi, toplumun kayda değer bir kısmında bilgi eksikliği olduğu anlaşılmıştır. Kuramsal yaklaşım bu açıdan doğrulansa da, katılımcıların bilgi eksiklikleriyle eğitim düzeyleri arasında belirgin bir ilişki kurulamamıştır.

Referandum sürecinde örneklem grubunun seçim kararını etkileyen unsurlar sıralandığında, aile¹, sosyal medya², televizyon³, arkadaş çevresi⁴, basılı gazete⁵, radyo⁶ şeklinde bir dizilim oluşmuştur. Fakat birinci sıradaki "aile" faktörünün katılımcılar üzerindeki etki oranı bile öngörülenin altında çıkmıştır. Zira katılımcıların çoğunluğu, referandum kararını çevresel unsurlardan bağımsız aldığına inanmaktadır.

2017 Anayasa Referandumu öncesinde, toplumda bir miktar suskunluk sarmalı gözlemlenmiştir. Örneklem grubunun *yarısı*, karşıt fikirli arkadaşlarını ikna etmeye çalışmadığını *ve/veya* yeni tanıştığı insanlarla anayasa değişikliklerini tartışmaktan çekindiğini ifade etmiştir. Benzer şekilde, referandumda kullanacağı oyu iş veya okul ortamında paylaşmadığını söyleyenler %55’lik dilimi, sosyal medyada paylaşmadığını belirtenler %66’lık dilimi oluşturmaktadır.

Türkiye’de siyasi konuları tartışmak için uygun bir ortam olduğunu düşünenler, örneklem grubunun %17’sini oluşturmaktadır. Sonuç olarak 16 Nisan öncesi anayasa paketinin, kamusal alanda ve sosyal medyada geniş çaplı tartışılmadığı, bireylerin düşüncelerini duyururken çekinceler yaşadığı anlaşılmıştır.

Ensonhaber ve T24 haber sitelerine uygulanan içerik analizinin sonuçları ise, araştırmanın hipotezlerini doğrulamıştır. 1 Nisan ve 15 Nisan tarihleri arasında Ensonhaber’in, referandumun “evet” blokunda yer alan kişileri nesnel bir dille haberleştirirken, “hayır” blokunda yer alan kişileri geçmişe dönük çağrışımlar ve öznel yargılarla sunduğu görülmüştür. Ensonhaber’in haber metinlerinde PKK ve FETÖ terör örgütleri, kayda değer ölçüde “hayır” bloku ile bağdaştırılmıştır. Ayrıca, Ensonhaber’in haberleştirdiği anketlerin çoğunda “evet” oylarının, “hayır” oylarından üstün olduğu da belirtilmelidir. Özetle Ensonhaber.com’un, ideolojik tutumunu okurlarına yansıttığı, bazı haberlerde nesnellikten uzaklaştığı ve 15 günlük süreçte “evet” blokunu desteklediği söylenebilir.

1 Nisan ve 15 Nisan tarihleri arasında T24.com.tr, referandumda “hayır” oyu kullanacağını söyleyen kişileri, aksini düşünen kişilere göre daha fazla haberleştirmiştir. “Hayır” blokunda yer alan kişiler nesnel bir dille sunulurken, “evet” blokunda yer alan kişilerin sunumunda olumsuz çağrışım yaratacak sözcüklerin kullanıldığı görülmüştür. T24’ün haber metinlerinde “eyalet sistemi” ve “tek adam” sözcükleri, kullanım sıklığı açısından ön plana çıkmış ve bu sözcükler çoğunlukla referandumun “evet” blokuyla bağdaştırılmıştır. T24’ün haberleştirdiği anketlerin çoğunda “hayır” oylarının, “evet” oylarından üstün olduğu da belirtilmelidir. Sonuç olarak T24’ün de ideolojik tutumunu takipçilerine yansıttığı, bazı haberlerde nesnel davranmadığı ve 15 günlük süreçte kayda değer ölçüde “hayır” blokunu desteklediği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Adaklı, G. (2006). *Türkiye’de medya endüstrisi: Neoliberalizm çağında mülkiyet ve kontrol ilişkileri*. Ankara: Ütopya Yayınevi, s.218.
- Agger, B. (2011). *Sanal Benlik*. (Çev. Volkan HACIOĞLU). İstanbul: Babil Yayınları, s.17 ve 158-225.
- Algül, F. (2004). *Günümüzde Siyasal İletişim ve Medyanın Buluşma Noktası: Politainment (Eğlenceli Siyaset / Siyasal Eğlence)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.52-53.
- Althusser, L. (2006). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. (Çev. Alp Tümertekin). İstanbul: İthaki Yayınları, s.52-79.
- Altun, Ş. ve Sarıoğlu C. (2006). *Türk Popüler Tarihinde İlkler*. İstanbul: Alfa Yayınları, s.108-114.
- Altunbaş, H. (2003). *Başlangıcından Günümüze Radyo ve Radyo Reklamcılığı, Türkiye’de Yerel Radyo İstasyonlarının Reklam Aracı Olarak Kullanılışı, Sorunları ve Model Önerisi*. Doktora Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.3-13.
- Atabek, N. (2002). “Kamuoyu, Medya ve Demokrasi”. *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Kurgu Dergisi*, Sayı: 19, s.223-232.
- Aziz A. (1981). *Radyo ve Televizyona Giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 460, s.118.
- Aziz, A. (2007). *Siyasal İletişim*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.114.
- Bektaş, A. (2000). *Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi*. İstanbul: Bağlam Yayınları, s.41.
- Bilgili, C ve Akbulut, N. T. (2008). *Küreselleştirme Makinesi: Medya*. İstanbul: Beta Basım A.Ş, s.209.

Bozkurt, A. (2013). “Sosyal Medyanın Gezi’deki Rolü”. *Ankara Türkiye Bilişim Derneği Bilişim Dergisi*, Yıl: 41, Sayı: 156, s.62.

Chomsky, N. (2002). *Media Control: The Spectacular Achievement of Propaganda*. New York: Seven Stories Press, s.20.

Çakmur, B. (1998). “Kültürel Üretimin Ekonomi Politikası: Kültürün Metalaşmasında Genel Eğilimler”. Halil Nalçaoğlu (Ed.), *Kültür ve İletişim Dergisi*, 1(2) Yaz Sayısı, s.111-148.

Dağtaş, B. (2009). *Reklam Kültür Toplum*. Ankara: Ütopya Yayınevi, s.90.

Dearing, J. W. ve Rogers, E. M. (1996). *Communication Concepts 6: Agenda Setting*. Thousands Oaks: Sage, s.12.

Dedeoğlu, G. (2006). *Bilişim Toplumu ve Etik Sorunlar*. Bursa: Alfa Aktüel Yayınları, s.82.

Dilber, F. (2011). *Siyasal Katılımda Kitle İletişim Araçlarının Seçmenler Üzerine Etkisi: Karaman İli Seçmenleri Üzerine Bir Alan Araştırması*. Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.199.

Dizdaroğlu, H. (1981). *Ziya Gökalp Üzerinde Araştırmalar*. Ankara: Ziya Gökalp Derneği Yayınları, s.118-119.

Easton, D. ve Dennis, J. (1970). “The Child’s Image Of Government”. Edward S. Greenberg (Ed.), *Political Socialization*. New York: Atherton Press Inc., s.24.

Eroğul, C. (1991). *Devlet Yönetimine Katılma Hakkı*. Ankara: İmge Yayınevi, s.107-111.

Eroğul, C. (2007). *Anatüze Giriş*. Ankara: İmaj Yayınevi, s.287.

Ertürk, H. (2012). *Referandum Sürecinde Yazılı Basının Kamuoyunu Oluşturma İşlevi (Yeni Şafak – Radikal Gazeteleri)*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.41 ve 48.

Fraser, N. (1991). “Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy”. *Social Text*, No:25/6, s.62-77.

Gökalp, Z. (1992). *Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri I*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s.251 ve 321-323.

Gölbaşı, H. (2010). *Medyanın Seçmen Davranışları Üzerine Etkileri: Sivas İli Örneği*. Doktora Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.1-2 ve 130-148.

Gözler, K. (1988). “Halkoylamasının Değeri”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 40, Sayı: 1-4, s.88, 98 ve 103.

Gürel, E. ve Yakın, M. (2007). “Ekşi Sözlük: Postmodern Elektronik Kültür”. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 4, s.210.

Güz, N. (1996). “Türk Basınında Gündem Oluşturma”. *Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı*, Yıl 2, Sayı 12, Ankara, s.986.

Habermas, J. (1997). *Kamusalılığın Yapısal Dönüşümü*. (Çev. T. Bora ve M. Sancar). İstanbul: İletişim Yayınları, s.70-72.

Hazar, M. (2011). “Sosyal Medya Bağımlılığı – Bir Alan Çalışması”. *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim, Kuram ve Araştırma Dergisi*, Bahar Sayısı: 32, s.161-164.

Head, S. W ve Sterling, C. H. (1990). *Broadcasting in America: A Survey of Electronic Media*. Boston: Houghton Mifflin Company, s.34.

Işık, M. (1998). *Basının Kamuoyu Oluşturma Fonksiyonu: (Bir Örnek Olay Olarak 24 Aralık 1995 Genel Seçimleri Sonrasında ANAP-RP Koalisyon Görüşmelerine Basının Yaklaşımı)*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.33-39 ve 57-60.

İnternet: “AntConc Homepage - Latest Release”. (2018). *Laurenceanthony.net*. Web: <http://www.laurenceanthony.net/software/antconc/> 10 Temmuz 2018 tarihinde kullanılmıştır.

İnternet: “Ensonhaber Manşet Arşivi”. (1 Nisan - 15 Nisan 2017). *Ensonhaber.com*. Web: <https://www.ensonhaber.com/mansetler.htm?tarikh=2017-04-01> 23 Temmuz 2018 tarihinde kullanılmıştır.

İnternet: “Fanatik Baba Çocuklarının Adını Alex ve Musa Sow Koydu”. (14 Şubat 2017). **Cnnturk.com**. Web: <https://www.cnnturk.com/video/spor/futbol/fanatik-baba-cocuklarinin-adini-alex-ve-musa-sow-koydu> 11 Ocak 2018 tarihinde kullanılmıştır.

İnternet: “Fanatik Taraftar Oğluna Beşiktaş Adını Koydu”. (04 Şubat 2017). **Haberturk.com**. Web: <http://www.haberturk.com/yerel-haberler/haber/10855987-fanatik-taraftar-ogluna-besiktas-adini-koydu> 11 Ocak 2018 tarihinde kullanılmıştır.

İnternet: “Find Website Traffic, Statistics, and Analytics”. (14 Temmuz 2017). **Alexa.com**. Web: <https://www.alexa.com/siteinfo> 14 Temmuz 2018 tarihinde kullanılmıştır.

İnternet: “Güncel Türkçe Sözlük”. (2018). **Türk Dil Kurumu Resmi Sitesi**. 2 Eylül 2017 tarihinde kamuoyu sözcüğünün tanımına bakılmıştır.

İnternet: “Sabit Telefon, Cep Telefonu ve İnternet Abone Sayısı”. (30 Eylül 2017). **TÜİK Resmi Sitesi**. Web adresi: www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1580 02 Kasım 2017 tarihinde kullanılmıştır.

İnternet: “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”. (11 Şubat 2017). **Resmi Gazete**, Sayı: 29976, Kanun No: 6771. Web adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170211-1.htm> 09 Şubat 2018 tarihinde kullanılmıştır.

İnternet: “Türkiye Referandum Seçim Tarihi”. (2018). **Yenisafak.com**. Web: <https://www.yenisafak.com/secim/referandum/> 15 Ocak 2018 tarihinde kullanılmıştır.

İnternet: “T24 Referandum Etiketleri”. (1 Nisan - 15 Nisan 2017). **T24.com.tr**. Web: <https://t24.com.tr/etiketler/referandum> 23 Temmuz 2018 tarihinde kullanılmıştır.

İnternet: “26. Dönem Milletvekilleri Listesi”. (2018). **TBMM Resmi Sitesi**. Web adres: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.liste 2 Eylül 2017 tarihinde kullanılmıştır.

İnuğur, M. N. (2005). **Basın ve Yayın Tarihi**. İstanbul: Der Yayınları, s.179-185.

Kapani, M. (1989). **Politika Bilimine Giriş**. 5. Basım. Ankara: Bilgi Yayınevi, s.146.

Karaman, D. (2011). *Seçim Hukuku ve Uygulaması*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, s.200.

Kılıç, S. (2014). *Kitle İletişim Araçlarının Gelişimi ve Sosyal Medyanın Siyasal İletişimi Etkileme Rolü*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.124.

Kılınç, T. (1997). “Liderlikte Durumsallığın Ötesi (II) Karizmatik Liderlik Yaklaşımı”, *İstanbul 21. Yüzyılda Liderlik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Cilt 2, İstanbul: Deniz Harp Okulu, s.387-388.

Kıvanç, H. (2002). *Telesafir "Bizde TV Böyle Başladı"*. İstanbul: Remzi Kitabevi, s.14-18.

Köroğlu, B. N. (2009). *Referandum ve Türkiye Uygulaması*. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, s.45.

Köse, H. (2007). *Küresel “Akıntıya Karşı” Sivil Arayışlar: Alternatif Medya*. İstanbul: Yirmidört Yayınevi, s.295-306.

Kubalı, H. N. (1971). “Anayasa Hukuku”. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını*, s.278.

Lijphart, A. (1988). “ağdaş Demokrasiler”. (ev. Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran). *Ankara Demokrasi Vakfı ve Siyasi İlimler Derneği Ortak Yayını*, s.105, 127 ve 136.

McCombs, M. E. ve Shaw, D. L. (1972). “The Agenda-setting Function of Mass Media”, *Public Opinion Quarterly*, 36, s.176-187.

Mcluhan, M. (1951). *The Mechanical Bride: Folklore of Industrial Man*. Londra: Routledge and Kegan Paul, s.5.

Mcluhan, M. (1994). *Understanding Media: The Extensions of Man*. Londra: Routledge, s.23, 198 ve 266-267.

McQuail, D. ve Windahl, S. (1993). *İletişim Modelleri*. (ev. Mehmet Küçükkurt). Ankara: İmaj Yayınları, s.96 ve 103.

Mora, N. (2008). *Medya Çalışmaları: Medya Pedagojisi ve Küresel İletişim*. Cem Uçan (Ed.). Altıkitap Yayıncılık, s.46.

Noelle-Neumann, E. (1997). “Suskunluk Sarmalı Kuramı’nın Medyayı Anlamaya Katkısı”. *Medya, Kültür, Siyaset*. (Çev. ve Der. Süleyman İrvan). Ankara: ARK, s.227.

Noelle-Neumann, E. (1998). *Kamuoyu Suskunluk Sarmalının Keşfi*. (Çev. Murat Özkök). Ankara: Dost Kitabevi, s.27-29 ve 273.

Niezen, R. (2005). “Digital Identity: The Construction of Virtual Selfhood in the Indigenous People’s Movement”. *Comparative Studies in Society and History*, Vol: 47, No: 3, Cambridge University Press, s.532-551.

Özbek, M. (Ed.). (2004). *Kamusal Alan*. (Çev. M. Özbek ve C. Balcı). İstanbul: Hil Yayınları, s.41.

Özer, İ. (1988). “Toplumsallaşma Sürecinin Siyasal Boyutu, Siyasal Katılma ve Kentileşme”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1-2, s.160-165.

Sabuncu, Y. (2007). *Anayasaya Giriş*. Ankara: İmaj Yayınevi, s.11.

Schiller, H. (1993). *Zihin Yönlendirenler*. (Çev. Cevdet Cerit). İstanbul: Pınar Yayınları, s.50.

Severin, W. J. ve Tankard, J. W. (1994). *İletişim Kuramları: Kökenleri, Yöntemleri ve Kitle İletişim Araçlarında Kullanımları*. (Çev. Ali Atıf Bir ve Serdar Sever). Anadolu Üniversitesi: Kibele Sanat Merkezi Yayını, s.414.

Smulyan, S. (1994). *Selling Radio: The Commercialization of American Broadcasting 1920-1934*. Washington D.C.: Smithsonian Institution Press, s.13.

Stevenson, N. (2008). *Medya Kültürleri: Sosyal Teori ve Kitle İletişimi*. Ankara: Ütopya Yayınevi, s.208 ve 262.

Şahbaz, İ. (2006). *Yarı Doğrudan Demokrasi Kurumu olarak Referandum ve Türkiye*. Ankara: Yetkin Yayınları, s.82, 93, 120 ve 126-131.

- Talashlı, G. (1996). *Siyaset Çıkmazında Kadın*. Baskı: 1. Ankara: Ümit Yayınevi, s.30-34.
- Tekin, G. (2015). *Gençlerin Siyasal Katılımında Kitle İletişim Araçlarının Rolü*. Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.81.
- Temel, F. (2013). “Siyasal Tercihlerin Oluşum Sürecinde Kitle İletişim Araçlarının Rolü”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, No: 29, s.246-247.
- Teziç, E. (2001). *Anayasa Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınevi, s.232.
- Timisi, N. (2003). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*. Ankara: Dost Kitapevi, s.39-41.
- Tuna, Y. ve Kayaoğlu A. (2013). *Birey ve Davranış*. Sezen Ünlü (Ed.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, s.59 ve 176.
- Turan, İ. (1987). *Siyasal Demokrasi, Siyasal Katılma, Baskı Grupları ve Sendikalar*. No: 6. İstanbul: Türkiye Belediye-İş Sendikası Eğitim Yayınları, s.77.
- Uysal, B. (1984). *Siyasal Katılma ve Katılma Davranışına Ailenin Etkisi: İki Çimento Fabrikası Örneğinde Bir Deneme*. Ankara: TODAİE Yayınları, Sevinç Matbaası, No: 209, s.3-5.
- Ventura, R. (2001). “Family Political Socialization in Multiparty Systems”. *Comparative Political Studies*, Vol: 34, No: 6, s.666-671.
- Waters, M. (2008). “Sistem: Kapsayıcı Düzen”. Zafer Cırhinlioğlu ve Ercan Şahbudak (Eds.), *Modern Sosyoloji Kuramları*. İstanbul: Gündoğan Yayınları, s.207-208.
- Yatkin, A. ve Yatkin, Ü. N. (2010). *Halkla İlişkiler ve İletişim*. 3. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s.87.
- Yaylagül, L. (2010). *Kitle İletişim Kuramları: Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*. Ankara: Dipnot Yayınları, s.81.
- Yumlu, K. (1994). *Kitle İletişim Kuram ve Araştırmaları*, İzmir, s.96 ve 102-103.
- Yüksel, E. (2001). *Medyanın Gündem Belirleme Gücü*. Konya: Çizgi Kitabevi, s.22, 42 ve 107-112.

Yüksel, E. (2007). “‘Kamuoyu Oluşturma’ ve ‘Gündem Belirleme’ Kavramları Nerede Kesiřmekte, Nerede Ayrılmaktadır?”. **Sosyal Bilimler Dergisi**, No:1, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakóltesi, s.573 ve 579.

EKLER

EK 1:**Sayın Katılımcı,**

Bu anket, yüksek lisans tez araştırması kapsamında tamamen bilimsel amaçlı olarak gerçekleştirilmiştir. Vereceğiniz cevaplar araştırmanın sonucu için büyük önem taşımaktadır. Sizden isminiz istenmeyecek, cevaplarınız kesinlikle gizli tutulacak ve başka hiçbir amaç için kullanılmayacaktır. Vakit ayırdığınız ve bilimsel bir çalışmaya katkıda bulunduğunuz için teşekkür ederiz.

İsmail PİŞER
Gazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Öğrencisi

1) Cinsiyetiniz?☐ Erkek☐ Kadın**2) Yaş aralığınız?**☐ 18-24☐ 25-30☐ 31-35☐ 36-45☐ 45 ve üstü**3) Son mezun olduğunuz okul?**☐ Okur-yazar değilim☐ Lise veya öncesi☐ Üniversite (Önlisans veya lisans)☐ Yüksek lisans☐ Doktora**4) Mesleğiniz?**☐ İşçi☐ Memur☐ Serbest Meslek (esnaf, tüccar vb.)☐ Emekli-Ev hanımı☐ Öğrenci☐ Akademisyen☐ Diğer

5) **Düzenli olarak** takip ettiğiniz bir haber kanalı var mı?

- ☐ Var ☐ Yok

6) **Düzenli olarak** takip ettiğiniz basılı bir gazete var mı?

- ☐ Var ☐ Yok

7) **Düzenli olarak** takip ettiğiniz bir haber sitesi var mı?

- ☐ Var ☐ Yok

8) Televizyonda haber veya siyasi program izleme sıklığınız nedir?

- ☐ Her gün
☐ Haftada birkaç gün
☐ Ayda birkaç gün
☐ Çok nadir

9) Basılı gazeteleri okuma sıklığınız nedir?

- ☐ Her gün
☐ Haftada birkaç gün
☐ Ayda birkaç gün
☐ Çok nadir

10) Haber sitelerini tıklama sıklığınız nedir?

- ☐ Her gün
☐ Haftada birkaç gün
☐ Ayda birkaç gün
☐ Çok nadir

11) Son bir ay içerisinde medyada en çok haber yapılan **üç konuyu** işaretleyiniz.

(1) Terör	(5) Açığa alınan kamu çalışanları
(2) Suriye politikası	(6) Atanamayan öğretmenler
(3) İşsizlik	(7) Doların yükselmesi
(4) Anayasa referandumu	(8) Diğer (.....)

12) Siz bir gazeteci olsaydınız, en çok hangi **üç konu** üzerine haber yapardınız?

(1) Terör	(5) Açığa alınan kamu çalışanları
(2) Suriye politikası	(6) Atanamayan öğretmenler
(3) İşsizlik	(7) Doların yükselmesi
(4) Anayasa referandumu	(8) Diğer (.....)

13) 2017 Anayasa değişiklikleri referandumuyla ilgili hazırlanmış önermelere ne oranda katıldığınızı belirtiniz.	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Emin değilim	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
1. Anayasa değişikliklerinin parlamentodan geçme sürecini televizyondan takip ettim.	5	4	3	2	1
2. Anayasa değişikliklerinin parlamentodan geçme sürecini basılı gazetelerden takip ettim.	5	4	3	2	1
3. Anayasa değişikliklerinin parlamentodan geçme sürecini haber sitelerinden takip ettim.	5	4	3	2	1
4. Referandum gündemini takip edebilmek için daha fazla televizyon izliyorum.	5	4	3	2	1
5. Referandum gündemini takip edebilmek için daha fazla basılı gazete okuyorum.	5	4	3	2	1
6. Referandum gündemini takip edebilmek için internete daha sık giriyorum.	5	4	3	2	1
7. Referanduma sunulacak anayasa değişikliklerinin neler olduğunu tam olarak biliyorum.	5	4	3	2	1
8. Anayasa değişikliklerinin olası etkilerini hukukçulardan dinledim / okudum / izledim.	5	4	3	2	1
9. Referanduma sunulacak anayasa değişikliklerini diğer ülkelerin anayasalarıyla kıyaslayabilirim.	5	4	3	2	1
10. Türkiye'nin bu dönemde en önemli gündem maddesi referandum olmalıdır.	5	4	3	2	1
11. Siyasi partilerin tutumları anayasa değişiklikleriyle ilgili fikirlerimi etkiledi.	5	4	3	2	1
12. Kullanacağım oya karar verirken televizyon yayınlarından etkilendim.	5	4	3	2	1
13. Kullanacağım oya karar verirken basılı gazetelerden etkilendim.	5	4	3	2	1
14. Kullanacağım oya karar verirken radyo yayınlarından etkilendim.	5	4	3	2	1
15. Kullanacağım oya karar verirken sosyal medyadan etkilendim.	5	4	3	2	1
16. Kullanacağım oya karar verirken yerel medyadan etkilendim.	5	4	3	2	1

	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Emin değilim	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
17. Kullanacağım oya karar verirken ailemin fikirleri etkili oldu.	5	4	3	2	1
18. Kullanacağım oya karar verirken arkadaşlarımdan fikirleri etkili oldu.	5	4	3	2	1
19. Referandum konusunda karşıt fikirde olduğum arkadaşlarıma ikna etmeye çalıştım.	5	4	3	2	1
20. Yeni tanıştığım insanlarla anayasa değişikliklerini tartışmaktan çekinmem.	5	4	3	2	1
21. Ülkemizde siyasi konular üzerine tartışmak için uygun ortam vardır.	5	4	3	2	1
22. Referandumda kullanacağım oyu iş veya okul ortamımda paylaştım.	5	4	3	2	1
23. Referandumda kullanacağım oyu sosyal medyada belirtirim.	5	4	3	2	1
24. Referandumla ilgili görüşlerini sosyal medyada paylaşanlardan rahatsız olmam.	5	4	3	2	1
25. Anayasa referandumuna giden süreçte televizyon aydınlatıcıydı.	5	4	3	2	1
26. Anayasa referandumuna giden süreçte basılı gazeteler aydınlatıcıydı.	5	4	3	2	1
27. Anayasa referandumuna giden süreçte haber siteleri aydınlatıcıydı.	5	4	3	2	1

Ankete katılımınız için çok teşekkür ederiz.

EK 2:**2017 ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİ PAKETİ (RESMÎ GAZETE)****Resmî Gazete, Sayı : 29976, 11 Şubat 2017 Cumartesi****TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASINDA DEĞİŞİKLİK YAPILMASINA DAİR
KANUN****Kanun No. 6771****Kabul Tarihi: 21/01/2017**

MADDE 1 – 7/11/1982 tarihli ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 9 uncu maddesine “bağımsız” ibaresinden sonra gelmek üzere “ve tarafsız” ibaresi eklenmiştir.

MADDE 2 – 2709 sayılı Kanunun 75 inci maddesinde yer alan “beşyüzelli” ibaresi “altıyüz” şeklinde değiştirilmiştir.

MADDE 3 – 2709 sayılı Kanunun 76 ncı maddesinin birinci fıkrasında yer alan “Yirmibeş” ibaresi “Onsekiz” şeklinde, ikinci fıkrasında yer alan “yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar,” ibaresi “askerlikle ilişkisi olanlar,” şeklinde değiştirilmiştir.

MADDE 4 – 2709 sayılı Kanunun 77 nci maddesi başlığıyla birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“C. Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanının seçim dönemi

MADDE 77 – Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri beş yılda bir aynı günde yapılır.

Süresi biten milletvekili yeniden seçilebilir.

Cumhurbaşkanlığı seçiminde birinci oylamada gerekli çoğunluğun sağlanamaması hâlinde 101 inci maddedeki usule göre ikinci oylama yapılır.”

MADDE 5 – 2709 sayılı Kanunun 87 nci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“MADDE 87 – Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkileri, kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak; bütçe ve kesinhesap kanun tekliflerini görüşmek ve kabul etmek; para basılmasına ve savaş ilânına karar vermek; milletlerarası andlaşmaların onaylanmasını

uygun bulmak, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunun kararı ile genel ve özel af ilânına karar vermek ve Anayasanın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanmak ve görevleri yerine getirmektir.”

MADDE 6 – 2709 sayılı Kanunun 98 inci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiş ve kenar başlığı metinden çıkarılmıştır.

“MADDE 98 – Türkiye Büyük Millet Meclisi; Meclis araştırması, genel görüşme, Meclis soruşturması ve yazılı soru yollarıyla bilgi edinme ve denetleme yetkisini kullanır.

Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinmek için yapılan incelemeden ibarettir.

Genel görüşme, toplumu ve Devlet faaliyetlerini ilgilendiren belli bir konunun Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesidir.

Meclis soruşturması, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hakkında 106 ncı maddenin beşinci, altıncı ve yedinci fıkraları uyarınca yapılan soruşturmadan ibarettir.

Yazılı soru, yazılı olarak en geç onbeş gün içinde cevaplanmak üzere milletvekillerinin, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlara yazılı olarak soru sormalarından ibarettir.

Meclis araştırması, genel görüşme ve yazılı soru önergelerinin verilme şekli, içeriği ve kapsamı ile araştırma usulleri Meclis İçtüzüğü ile düzenlenir.”

MADDE 7 – 2709 sayılı Kanunun 101 inci maddesi başlığıyla birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“A. Adaylık ve seçimi

MADDE 101 – Cumhurbaşkanı, kırk yaşını doldurmuş, yükseköğrenim yapmış, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip Türk vatandaşları arasından, doğrudan halk tarafından seçilir.

Cumhurbaşkanının görev süresi beş yıldır. Bir kimse en fazla iki defa Cumhurbaşkanı seçilebilir.

Cumhurbaşkanlığına, siyasi parti grupları, en son yapılan genel seçimlerde toplam geçerli oyların tek başına veya birlikte en az % beşini almış olan siyasi partiler ile en az yüzbin seçmen aday gösterebilir.

Cumhurbaşkanı seçilen milletvekilinin Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona erer.

Genel oyla yapılacak seçimde, geçerli oyların salt çoğunluğunu alan aday, Cumhurbaşkanı seçilir. İlk oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamayı izleyen ikinci pazar günü ikinci oylama yapılır. Bu oylamaya, ilk oylamada en çok oy almış iki aday katılır ve geçerli oyların çoğunluğunu alan aday, Cumhurbaşkanı seçilir.

İkinci oylamaya katılmaya hak kazanan adaylardan birinin herhangi bir nedenle seçime katılmaması hâlinde; ikinci oylama, boşalan adaylığın birinci oylamadaki sıraya göre ikame edilmesi suretiyle yapılır. İkinci oylamaya tek adayın kalması hâlinde, bu oylama referandum şeklinde yapılır. Aday, geçerli oyların salt çoğunluğunu aldığı takdirde Cumhurbaşkanı seçilir. Oylamada, adayın geçerli oyların çoğunluğunu alamaması hâlinde, sadece Cumhurbaşkanı seçimi yenilenir.

Seçimlerin tamamlanamaması hâlinde, yenisi göreve başlayıncaya kadar mevcut Cumhurbaşkanının görevi devam eder.

Cumhurbaşkanlığı seçimlerine ilişkin diğer usul ve esaslar kanunla düzenlenir.”

MADDE 8 – 2709 sayılı Kanunun 104 üncü maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“MADDE 104 – Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Yürütme yetkisi Cumhurbaşkanıya aittir.

Cumhurbaşkanı, Devlet başkanı sıfatıyla Türkiye Cumhuriyetini ve Türk Milletinin birliğini temsil eder; Anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını temin eder.

Gerekli gördüğü takdirde, yasama yılının ilk günü Türkiye Büyük Millet Meclisinde açılış konuşmasını yapar.

Ülkenin iç ve dış siyaseti hakkında Meclise mesaj verir.

Kanunları yayımlar.

Kanunları tekrar görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderir.

Kanunların, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün tümünün veya belirli hükümlerinin Anayasaya şekil veya esas bakımından aykırı oldukları gerekçesiyle Anayasa Mahkemesinde iptal davası açar.

Cumhurbaşkanı yardımcılarını ile bakanları atar ve görevlerine son verir.

Üst kademe kamu yöneticilerini atar, görevlerine son verir ve bunların atanmalarına ilişkin usul ve esasları Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenler.

Yabancı devletlere Türkiye Cumhuriyetinin temsilcilerini gönderir, Türkiye Cumhuriyetine gönderilecek yabancı devlet temsilcilerini kabul eder.

Milletlerarası andlaşmaları onaylar ve yayımlar.

Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları gerekli gördüğü takdirde halkoyuna sunar.

Milli güvenlik politikalarını belirler ve gerekli tedbirleri alır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını temsil eder.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verir.

Sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebiyle kişilerin cezalarını hafifletir veya kaldırır.

Cumhurbaşkanı, yürütme yetkisine ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir. Anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleriyle dördüncü bölümde yer alan siyasi haklar ve ödevler Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenemez. Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Kanunda açıkça düzenlenen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kanunlarda farklı hükümler bulunması hâlinde, kanun hükümleri uygulanır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin aynı konuda kanun çıkarması durumunda, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükümsüz hâle gelir.

Cumhurbaşkanı, kanunların uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla, yönetmelikler çıkarabilir.

Kararnameler ve yönetmelikler, yayımdan sonraki bir tarih belirlenmemişse, Resmî Gazetede yayımlandıkları gün yürürlüğe girer.

Cumhurbaşkanı, ayrıca Anayasada ve kanunlarda verilen seçme ve atama görevleri ile diğer görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır.”

MADDE 9 – 2709 sayılı Kanunun 105 inci maddesi başlığıyla birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“E. Cumhurbaşkanı'nın cezai sorumluluğu

MADDE 105 – Cumhurbaşkanı hakkında, bir suç işlediği iddiasıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebilir. Meclis, önergeyi en geç bir ay içinde görüşür ve üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla soruşturma açılmasına karar verebilir.

Soruşturma açılmasına karar verilmesi hâlinde, Meclisteki siyasi partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından her siyasi parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle kurulacak onbeş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde Meclis Başkanlığına sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi hâlinde, komisyona bir aylık yeni ve kesin bir süre verilir.

Rapor Başkanlığa verildiği tarihten itibaren on gün içinde dağıtılır, dağıtımından itibaren on gün içinde Genel Kurulda görüşülür. Türkiye Büyük Millet Meclisi, üye tamsayısının üçte ikisinin gizli oyuyla Yüce Divana sevk kararı alabilir. Yüce Divan yargılaması üç ay içinde tamamlanır, bu sürede tamamlanamazsa bir defaya mahsus olmak üzere üç aylık ek süre verilir, yargılama bu sürede kesin olarak tamamlanır.

Hakkında soruşturma açılmasına karar verilen Cumhurbaşkanı, seçim kararı alamaz.

Yüce Divanda seçilmeye engel bir suçtan mahkûm edilen Cumhurbaşkanı'nın görevi sona erer.

Cumhurbaşkanı'nın görevde bulunduğu sürede işlediği iddia edilen suçlar için görevi bittikten sonra da bu madde hükmü uygulanır.”

MADDE 10 – 2709 sayılı Kanunun 106 ncı maddesi başlığıyla birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“F. Cumhurbaşkanı yardımcıları, Cumhurbaşkanı'na vekâlet ve bakanlar

MADDE 106 – Cumhurbaşkanı, seçildikten sonra bir veya daha fazla Cumhurbaşkanı yardımcısı atayabilir.

Cumhurbaşkanlığı makamının herhangi bir nedenle boşalması hâlinde, kırkbeş gün içinde Cumhurbaşkanı seçimi yapılır. Yenisi seçilene kadar Cumhurbaşkanı yardımcısı Cumhurbaşkanlığına vekâlet eder ve Cumhurbaşkanı'na ait yetkileri kullanır. Genel seçime

bir yıl veya daha az kalmışsa Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimi de Cumhurbaşkanı seçimi ile birlikte yenilenir. Genel seçime bir yıldan fazla kalmışsa seçilen Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi seçim tarihine kadar görevine devam eder. Kalan süreyi tamamlayan Cumhurbaşkanı açısından bu süre dönemden sayılmaz. Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimlerinin yapılacağı tarihte her iki seçim birlikte yapılır.

Cumhurbaşkanının hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde, Cumhurbaşkanı yardımcısı Cumhurbaşkanına vekâlet eder ve Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanır.

Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olanlar arasından Cumhurbaşkanı tarafından atanır ve görevden alınır. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, 81 inci maddede yazılı şekilde Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde andiçerler. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakan olarak atanırlarsa üyelikleri sona erer.

Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, Cumhurbaşkanına karşı sorumludur. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hakkında görevleriyle ilgili suç işledikleri iddiasıyla, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebilir. Meclis, önergeyi en geç bir ay içinde görüşür ve üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla soruşturma açılmasına karar verebilir.

Soruşturma açılmasına karar verilmesi hâlinde, Meclisteki siyasi partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından, her siyasi parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle kurulacak onbeş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde Meclis Başkanlığına sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi hâlinde, komisyona bir aylık yeni ve kesin bir süre verilir.

Rapor Başkanlığa verildiği tarihten itibaren on gün içinde dağıtılır ve dağıtımından itibaren on gün içinde Genel Kurulda görüşülür. Türkiye Büyük Millet Meclisi, üye tamsayısının üçte ikisinin gizli oyuyla Yüce Divana sevk kararı alabilir. Yüce Divan yargılaması üç ay içinde tamamlanır, bu sürede tamamlanamazsa bir defaya mahsus olmak üzere üç aylık ek süre verilir, yargılama bu sürede kesin olarak tamamlanır.

Bu kişilerin görevde bulundukları sürede, görevleriyle ilgili işledikleri iddia edilen suçlar bakımından, görevleri bittikten sonra da beşinci, altıncı ve yedinci fıkra hükümleri uygulanır.

Yüce Divanda seçilmeye engel bir suçtan mahkûm edilen Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakanın görevi sona erer.

Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, görevleriyle ilgili olmayan suçlarda yasama dokunulmazlığına ilişkin hükümlerden yararlanır.

Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri ve yetkileri, teşkilat yapısı ile merkez ve taşra teşkilatlarının kurulması Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenir.”

MADDE 11 – 2709 sayılı Kanunun 116 ncı maddesi başlığıyla birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“H. Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanı seçimlerinin yenilenmesi

MADDE 116 – Türkiye Büyük Millet Meclisi, üye tamsayısının beşte üç çoğunluğuyla seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Bu hâlde Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimi ile Cumhurbaşkanlığı seçimi birlikte yapılır.

Cumhurbaşkanının seçimlerin yenilenmesine karar vermesi hâlinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimi ile Cumhurbaşkanlığı seçimi birlikte yapılır.

Cumhurbaşkanının ikinci döneminde Meclis tarafından seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi hâlinde, Cumhurbaşkanı bir defa daha aday olabilir.

Seçimlerinin birlikte yenilenmesine karar verilen Meclisin ve Cumhurbaşkanının yetki ve görevleri, yeni Meclisin ve Cumhurbaşkanının göreve başlamasına kadar devam eder.

Bu şekilde seçilen Meclis ve Cumhurbaşkanının görev süreleri de beş yıldır.”

MADDE 12 – 2709 sayılı Kanunun 119 uncu maddesi başlığıyla birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiş ve kenar başlıkları metinden çıkarılmıştır.

“III. Olağanüstü hal yönetimi

MADDE 119 – Cumhurbaşkanı; savaş, savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi, seferberlik, ayaklanma, vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma, ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması, anayasal düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerinin ortaya çıkması, şiddet olayları nedeniyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması, tabii afet veya tehlikeli salgın hastalık ya da ağır ekonomik bunalımın

ortaya çıkması hallerinde yurdun tamamında veya bir bölgesinde, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir.

Olağanüstü hal ilanı kararı, verildiği gün Resmî Gazetede yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde ise derhal toplantıya çağırılır; Meclis gerekli gördüğü takdirde olağanüstü hâlin süresini kısaltabilir, uzatabilir veya olağanüstü hâli kaldırabilir.

Cumhurbaşkanının talebiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi her defasında dört ayı geçmemek üzere süreyi uzatabilir. Savaş hallerinde bu dört aylık süre aranmaz.

Olağanüstü hallerde vatandaşlar için getirilecek para, mal ve çalışma yükümlülükleri ile 15 inci maddedeki ilkeler doğrultusunda temel hak ve hürriyetlerin nasıl sınırlandırılacağı veya geçici olarak durdurulacağı, hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemlerin nasıl yürütüleceği kanunla düzenlenir.

Olağanüstü hallerde Cumhurbaşkanı, olağanüstü hâlin gerekli kıldığı konularda, 104 üncü maddenin onyedinci fıkrasının ikinci cümlesinde belirtilen sınırlamalara tabi olmaksızın Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir. Kanun hükmündeki bu kararnameler Resmî Gazetede yayımlanır, aynı gün Meclis onayına sunulur.

Savaş ve mücbir sebeplerle Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplanamaması hâli hariç olmak üzere; olağanüstü hal sırasında çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnameleri üç ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülür ve karara bağlanır. Aksi hâlde olağanüstü hallerde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnamesi kendiliğinden yürürlükten kalkar.”

MADDE 13 – 2709 sayılı Kanunun 142 nci maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

“Disiplin mahkemeleri dışında askerî mahkemeler kurulamaz. Ancak savaş hâlinde, asker kişilerin görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevli askerî mahkemeler kurulabilir.”

MADDE 14 – 2709 sayılı Kanunun 159 uncu maddesinin başlığı ile birinci ve dokuzuncu fıkralarında yer alan “Yüksek” ibareleri madde metninden çıkarılmış; iki, üç, dört ve beşinci fıkraları aşağıdaki şekilde değiştirilmiş; altıncı fıkrasında yer alan “asıl” ibaresi madde metninden çıkarılmış; dokuzuncu fıkrasında yer alan “kanun, tüzük, yönetmeliklere ve genelgelere” ibaresi “kanun ve diğer mevzuata” şeklinde değiştirilmiştir.

“Hâkimler ve Savcılar Kurulu onüç üyeden oluşur; iki daire hâlinde çalışır.

Kurulun Başkanı Adalet Bakanıdır. Adalet Bakanlığı Müsteşarı Kurulun tabîi üyesidir. Kurulun, üç üyesi birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş adli yargı hâkim ve savcıları arasından, bir üyesi birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş idari yargı hâkim ve savcıları arasından Cumhurbaşkanınca; üç üyesi Yargıtay üyeleri, bir üyesi Danıştay üyeleri, üç üyesi nitelikleri kanunda belirtilen yükseköğretim kurumlarının hukuk dallarında görev yapan öğretim üyeleri ile avukatlar arasından Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilir. Öğretim üyeleri ile avukatlar arasından seçilen üyelerden, en az birinin öğretim üyesi ve en az birinin de avukat olması zorunludur. Kurulun Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilecek üyeliklerine ilişkin başvurular, Meclis Başkanlığına yapılır. Başkanlık, başvuruları Anayasa ve Adalet Komisyonları Üyelerinden Kurulu Karma Komisyona gönderir. Komisyon her bir üyelik için üç adayı, üye tamsayısının üçte iki çoğunluğuyla belirler. Birinci oylamada aday belirleme işleminin sonuçlandırılmaması hâlinde ikinci oylamada üye tamsayısının beşte üç çoğunluğu aranır. Bu oylamada da aday belirlenemediği takdirde, her bir üyelik için en çok oyu alan iki aday arasında ad çekme usulü ile aday belirleme işlemi tamamlanır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Komisyon tarafından belirlenen adaylar arasından, her bir üye için ayrı ayrı gizli oyla seçim yapar. Birinci oylamada üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu; bu oylamada seçimin sonuçlandırılmaması hâlinde, ikinci oylamada üye tamsayısının beşte üç çoğunluğu aranır. İkinci oylamada da üye seçilemediği takdirde en çok oyu alan iki aday arasında ad çekme usulü ile üye seçimi tamamlanır.

Üyeler dört yıl için seçilir. Süresi biten üyeler bir kez daha seçilebilir.

Kurul üyeliği seçimi, üyelerin görev süresinin dolmasından önceki otuz gün içinde yapılır. Seçilen üyelerin görev süreleri dolmadan Kurul üyeliğinin boşalması durumunda, boşalmayı takip eden otuz gün içinde, yeni üyelerin seçimi yapılır.”

MADDE 15 – 2709 sayılı Kanunun 161 inci maddesi başlığıyla birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“A. Bütçe ve kesinhesap

MADDE 161 – Kamu idarelerinin ve kamu iktisadi teşebbüsleri dışındaki kamu tüzel kişilerinin harcamaları yıllık bütçelerle yapılır.

Malî yıl başlangıcı ile merkezi yönetim bütçesinin hazırlanması, uygulanması ve kontrolü ile yatırımlar veya bir yıldan fazla sürecek iş ve hizmetler için özel süre ve usuller kanunla düzenlenir. Bütçe kanununa, bütçe ile ilgili hükümler dışında hiçbir hüküm konulamaz.

Cumhurbaşkanı bütçe kanun teklifini, malî yılbaşından en az yetmişbeş gün önce, Türkiye Büyük Millet Meclisine sunar. Bütçe teklifi Bütçe Komisyonunda görüşülür. Komisyonun ellibeş gün içinde kabul edeceği metin Genel Kurulda görüşülür ve malî yılbaşına kadar karara bağlanır.

Bütçe kanununun süresinde yürürlüğe konulamaması hâlinde, geçici bütçe kanunu çıkarılır. Geçici bütçe kanununun da çıkarılamaması durumunda, yeni bütçe kanunu kabul edilinceye kadar bir önceki yılın bütçesi yeniden değerlendirilme oranına göre artırılarak uygulanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Genel Kurulda kamu idare bütçeleri hakkında düşüncelerini her bütçenin görüşülmesi sırasında açıklarlar, gider artırıcı veya gelirleri azaltıcı önerilerde bulunamazlar.

Genel Kurulda kamu idare bütçeleri ile değişiklik önermeleri, üzerinde ayrıca görüşme yapılmaksızın okunur ve oylanır.

Merkezî yönetim bütçesiyle verilen ödenek, harcanabilecek tutarın sınırını gösterir. Harcanabilecek tutarın Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle aşılabileceğine dair bütçe kanununa hüküm konulamaz.

Carî yıl bütçesindeki ödenek artışını öngören değişiklik teklifleri ile carî ve izleyen yılların bütçelerine malî yük getiren tekliflerde, öngörülen giderleri karşılayabilecek malî kaynak gösterilmesi zorunludur.

Merkezî yönetim kesinhesap kanunu teklifi, ilgili olduğu malî yılın sonundan başlayarak en geç altı ay sonra Cumhurbaşkanlığı tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur. Sayıştay genel uygunluk bildirimini, ilişkin olduğu kesinhesap kanun teklifinin verilmesinden başlayarak en geç yetmişbeş gün içinde Meclise sunar.

Kesinhesap kanunu teklifi ve genel uygunluk bildiriminin Türkiye Büyük Millet Meclisine verilmiş olması, ilgili yıla ait Sayıştayca sonuçlandırılmamış denetim ve hesap yargılamasını önlemez ve bunların karara bağlandığı anlamına gelmez.

Kesinhesap kanunu teklifi, yeni yıl bütçe kanunu teklifiyle birlikte görüşülür ve karara bağlanır.”

MADDE 16 – 2709 sayılı Kanunun;

A) 8 inci maddesinde yer alan “ve Bakanlar Kurulu”; 15 inci maddesinin birinci fıkrasında, 17 nci maddesinin dördüncü fıkrasında ve 19 uncu maddesinin beşinci fıkrasında yer alan “, sıkıyönetim”; 88 inci maddesinin birinci fıkrasında yer alan “Bakanlar Kurulu ve”, ikinci fıkrasında yer alan “tasarı ve”; 93 üncü maddesinin ikinci fıkrasında yer alan “, doğrudan doğruya veya Bakanlar Kurulunun istemi üzerine,”; 125 inci maddesinin ikinci fıkrasında yer alan “Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemler ile Yüksek Askerî Şuranın kararları yargı denetimi dışındadır. Ancak,” ve altıncı fıkrasında yer alan “sıkıyönetim,”; 148 inci maddesinin birinci fıkrasında yer alan “, sıkıyönetim”, altıncı fıkrasında yer alan “, Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi” ve “Yüksek”, yedinci fıkrasında yer alan “ile Jandarma Genel Komutanı”; 153 üncü maddesinin dördüncü fıkrasında yer alan “tasarı veya”; 154 üncü maddesinin ikinci fıkrasında yer alan “Yüksek”; 155 inci maddesinin ikinci fıkrasında yer alan “Başbakan ve Bakanlar Kurulunca gönderilen kanun tasarıları,” ve “tüzük tasarılarını incelemek,”, üçüncü fıkrasında yer alan “Yüksek” ibareleri madde metinlerinden çıkarılmıştır.

B) 73 üncü maddesinin dördüncü fıkrasında yer alan “Bakanlar Kuruluna” ibaresi “Cumhurbaşkanına”; 78 inci maddesinin başlığı “D. Seçimlerin geriye bırakılması ve ara seçimler”; 117 nci maddesinin ikinci fıkrasında yer alan “Bakanlar Kurulu” ibaresi “Cumhurbaşkanı”; 118 inci maddesinin birinci fıkrasında yer alan “Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Başbakan yardımcıları,” ibaresi “Cumhurbaşkanı yardımcıları,”, “Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından” ibaresi “Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava kuvvetleri komutanlarından”, üçüncü fıkrasında yer alan “Bakanlar Kuruluna” ibaresi “Cumhurbaşkanına”, “Bakanlar Kurulunca” ibaresi “Cumhurbaşkanınca”, dördüncü fıkrasında yer alan “Başbakan” ibaresi “Cumhurbaşkanı yardımcıları”, beşinci fıkrasında yer alan “Başbakanın” ibaresi “Cumhurbaşkanı yardımcısının”, altıncı fıkrasında yer alan “kanunla” ibaresi “Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle”; 123 üncü maddesinin üçüncü fıkrasında yer alan “ancak kanunla veya kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanılarak” ibaresi “kanunla veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle”; 124 üncü maddesinin birinci fıkrasında yer alan “Başbakanlık” ibaresi “Cumhurbaşkanı” ve “tüzüklerin” ibaresi “Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin”; 127 nci

maddesinin altıncı fıkrasında yer alan “Bakanlar Kurulunun” ibaresi “Cumhurbaşkanının”; 131 inci maddesinin ikinci fıkrasında yer alan “ve Bakanlar Kurulunca” ibaresi “tarafından”; 134 üncü maddesinin birinci fıkrasında yer alan “Başbakanlığa” ibaresi “Cumhurbaşkanının görevlendireceği bakana”; 137 nci maddesinin birinci fıkrasında yer alan “tüzük” ibaresi “Cumhurbaşkanlığı kararnamesi”; 148 inci maddesinin birinci fıkrasında yer alan “kanun hükmünde kararnamelerin” ibareleri “Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin”, altıncı fıkrasında yer alan “Bakanlar Kurulu üyelerini” ibaresi “Cumhurbaşkanı yardımcılarını, bakanları”; 149 uncu maddesinin birinci fıkrasında yer alan “oniki” ibaresi “on”; 150 nci maddesinde yer alan “kanun hükmündeki kararnamelerin” ibaresi “Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin” ve “iktidar ve anamuhalefet partisi Meclis grupları ile Türkiye Büyük Millet Meclisi” ibaresi “Türkiye Büyük Millet Meclisinde en fazla üyeye sahip iki siyasi parti grubuna ve”; 151 inci maddesi ile 153 üncü maddesinin üçüncü fıkrasında yer alan “kanun hükmünde kararname” ibareleri “Cumhurbaşkanlığı kararnamesi”; 152 nci maddesinin birinci fıkrası ile 153 üncü maddesinin ikinci fıkrasında yer alan “kanun hükmünde kararnamenin” ibareleri “Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin”; 158 inci maddesinin birinci fıkrasında yer alan “adli, idari ve askerî” ibaresi “adli ve idari”; 166 ncı maddesinin dördüncü fıkrasında yer alan “hükümete” ibaresi “Cumhurbaşkanına”; 167 nci maddesinin ikinci fıkrasında yer alan “Bakanlar Kuruluna” ibaresi “Cumhurbaşkanına” şeklinde değiştirilmiştir.

C) 89 uncu maddesinin üçüncü fıkrasında yer alan “geri gönderilen kanunu” ibaresinden sonra gelmek üzere “üye tamsayısının salt çoğunluğuyla” ve 117 nci maddesinin üçüncü fıkrasının başına “Cumhurbaşkanınca atanan” ibareleri eklenmiştir.

Ç) 108 inci maddesinin birinci fıkrasına “inceleme,” ibaresinden önce gelmek üzere “idari soruşturma,” ibaresi eklenmiş; ikinci fıkrasında yer alan “Silahlı Kuvvetler ve” ibaresi madde metninden çıkarılmış; üçüncü fıkrasında yer alan “üyeleri ve üyeleri içinden Başkanı, kanunda belirlenen nitelikteki kişiler arasından,” ibaresi “Başkan ve üyeleri,” şeklinde ve dördüncü fıkrasında yer alan “kanunla” ibaresi “Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle” şeklinde değiştirilmiştir.

D) 146’ncı maddesinin birinci fıkrasında yer alan “onyedi” ibaresi “onbeş” şeklinde değiştirilmiş, üçüncü fıkrasında yer alan “, bir üyeyi Askerî Yargıtay, bir üyeyi Askerî Yüksek İdare Mahkemesi” ibaresi ile dördüncü fıkrasında yer alan “, Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi” ibareleri madde metninden çıkarılmıştır.

E) 82'nci maddesinin ikinci fıkrasının ikinci cümlesi, 96 ncı maddesinin ikinci fıkrası, 117 nci maddesinin dördüncü ve beşinci fıkraları, 127 nci maddesinin üçüncü fıkrasının ikinci cümlesi, 150 nci maddesinin birinci fıkrasının son cümlesi ile 91, 99, 100, 102, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 120, 121, 122, 145, 156, 157, 162, 163 ve 164 üncü maddeleri yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 17 – 2709 sayılı Kanuna aşağıdaki geçici madde eklenmiştir.

“GEÇİCİ MADDE 21 – A) Türkiye Büyük Millet Meclisinin 27'nci Yasama Dönemi milletvekili genel seçimi ve Cumhurbaşkanlığı seçimi 3/11/2019 tarihinde birlikte yapılır. Seçimin yapılacağı tarihe kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri ve Cumhurbaşkanının görevi devam eder. Meclisin seçim kararı alması hâlinde, 27'nci Yasama Dönemi milletvekili genel seçimi ve Cumhurbaşkanlığı seçimi birlikte yapılır.

B) Bu Kanunun yayımı tarihinden itibaren en geç altı ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisi, bu Kanunla yapılan değişikliklerin gerektirdiği Meclis İçtüzüğü değişikliği ile diğer kanuni düzenlemeleri yapar. Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenleneceği belirtilen değişiklikler ise Cumhurbaşkanının göreve başlama tarihinden itibaren en geç altı ay içinde Cumhurbaşkanı tarafından düzenlenir.

C) Anayasanın 159 uncu maddesinde yapılan düzenlemeye göre Hâkimler ve Savcılar Kurulu üyeleri en geç otuz gün içinde seçilirler ve bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten sonraki kırkıncı günü takip eden iş günü görevlerine başlarlar. Başvurular, bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren beş gün içinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına yapılır. Başkanlık, başvuruları Anayasa ve Adalet Komisyonları Üyelerinden Kurulu Karma Komisyona gönderir. Komisyon on gün içinde her bir üyelik için üç adayı üye tamsayısının üçte iki çoğunluğuyla belirler. Birinci oylamada üçte iki çoğunlukla seçimin sonuçlandırılmaması hâlinde, ikinci ve üçüncü oylamalar yapılır; bu oylamalarda üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunun oyunu alan aday seçilmiş olur. Beşte üç çoğunluğun sağlanamaması hâlinde üçüncü oylamada en çok oyu almış olan, seçilecek üyelerin iki katı aday arasından ad çekme usulü ile üye belirleme işlemi tamamlanır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu aynı usul ve nisapları gözeterek onbeş gün içinde seçimi tamamlar. Mevcut Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyeleri, yeni üyelerin göreve başlayacağı tarihe kadar görevlerine devam eder ve bu süre içinde yürürlükteki Kanun hükümlerine göre çalışır. Yeni üyeler, ilgili kanunda değişiklik yapılincaya kadar mevcut Kanunun Anayasaya aykırı olmayan hükümleri uyarınca çalışır. Görevi sona eren ve Hâkimler ve Savcılar Kuruluna

yeniden seçilmeyen üyelerden, talepleri hâlinde adli yargı hâkim ve savcıları arasından seçilenler Yargıtay üyeliğine, idari yargı hâkim ve savcıları arasından seçilenler Danıştay üyeliğine Hâkimler ve Savcılar Kurulunca seçilir; öğretim üyeleri ve avukatlar arasından seçilenler ise Danıştay üyeliğine Cumhurbaşkanınca atanır. Bu şekilde yapılan seçim ve atamalarda boş kadro olup olmadığına bakılmaz, seçilen ve atanan üye sayısı kadar Yargıtay ve Danıştay kadrolarına üye kadrosu ilave edilir.

D) Askerî Yargıtay ve Askerî Yüksek İdare Mahkemesinden Anayasa Mahkemesi üyeliğine seçilmiş bulunan kişilerin herhangi bir sebeple görevleri sona erene kadar üyelikleri devam eder.

E) Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi ve askerî mahkemeler kaldırılmıştır.

Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren dört ay içinde; Askerî Yargıtay ve Askerî Yüksek İdare Mahkemesinin askerî hâkim sınıfından Başkan, Başsavcı, İkinci Başkan ve üyeleri ile diğer askerî hâkimler (yedek subaylar hariç) tercihleri ve müktesepeleri dikkate alınarak;

a) Hâkimler ve Savcılar Kurulunca adli veya idari yargıda hâkim veya savcı olarak atanabilirler.

b) Aylık, ek gösterge, ödenek, yargı ödeneği, ek ödeme, malî, sosyal hak ve yardımlar ile diğer hakları yönünden emsali adli veya idari yargıya mensup hâkim ve savcılar, bunların dışındaki hak ve yükümlülükler yönünden ise bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihteki mevzuat hükümleri uygulanmaya devam edilmek suretiyle Millî Savunma Bakanlığınca mevcut sınıflarında, Bakanlık veya Genelkurmay Başkanlığının hukuk hizmetleri kadrolarına atanırlar. Bunlardan, emeklilik hakkını elde edenlerden yaş haddinden önce bu görevlerden kendi istekleriyle ayrılacaklara ödenecek tazminata ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.

Kaldırılan askerî yargı mercilerinde görülmekte olan dosyalardan; kanun yolu incelemesi aşamasında olanlar ilgisine göre Yargıtay veya Danıştaya, diğer dosyalar ise ilgisine göre görevli ve yetkili adli veya idari yargı mercilerine dört ay içinde gönderilir.

F) Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte yürürlükte bulunan kanun hükmünde kararnameler, tüzükler, Başbakanlık ve Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılan yönetmelikler ile diğer düzenleyici işlemler yürürlükten kaldırılmadıkça geçerliliğini sürdürür. Yürürlükte bulunan

kanun hükmünde kararname hakkında 152 nci ve 153 üncü maddelerin uygulanmasına devam olunur.

G) Kanunlar ve diğer mevzuat ile Başbakanlık ve Bakanlar Kuruluna verilen yetkiler, ilgili mevzuatta değişiklik yapılincaya kadar Cumhurbaşkanlığı tarafından kullanılır.

H) Anayasanın 67 nci maddesinin son fıkrası hükmü, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten sonra birlikte yapılacak ilk milletvekili genel seçimi ile Cumhurbaşkanlığı seçimi bakımından uygulanmaz.”

MADDE 18 – Bu Kanun ile Anayasanın;

a) 8, 15, 17, 19, 73, 82, 87, 88, 89, 91, 93, 96, 98, 99, 100, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113 üncü maddelerinde yapılan değişiklikler ile 114 üncü maddenin ikinci ve üçüncü fıkralarının ilgalı yönünden, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124 ve 125 inci maddelerinde yapılan değişiklikler ile 127 nci maddenin son fıkrasına dair değişiklik; 131, 134, 137 nci maddelerinde yapılan değişiklikler ile 148 inci maddenin birinci fıkrasındaki değişiklik ile altıncı fıkrasındaki “Bakanlar Kurulu üyelerini” ibaresine dair değişiklik, 150, 151, 152, 153, 155 inci maddenin ikinci fıkrası, 161, 162, 163, 164, 166 ve 167 nci maddelerinde yapılan değişiklikler ile geçici 21 inci maddenin (F) ve (G) fıkraları, birlikte yapılan Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonucunda Cumhurbaşkanının göreve başladığı tarihte,

b) 75, 77, 101 ve 102 nci maddelerinde yapılan değişiklikler, birlikte yapılacak ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerine ilişkin takvimin başladığı tarihte,

c) Değiştirilen diğer hükümleri ile 101 inci maddesinin son fıkrasında yer alan “Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile ilişkisi kesilir” ibaresinin ilgası bakımından yayımı tarihinde,

yürürlüğe girer ve halkoyuna sunulması hâlinde tümüyle oylanır.

10/02/2017

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : İsmail PİŞER

İletişim Bilgileri : KTO Karatay Üniversitesi. Akabe Mah. Alaaddin Kap Cad.
No: 130. Kütüphane Binası. Oda: K205. Karatay / KONYA

Telefon : 444 12 51 / 7265

Mail : piser@windowslive.com

Doğum Tarihi ve Yeri : 20.01.1989 – İzmir

Unvanı : Öğretim Görevlisi

Eğitim Geçmişi :

İngiliz Dil Bilimi (Lisans)	Mersin Üniversitesi	2007 – 2012
Gazetecilik (Tezli Yüksek Lisans)	Gazi Üniversitesi	2012 – 2018
Medya ve İletişim (Ön Lisans)	Anadolu Üniversitesi	2011 – Devam Ediyor

İş Deneyimi :

Yıl	Yer	Görev
2012 – 2014	Ankara Türk Amerikan Derneği	İngilizce Öğretmeni
2014 – Hâlen	KTO Karatay Üniversitesi	Öğretim Görevlisi

Lisans Düzeyinde Verdiği Dersler:

Akademik Yıl	Dönem	Dersin Adı	Haftalık Saati		Öğrenci Sayısı
			Teorik	Uygulama	
2015-2016	Güz	Genel İngilizce	21	0	20
2015-2016	Bahar	İngilizce Okuma ve Yazma	12	0	20
2015-2016	Bahar	İngilizce Gramer	9	0	20

2016-2017	Güz	Genel İngilizce	15	0	30
2016-2017	Güz	Genel İngilizce	3	0	15
2016-2017	Güz	Teknik İngilizce (Mühendislik)	3	0	35
2016-2017	Bahar	Genel İngilizce	15	0	30
2016-2017	Bahar	Genel İngilizce	3	0	15
2016-2017	Bahar	Teknik ve Profesyonel Yazma Prensipleri	3	0	35
2017-2018	Güz	Mesleki İngilizce I (Pazarlama ve Reklamcılık)	3	0	39
2017-2018	Güz	Genel İngilizce	9	0	30
2017-2018	Güz	İngilizce Dinleme ve Konuşma	2	0	65
2017-2018	Güz	Teknik İngilizce I (Mühendislik)	2	0	34
2017-2018	Güz	Mesleki İngilizce V (İşletme)	3	0	18

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR...

